

REZEKNE ACADEMY OF TECHNOLOGIES
Faculty of Education, Languages and Design
Research Institute for Regional Studies

**IZGLĪTĪBAS REFORMA:
IZGLĪTĪBAS SATURA PĒTĪJUMI
UN IEVIEŠANAS PROBLĒMAS
2019 (1)**

**EDUCATION REFORM:
EDUCATION CONTENT RESEARCH
AND IMPLEMENTATION PROBLEMS
2019 (1)**

Rēzekne
2019

Izglītības reforma: izglītības satura pētījumi un ieviešanas problēmas, 2019 (1). – 108 lpp.
Education Reform: Education Content Research and Implementation Problems, 2019 (1). – p 108.

Autori/ Authors: Chimicz Dorota, Drozdovs Vitālijs, Krastiņa Gunta, Lewicka-Zelent Agnieszka, Lizdika Līga, Orska Rita, Samuseviča Alīda, Skabe Ilze, Upeniece Jolanta, Vindača Olga, Vonoga Aija, Zahare Astrīda, Zuša Karīna

Redaktori/ Edited by prof., PhD Velta Lubkina, PhD Svetlana Usca

Zinātniskā redakcijā/ Scientific committee:

PhD **Carl Chr. Bachke**, Agder University, Norway

PhD **Līga Danilane**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Janis Dzerviniks**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Margherita Chang Ting Fa**, University of Udine, Italy

PhD **Eriks Kalvans**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Aivars Kaupuzs**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Olga Koriakovtseva**, Yaroslavl State Pedagogical University named after K.D. Ushinsky, Russian Federation

PhD **Ndabishibije Jose Mafokozi**, Madrid University, Spain

PhD **Inta Rimsane**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Marite Rozenfelde**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Aina Strode**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Gunars Strods**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Svetlana Usca**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Maria Marta Urlińska**, Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

PhD **Zenija Truskovska**, Rezekne Academy of Technologies, Latvia

PhD **Irena Zogla**, University of Latvia, Latvia

Žurnāls sagatavots Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Reģionālistikas zinātniskajā institūtā. Žurnālā ievietoti RTA doktorantu, studentu, pētnieku un sadarbības partneru pētījumi par esošo situāciju, problēmām izglītības jomā, sniegta informācija par īstenotajiem projektiem skolu izglītības jomā. Raksti tiks piedāvāti iekļaušanai EBSCO, Google Scholar, CrossRef datu bāzēs. Elektroniski izdevums pieejams <http://journals.rta.lv/index.php/index>

The journal has been prepared at Research Institute for Regional Studies of Rezekne Academy of Technologies. The journal's articles include reports on the current situation, problems in education that are prepared by students, researchers, and collaborators, and provide information on the projects implemented in the field of school education. The articles appearing in this scientific collection will be offered for including in EBSCO, Google Scholar, CrossRef. The publication is available in electronic forms at <http://journals.rta.lv/index.php/index>

Rekomendējusi publicēšanai Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Zinātnes padome 2019.gada 23.maijā.

Recommended for publication by the Scientific Council of Rezekne Academy of Technologies on May 23, 2019.

© Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2019

© Autoru kolektīvs, 2019

print ISSN 2661-5258

online ISSN 2661-5266

SATURS

Content

Raksti Articles

- Chimicz Dorota, Lewicka-Zelent Agnieszka** 5
FACTORS CONDUCIVE TO INCLUSIVE EDUCATION IN
POLISH PRIMARY SCHOOLS IN THE OPINION OF PARENTS
- Drozdovs Vitālijs** 15
KARJERAS KONSULTANTA ATBALSTS VIDUSSKOLĒNIEM
KARJERAS LĒMUMU PIENĒMŠANAS PROCESĀ
*Career Counsellor Guidance for Secondary School Students in Career
Decision-Making Process*
- Lizdika Līga** 25
KARJERAS ATBALSTS JAUNIEŠIEM BEZDARBNIEKIEM
PĀREJĀ NO BEZDARBA UZ NODARBINĀTĪBU PROJEKTĀ
„JAUNIEŠU GARANTIJA” PASĀKUMĀ „DARBNĪCAS
JAUNIEŠIEM”
*Career Support for Unemployed Youth During the Unemployed-to-
Employed Transition in the Projects „Youth Guarantee” Activity
„Workshops for Youth”*
- Samuseviča Alīda, Krastiņa Gunta** 33
VIZUĀLĀ MĀKSLA SKOLĒNU RADOŠUMA UN TĀ
POTENCIĀLA VEICINĀŠANĀ MŪSDIENU IZGLĪTĪBAS
SISTĒMĀ
*Student Creativity and Its Development in Visual Arts in the Contemporary
Education System*
- Skabe Ilze** 47
KARJERAS ATBALSTS PERSONĀM AR INVALIDITĀTI
NODARBINĀTĪBAS VALSTS AGENTŪRĀ
*Career Guidance for People with Disability at State Agency of
Employment*

Upeniece Jolanta 58
SKANEŅU L UN R KOREKCIJA 5 – 6 GADUS VECIEM
BĒRNIEM
*The Voiced Consonants' L and R Pronunciation Correction of 5 – 6 Years
Old Children*

Vindača Olga 67
DIGITĀLĀ KOMPETENCE MĀCĪŠANĀS KONCEPTUĀLO
ASPEKTU KONTEKSTĀ AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒS
*Digital Competence in the Context of Learning Conceptual Aspects in
Higher Education Institutions*

Zahare Astrīda 79
ILGSTOŠO BEZDARBNIEKU MOTIVĀCIJAS IZMAIŅAS NVA
PASĀKUMĀ “MOTIVĀCIJAS PROGRAMMA DARBA
MEKLĒŠANAI UN SOCIĀLĀ MENTORA PAKALPOJUMI”
*Changes in the Motivation of the Long-Term Unemployed During the State
Employment Agency's Measure “Motivation Program for Job Seeking and
Social Mentor Services”*

Zuša Karīna 92
JAUNIEŠU ADIKTĪVAS UZVEDĪBAS MAZINĀŠANAS
IESPĒJAS SKOLĀ
Adolescent's Addictive Behaviour Decrease Opportunities at School

Projekti *Projects*

Orska Rita, Vonoga Aija 102
PROJEKTS ERASMUS + KA2 NR.2017-1LT01-KA201-035234
“MEDIĀCIJAS SISTĒMAS ATTĪSTĪBA IZGLĪTĪBAS SEKTORĀ”
*Project ERASMUS + KA2 Nr.2017-1LT01-KA201-035234 “The Mediation
System Development in the Education Sector”*

FACTORS CONDUCTIVE TO INCLUSIVE EDUCATION IN POLISH PRIMARY SCHOOLS IN THE OPINION OF PARENTS

Dorota Chimicz

Maria Skłodowska-Curie University, Poland

Agnieszka Lewicka-Zelent

Maria Skłodowska-Curie University, Poland

Abstract. *The importance of inclusive education for the education system and more effective social inclusion of students with special educational needs (SEN) and care for its quality in schools is an issue raised both in Europe and more widely at international level. In 2017, a modification of legal provisions in the field of providing psychological and pedagogical assistance to pupils with special educational needs in Poland was introduced. A year later, the Children's Ombudsman conducted a diagnostic survey, which aimed at getting to know parents' opinions about the state of inclusive education and the support offered to pupils with SEN in mainstream schools. The obtained data suggest that in the opinion of parents 76 schools participating in the study, situation of SEN students can be assessed as satisfactory. Nearly 80% of children attend schools in the vicinity of their place of residence. The teachers and specialists employed in schools are rather well prepared to work with pupils with SEN, they often implement recommendations contained in the opinions issued by psychological and pedagogical counseling centers.*

Keywords: *inclusive education, special educational needs, mainstream primary schools.*

Introduction

"It is clear that this move towards inclusion and social integration has required a major shift in our thinking... Most of us know in our hearts that we are moving in the right direction and that we are slowly becoming a more accepting and inclusive society. However, many of us find that we are still looking for tools to help us put our beliefs into practice."

Annie Rousseau

Friends Make the Difference (Inclusion BC, 2014)

The Act on the Education System, modified in 2017, constitutes the basis for taking more and more effective impacts on students with special educational needs (SEN) in public schools in Poland, thus putting into life the idea of inclusive education. The new solutions introduced by the Ministry of Education in the area of education policy indicate that the priority of kindergartens and schools should

be to achieve full, real inclusion and integration of their child or student with disabilities, by enhancing its development, individualization and supporting it during group activities or class, as well as removing barriers and limitations hindering the functioning of a child or student in a peer group and participation in the life of a kindergarten or school (see Journal of Laws of 2017, item 2198). As shown by Skałbania & Babiarez, inclusive education is the result of socio-educational changes aimed at improving the quality of education in the field of humanism and social egalitarianism. According to the authors, this is possible only when the idea is understood and implemented with the reflection, understanding, acceptance and involvement of all education entities: teachers, parents and students. In the extreme case, this can be a space of unfavorable changes, which instead of including and integrating can exclude and marginalize the student (Skałbania & Babiarez, 2018, 17). This article is an attempt to determine these conditions of a SEN student's school situation, which, according to one of the subjects of effective education - i.e. their parents, create space for the full development of its potential.

Methodology

The aim of the study was to get to know parents' opinions of SEN students on the factors that foster inclusive education in public primary schools in Poland. The impulse to analyze the school situation of this group of students was triggered by the requests of the parents addressed to the Ombudsman for Children's Rights to assess the level of implementation and the level of meeting the needs of their children in the conditions of a public school. Acceding to these requests, the Ombudsman established a Team for educating students with special educational needs, which included: special pedagogues, psychologists, members of non-governmental organizations acting to support children with disabilities and developmental deficits, scientific and didactic employees and parents of students with SEN. The team developed a questionnaire for parents of SEN pupils. The study used a nonprobability-probability sampling of the subjects. The educational stage was indicated intentionally - primary schools, but specific schools were drawn from among all those included in the list of Polish public primary schools. Finally, 445 parents of children with SEN from 76 primary schools from all over Poland took part in the study. In the vast majority (64%) these were parents of students of older primary school (aged 10 to 14 years) whose special educational needs are most often caused by specific learning difficulties - 49.2%, intellectual disability - 13%, disorders from the spectrum of autism including Asperger's syndrome - 11.5%, ADHD - 9.7%, motor disability - 9% and chronic disease - 7%. The authors of this article have been commissioned to develop the report. Statistical analyzes were carried out in SPSS for Windows.

Research results

One of the most significant challenges of inclusive education is to fulfill the right to education by providing access for SEN students to a high-quality and meaningful place in education system. This objective can be reached by adapting education to their various needs. For the first time, specific attention to the right to inclusive education for all persons with disabilities was paid during *the UNESCO World Conference on Special Needs Education: Access and Equality* in 1994. Signed by 92 Governments, the resulting *Salamanca Statement* required mainstream schools to provide quality education to all students, without discriminating on the basis of the higher requirements of support that they may need. *The Salamanca Statement* proclaimed that every child has unique characteristics, interests, abilities, and learning needs and provided that ‘those with special educational needs must have access to regular schools which should accommodate them within a child-centered pedagogy capable of meeting these needs’. It also asserted that ‘regular schools with this inclusive orientation are the most effective means of combating discriminatory attitudes, creating welcoming communities, building an inclusive society and achieving education for all’ (*Salamanca Statement*, 1994). Bearing in mind the importance of these assumptions, the study sought to find out how the right of a child with SEN to take up and continue education closest to their place of residence is implemented in schools to which the children of the surveyed parents attend and how the needs of this group of students are met. Parental reports show that nearly 65% of students with SEN attend public schools, and 24% attend integration classes. 9% of them receive education in integration schools, and 2% in mainstream schools with special classes (Fig.1).

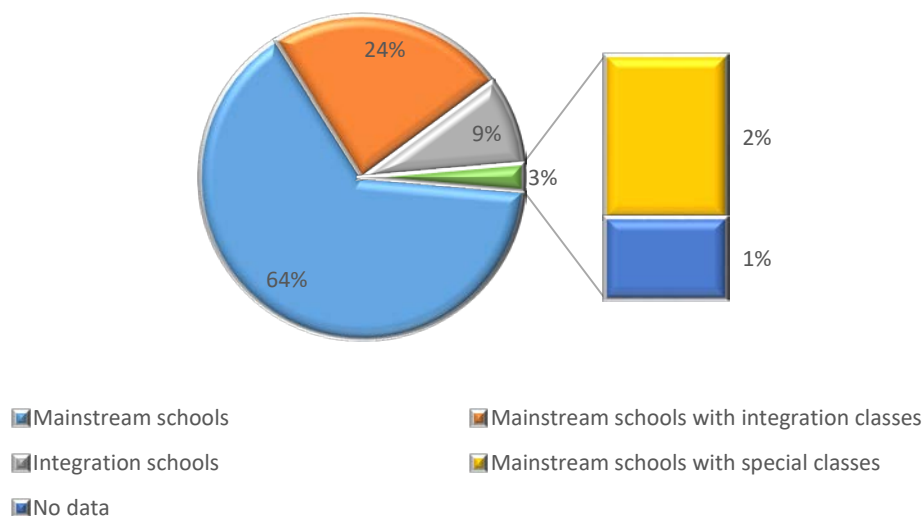
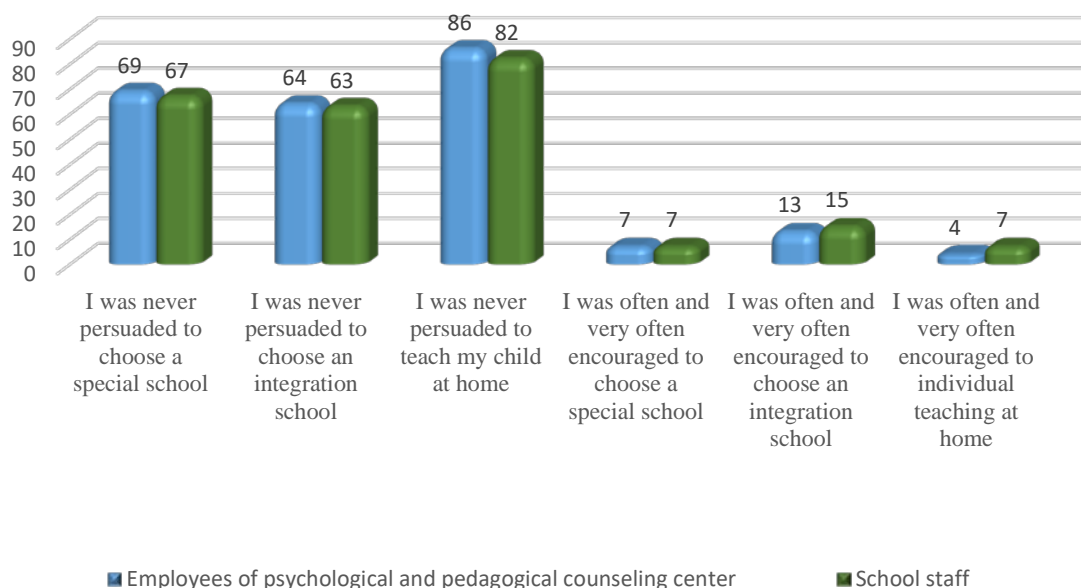

Figure 1 Types of schools attended by SEN students (own study)

Nearly 80% of children attend schools in the vicinity of their place of residence, and 20% for various reasons use educational services of schools located outside their area of residence. As parents indicate, 10% of students changed their school during education. Out of the 47 parents participating in the survey, twenty-five (53%) made such a decision due to the change of their place of residence, and eight due to the lack of implementation by teachers of the recommendations contained in the opinion on the need for special education issued by a psychological and pedagogical center and difficult relations with teachers or headteacher. Some parents felt compelled to change the educational institution in which their child received education under the pressure of its headteacher or they wanted to interrupt the child's conflicts with its peers and the conflict with the parents of other children. Sixteen parents indicated other reasons for this decision. These included, among others: difficulties in learning their child is struggling with (N = 2), lack of meeting school's basic needs of their children (N = 2), looking for a school with special classes (N = 2) or integration classes, family problems (N = 2). Individual cases of school change were related to: inappropriate student treatment by the school headteacher, inappropriate teachers' attitudes towards the child, lack of supporting teacher in the school, too many students with autism in one class, placement of a child in a foster family or in an educational facility. The decision about choosing the institution in which the child is to receive education in Polish law is at the discretion of its parent, but the recruitment experience of parents of children with SEN indicates that there are cases of pressure from the psychological and pedagogical counseling centers or from a particular educational institution in making such decisions. That is why parents were asked to share their own experiences in this regard. In the opinion of the parents of the students from the 76 participating schools, it is very rare that the employees of psychological and pedagogical counseling centers or mainstream schools exert pressure on the SEN pupils' parents in relation to the type of school their children would attend. A detailed analysis of the frequency of making such attempts leads to the conclusion that, in the opinion of the vast majority of parents, neither the psychological and pedagogical counseling staff nor the school staff persuaded them to choose a school other than their own choice. This situation was experienced by 7% of parents, which were frequently or very often asked to choose a special school by counseling staff, 13% were advised about integration school and 4% about teaching a child at home (school employees respectively 7%, 15%, 7%) (Fig. 2).

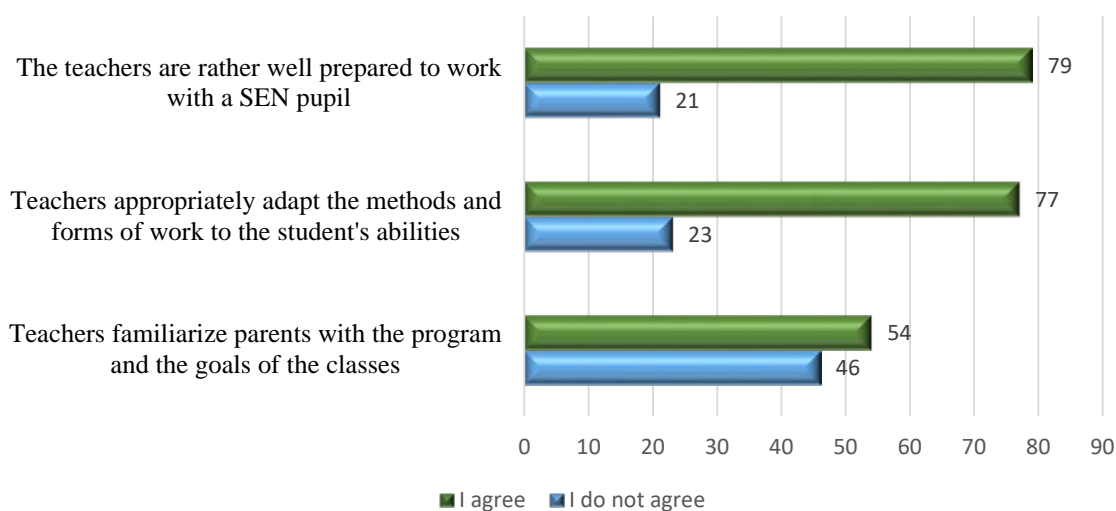

Factors Conducive to Inclusive Education in Polish Primary Schools in the Opinion of Parents

Figure 2 *Frequency of influencing the choices of the child's form of education in the opinion of parents (%)– own studies*

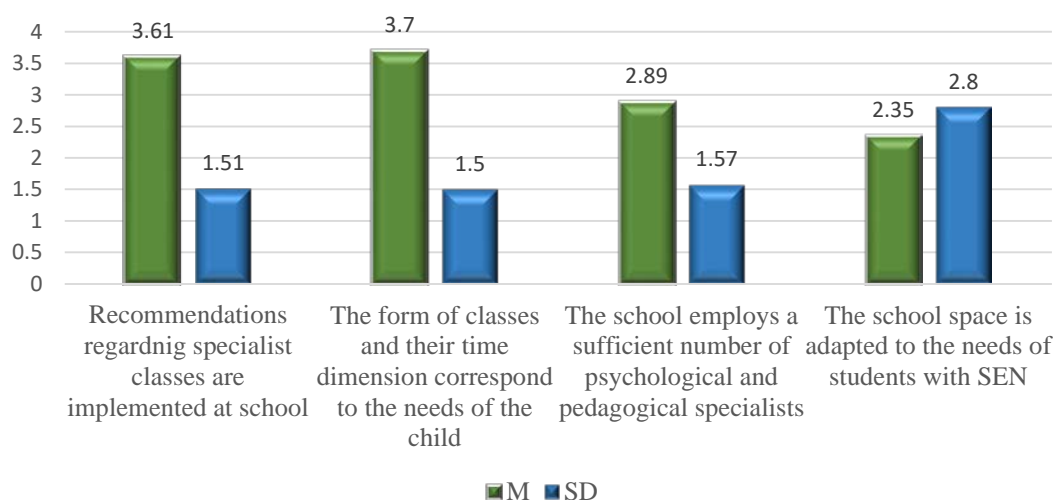
The appropriate qualifications and competences of teachers who are not only specialists in their subject field, but who are also willing to act, understand the idea of inclusion and unconditionally accept their students are the basis for inclusive education and at the same time the condition for its success. Teachers of an inclusive school should have substantive and methodical competences (on how to work with each student), moral competences, as well as be able to reflect on the teaching process and their own actions. This means that teachers should be considered as the main school resource and a factor affecting the quality of education. The pupils' performance largely depends on the competence and style of teachers' work (Barber & Mourshed, 2007). In the conducted study, the assessment of the level of teachers' preparation for working with SEN students was provided by their parents. The obtained results show that in the opinion of 79% of the surveyed, the teachers and specialists employed in schools are rather well prepared to work with pupils with SEN. In the opinion of 77% of the respondents, they also properly adjust the methods and forms of work to the deficits resulting from the disability, diseases or limitations of the children. On the other hand, just over half of parents (54%) indicated that they know the program and goals of revalidation classes for their children.

Figure 3 Assessment of teachers' preparation for working with a pupil with SEN (%) – own study

Students with special educational needs are a very diverse group in Polish educational legislation. The individual developmental and educational needs of these students result from: disability, social maladjustment, threat of social maladjustment, specific learning difficulties, language communication disorders, chronic illness, crises or traumatic situations, educational failures, environmental negligence, and are related to the way of spending free time and environmental contacts and adaptation difficulties resulting from cultural differences or with the change of the educational environment, including previous education abroad (Journal of Laws of 2017, item 1591). It is also worth noting that SEN do not have to result solely from deficits, but also from specific talents shown by students. Such a diversity of students' needs and the resulting need to provide appropriate support in their educational environment, in a natural way, forced the need to adapt organizational solutions to the dynamically changing school reality. Therefore, in this study it was important to obtain information from parents on how the school fulfills its tasks in the field of support organization for pupils with SEN. The analysis included such elements of the psychological and pedagogical assistance provided by the school, as: implementation of recommendations for the proper organization of specialized classes, appropriate to the child's needs, selection of classes and their time dimension, support from specialists and adjustment of the school space. Parents were asked to assess the above-mentioned aspects of support provided to their children at school on a 5-point scale. Statements of parents participating in the survey show that specialists employed in schools often implement recommendations contained in the opinions issued to their children by psychological and pedagogical counseling centers on the organization of specialized classes, and their form and time dimension meet the needs of these students. In their opinion, schools employ the average number of

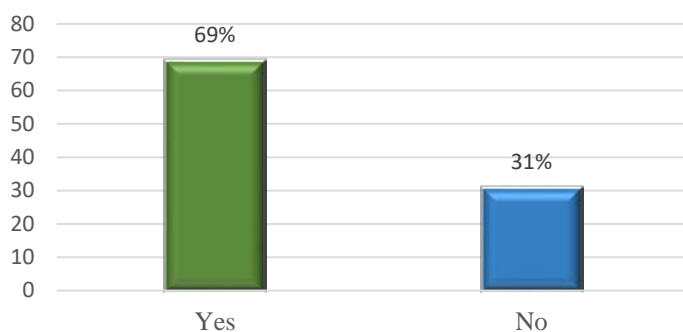
specialists in the field of psychology and special education. However, they had the largest reservations about the school space organization, appropriate to the needs of the student (Fig. 4). In their opinion, children often have the opportunity to safely meet the needs of moving around the school, but only sometimes they are provided with a room for individual classes. They also rarely have access to the "calm-down room".

Figure 4 Opinions of parents of SEN pupils on providing them with psychological and pedagogical assistance at schools

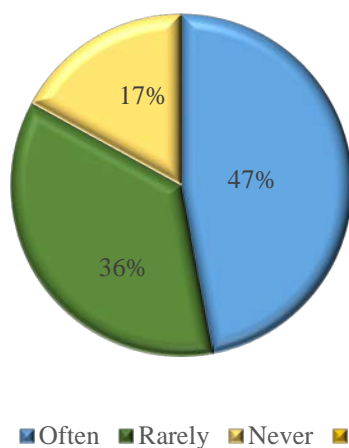
Parents of all students have a right to be involved in their child's education and to participate with the school in decisions concerning their child and the school community. It is believed, that parental involvement is an important part of making inclusive education work (Lazarević & Kopas-Vukašinović, 2013; Inclusion BC, 2014). The increasing growth in the participation of parents in creating school reality, in deciding on important school matters, is one of the clearly visible directions of changes that take a place in the Polish educational system. Furthermore, the new quality in the model of psychological and pedagogical assistance is based on the principle that this help should be organized "closer" to the parent. It assumes the treatment of parents as the best specialists for their own child, but it also indicates the necessity of the support to parents in the process of raising an offspring. An attempt to assess the current situation in the scope of parents' participation in decisions concerning their child taken in the school space was one of the objectives of the study. This was to find out how the parents of the SEN students assess cooperation with the school staff in the exchange of information on matters related to children and the possibility of active participation in the planning of forms and scope of help and support for their children. On the basis of information obtained from parents participating in the survey, it was found that parents are rather satisfied with communication with teachers and other specialists employed in the school (respectively: $M = 3.85$ and

SD = 1.19; M = 3.55 and SD = 1.46). Research has shown that 15% of them are not satisfied with the relationship with teachers, and 23% with specialists (e.g. psychologist, pedagogues, others). Recognizing the parents' right to actively participate in planning their child's therapeutic work, their assessment of its implementation was also checked. Parents reported that 69% of them were proposed by teachers and specialists, specific forms of work with their children, which means that most of them want to actively participate in the process of providing them with support at school (Fig. 5).

Figure 5 Have you made any suggestions to teachers or specialists about the form / method of working with the child? (own study)

It also turns out that parents' suggestions regarding the implementation of recommendations from medical opinions are often taken into account by teachers and other specialists from school (47%). Nevertheless, 53% of respondents admit that their comments in this area are never (17%) or rarely (36%) taken into account by school employees (Fig. 6).

Figure 6 Were your suggestions taken into account? (own study)

Conclusions

The representatives of all European countries agree that inclusive education is an important foundation for ensuring equal opportunities in all areas of life for students with different types of special educational needs. It requires the creation of an open and flexible education system that should meet the diverse, often very complex needs of individual students (Al-Khamisy, 2013). The opening of mainstream schools to all students is an arduous process, as the individual students experience various difficulties. In order to meet their needs, as well as the needs of their parents and the broadly understood educational environment, bearing in mind the quality of their education, the Ministry of National Education in recent years introduced a number of changes in law. The main objective is to include these pupils in the peer group and provide them with comprehensive support. Despite many difficulties faced by Polish schools in implementing these assumptions and numerous social and organizational barriers, it should be stated that the situation of SEN pupils in our country is improving every year. As the results of the research presented in this article show, this opinion is also confirmed by those for whom the well-being of children is the highest value - their parents. Their assessment of the school situation of a child with SEN in a public school allows to indicate a number of positive aspects favoring the inclusion of this group of students in the mainstream education.

These include:

- the more and more widespread implementation of a SEN student's right to education in the institution closest to its place of residence, which favors integration not only with its peers in the classroom, but also with the wider local community, and guarantees its parents and itself staying in close family relationship, thanks to eliminating the need to place the child in an institution away from its place of residence,
- respecting the right of parents of SEN pupils to decide on the form of their children's education, recognition of their competence in this area,
- raising the level of teachers' preparation for working with a student in a diverse school classroom,
- increasing parental participation in planning and implementing therapeutic and educational work with a child, as well as creating school reality, in deciding on important school matters. Thanks to this, parents become partners supporting teachers' activities, their allies in the process of upgrading children's potential.

While working on improving the inclusion process, it should be kept in mind that, as Domagała-Zyśk aptly puts it (2012, p. 8), "... no student with difficulties is to adapt to the rules of a public / inclusive school, but the school and the environment have to remove barriers hindering the health, psychological and

social functioning of the pupil with special needs. [...] the school is to function in such a way as to be open to all students and be ready to accept anyone who would like to learn there”.

Acknowledgements

We would like to thank the Ombudsmen for Children for giving us access to the data material. Further, we are grateful to the SEN students’ parents who participated in the data collections.

References

- Al-Khamisy, D. (2013). *Edukacja włączająca edukacją dialogu. W poszukiwaniu modelu edukacji ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Barber, M., & Mourshed, M. (2007). *How the world’s best-performing school systems come out on top*. McKinsey Company. Retrieved from: <https://www.mckinsey.com/industries/social-sector/our-insights/how-the-worlds-best-performing-school-systems-come-out-on-top>.
- Domagała-Zyśk, E. (2012). Wstęp, In. Domagała-Zyśk, (Ed.), *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w środowisku rówieśniczym*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Inclusion BC (2014). *Everyone belongs in our schools: A Parent’s Handbook on Inclusive Education*. Retrived from: https://inclusionbc.org/wp-content/uploads/2018/09/ParentManualInclusiveEducation_2014.pdf
- Framework for Action on Special Needs Education*, Salamanca, 7–10.6.1994, paras. 2 and 3. Retrieved from: <http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000984/098427eo.pdf>.
- Lazarević, E. & Kopas-Vukašinić, E. (2013). The Role and Place of Parents of Children with Disabilities in Inclusive Education in Serbia. *International Journal about Parents in Education*, Vol. 7, No. 2, 69-78.
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 listopada 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o systemie oświaty*, Dz. U. z 2017, poz. 2198, Retrived from: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170002198>
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 roku w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591). Retrieved from: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170001591>
- Skałbana, B., & Babiarsz, M.Z. (2018). Edukacja włączająca jako przestrzeń dla rozwoju czy ryzyko wykluczenia i marginalizacji ucznia? *Student niepełnosprawny. Szkice i Rozprawy*. 18(11), 17-27. Retrieved from: <https://repozytorium.uph.edu.pl/bitstream/handle>
- World Conference on Special Needs Education: Access and Equality, *Salamanca Statement and*

KARJERAS KONSULTANTA ATBALSTS VIDUSSKOLĒNIEM KARJERAS LĒMUMU PIEŅEMŠANAS PROCESĀ

Career Counsellor Guidance for Secondary School Students in Career Decision-Making Process

Vitālijs Drozdovs

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Abstract. *In globalization era career management has been changed. The individual is now responsible for the decisions he or she will make in terms of career. The problem is crucial for secondary school students, as when they graduate secondary school they should know what they going to do next. Some students leave a career decision to the latest moment; however it may lead to serious problems as career uncertainty may impact students' future career. Career counsellor may guide students, although the final decision about future profession choice should be made by them. The paper provides theoretical framework of career guidance system in Latvia. 76 secondary school students were involved in the study from Rezekne Polish State Gymnasium. The results of the study showed that secondary school students think about their future profession. However, most of the secondary students do not plan to attend career counsellor. Various factors may affect students' decisions about their future career, though most of them rely on their own opinion.*

Keywords: *career guidance, career counsellor, career decision-making process.*

Ievads

Introduction

Globalizācijas un strauju izmaiņu rezultātā ir mainījusies indivīda loma karjeras vadības procesā: tagad pats indivīds ir atbildīgs par savas nodarbošanās un profesijas izvēli, gan arī turpmākās karjeras izveidi (Jaunzeme, 2017: 11). Līdz ar to katram no mums ir jāattīsta savas zināšanas un prasmes, lai pielāgotos darba tirgus izmaiņām. Šis jautājums ir svarīgs vidusskolu izglītojamiem, jo tuvojoties skolas absolvēšanai jauniešiem ir jāzina, ko viņš vai viņa darīs pēc vidusskolas beigšanas. Karjeras lēmumu pieņemšanas norise ir grūts process, jo jauniešiem ir jāizprot sevi, savas personības stiprās un vājās puses, lai rezultātā pieņemtu pareizo izvēli par savu nākotnes karjeru. Bieži vien skolēni atstāj šo lēmumu pieņemšanas brīdi līdz pēdējam. Šī neizlēmība var apdraudēt skolēna nākotni karjeras izvēles jautājumā.

Raksta mērķis – izpētīt karjeras atbalstu vidusskolēniem karjeras lēmumu pieņemšanas procesā.

Pētījuma metodes: literatūras analīze un vidusskolēnu anketēšana. Pīrsona korelācijas analīze.

Karjeras atbalsta sistēma Latvijā *Career guidance system in Latvia*

Karjeras atbalsta sistēmas pamatā ir gan informācijas sniegšana klientiem, gan arī klientu karjeras konsultācijas izglītības un nodarbinātības jomās (Valsts izglītības attīstības aģentūra, 2012: 2). Latvijā karjeras atbalsta sistēmas pasākumi tiek īstenoti un realizēti caur skolēnu karjeras izglītību pamatskolas un vidusskolas posmos, iekļaujot arī profesionālo izglītību (Valsts izglītības attīstības aģentūra, 2012: 2). Skolēnu izglītošanas procesā ir jā sagatavo audzēkņus lēmumu pieņemšanas procesam un nākotnes profesijas izvēlei, kā tas ir paredzēts Valsts izglītības standartā (Valsts izglītības attīstības aģentūra, 2012: 2).

Karjeras atbalsta galvenās jomas ir sekojošas:

1. Pasākumi, kuri ir saistīti ar lēmumu pieņemšanu;
2. Individīda izpratne par sevi;
3. Izglītība un nodarbinātības jautājumi;
4. Individuālas atšķirības;
5. Individīda adaptācija jaunos apstākļos (Jaunzeme, 2011: 47-48).

Karjeras atbalsts aptver daudzas aktivitātes un iedalās trīs grupās:

1. Karjeras informācija – šī ir informācija, ar kuras palīdzību indivīds var plānot un uzsākt savu profesionālo darbību. Karjeras informācijā tiek iekļauta informācija par darba profesijām, darba prasmēm, izglītības iestādēm un mācību iespējām. Karjeras informācija tiek uzskatīta par pamatu karjeras atbalsta sistēmai.
2. Karjeras izglītība – šo procesu īsteno izglītības iestādes skolotāji, karjeras konsultanti. Mērķis - izprast skolēnu vai studentu motivāciju. Organizētas un piedāvātas karjeras aktivitātes nodrošina skolēnus/studentus ar zināšanām par darba tirgu, tiek apgūtas lēmumu pieņemšanas prasmes nākotnes karjeras izvēlei.
3. Karjeras konsultēšana – tiek organizēta ar mērķi palīdzēt noskaidrot iesaistīto indivīdu mērķus un vēlmes, izprast sevi un pieņemt lēmumus par nākotnes karjeru, pilnveidot un attīstīt nodarbinātības prasmes (CV un motivācijas/pieteikuma vēstules sastādīšana, darba intervijas prasmes) (Jaunzeme, 2011: 48).

Karjeras atbalsta programmas pasākumi palīdz skolēniem domāt par savu nākotni, izzināt savas intereses balstoties uz savām prasmēm un iemaņām (Salleh, 2010: 636). Šajā pasākumā liela nozīme ir informācijai. Skolēni tiek apmācīti atrast informācijas avotus un izvēlēties informāciju, kura palīdzētu viņiem

pieņemt lēmumu (Salleh, 2010: 636). Karjeras atbalsta sistēmai ir būtiska loma, jo pieaug izglītības programmu skaits, kā rezultātā izglītības iespējas un darba tirgus īpatnības ar kurām cilvēki saskaras paliek daudz sarežģītākas. Šī programma rada pozitīvu ietekmi uz panākumiem un mācību spējām, motivāciju, skolas absolvēšanu, karjeras izpratni un karjeras spējam starp tiem skolēniem, kuriem ir zemas sekmes skolā (Salleh, 2010: 637).

Karjeras atbalsta pasākumus jāveic personai, kura plāno to darīt un ir jāpārziņina tādas metodes un paņēmienus, kuras palīdzētu rast risinājumu konkrēta indivīda problēmai. (Mara & Mara, 2010: 2353). Karjeras konsultēšana iekļauj sevī informāciju un metodes no citām nozarēm. Konsultēšanas process paredz speciālu attiecību izveidi konsultanta un konsultējamā starpā, attiecību saistību, konfidencialitāti, uzticību un cieņu (Mara & Mara, 2010: 2353).

Karjeras atbalsts vidusskolēniem lēmumu pieņemšanas procesā *Career guidance for secondary school students in decision making process*

Domājot par savu nākotnes karjeras izvēli, skolēniem ir jāpievērš uzmanība un jāaizdomājas par profesionālās lomas un identitātes meklēšanas jautājumiem, gan arī par mācīšanās laika un finansiālo resursu izmantošanu (Dembovska, 2012: 8). Lēmumu pieņemšana, kura ir saistīta ar nākotnes karjeru nebeidzas pēc vidusskolas absolvēšanas, tā turpināsies visas dzīves garumā (Dembovska, 2012: 8). Vidusskolas posmā skolēnu individuālās lēmumu pieņemšanas prasmes vēl joprojām attīstās gan intelektuālā, gan emocionālā jomā (Mohd & Salleh & Mustapha, 2010: 369). Karjeras lēmumu pieņemšanai ir ļoti būtiska nozīme, jo katram skolēnam ir jāpieņem pašu būtiskāko lēmumu, tajā gadījumā kad viņš vai viņa stāsies profesionālas izglītības iestādē vai universitātē (Mohd & Salleh & Mustapha, 2010: 369). Pēc I. Dembovskas domām, kuras ir publicētas metodiskajā materiālā „Karjeras plānošana” ir minēti daži nosacījumi, kuri tiek izmantoti veiksmīgas karjeras noteikšanai:

- Gribu (indivīda intereses un vēlēšanās)
- Varu (indivīda spējas)
- Vajag (profesijas pieprasījums darba tirgū) (Dembovska, 2012: 3).

Atkarībā no iepriekšējo punktu ievērošanas būs atkarīgs tas, kā skolēns pieņems lēmumu par savu nākotnes profesiju. Skolēnam ir jāsāk ar sevis izpēti. Sevis izpēti viņš/viņa var veikt gan individuāli, gan ar profesionāļa palīdzību. Šajā gadījumā skolēnam var palīdzēt karjeras konsultants. Karjeras konsultants sava klienta izpētes procesā izmanto dažādas metodes, lai palīdzētu klientiem rast atbildes uz jautājumiem par klienta interesēm, motivāciju un citiem jautājumiem. Konsultācijas gaitā var iegūt dažādu informāciju, saistītu ar karjeras jautājumiem, izmantojot dažādus testus uzzināt vairāk par sevi, kopīgi ar karjeras konsultantu apspriest testēšanas rezultātus (Dembovska, 2012: 7).

Pēc testēšanas var pāriet pie nākama soļa – formulēt mērķi un izvirzīt uzdevumus tā sasniegšanai. Šis solis ir svarīgs karjeras plānošanas procesā, tomēr ir samēra grūts, ja indivīdam pietrūkst zināšanu vai motivācijas konkrēta mērķa sasniegšanai.

Kopīgi ar karjeras konsultantu var izveidot un izstrādāt konkrēta skolēna individuālu attīstības plānu vai karjeras plānu, kurā var iekļaut šādu informāciju:

- Kāds ir mērķis? (Šajā posmā noskaidrojām, ko skolēns grib sasniegt vai uzzināt);
- Kas ir jādara, lai sasniegtu mērķi? (Noskaidrojam un izvirzam konkrētas darbības mērķu īstenošanai un sasniegšanai);
- Kāds atbalsts un resursi ir nepieciešami, lai sasniegtu mērķi? (Tas var būt gan informācijas avotu izpēte, gan konkrēta uzņēmuma, organizācijas vai izglītības iestādes apmeklējums);
- Kā es zināšu, ka mērķis ir sasniegts? (Iepriekš saskaņojam datumus un laikus ar karjeras konsultantu, lai pēc tam kopīgi varētu apspriest to, ko skolēns ir veicis sava mērķa sasniegšanai);
- Datums, līdz kuram mērķis būs sasniegts (Konkrēta termiņa izvirzīšana un tā ievērošana, lai skolēnam būtu saprotams, tas kas no viņa/viņas tiek sagaidīts) (Damberga, 2015: 6).

Pētījuma metodoloģija *Research methodology*

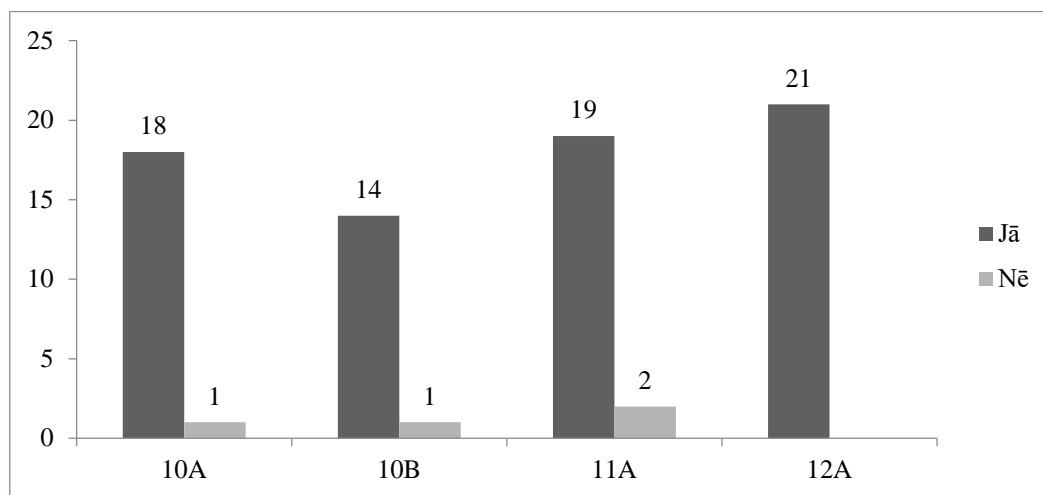
Pētījuma ietvaros tika veikta vidusskolēnu anketēšana. Anketas izveidei un tās turpmākai izmantošanai ar mērķi iegūt kvantitatīvus datus turpmākajai analīzei tika izmantota D. Rimvides-Mickevičas iepriekš izveidota anketa (Rimvide-Mickeviča, 2014: 17-18). Pētījuma autors pielāgoja anketas jautājumus konkrētam pētījumam, iekļaujot savā anketā tos jautājumus, kuri ir nepieciešami datu ieguvei un turpmākai analīzei. Anketā tika iekļauta ievaddaļa, kurā vidusskolēniem tika izklāstīts anketas mērķis, gan arī aizpildīšanas instrukcija. Pati anketa bija anonīma, skolēniem nevajadzēja ierakstīt savus vārdus un uzvārdus. Anketa sastāvēja no 8 slēgtiem jautājumiem. Izlasot anketas jautājuma apgalvojumu, skolēnam vajadzēja izvēlēties vienu atbildi.

Par pētījuma bāzi tika izvēlēta Rēzeknes valsts poļu ģimnāzija. Pētījuma gaitā bija plānots, ka anketēšanā piedalīsies 101 skolēns, tomēr anketēšanā piedalījās 76 skolēni.

No 10. klases tika saņemtas 34 anketas, 11. klase 21 anketa, 12. klase 21 izpildīta anketa.

Vidusskolēnu anketēšanas rezultāti *Results of secondary school students' survey*

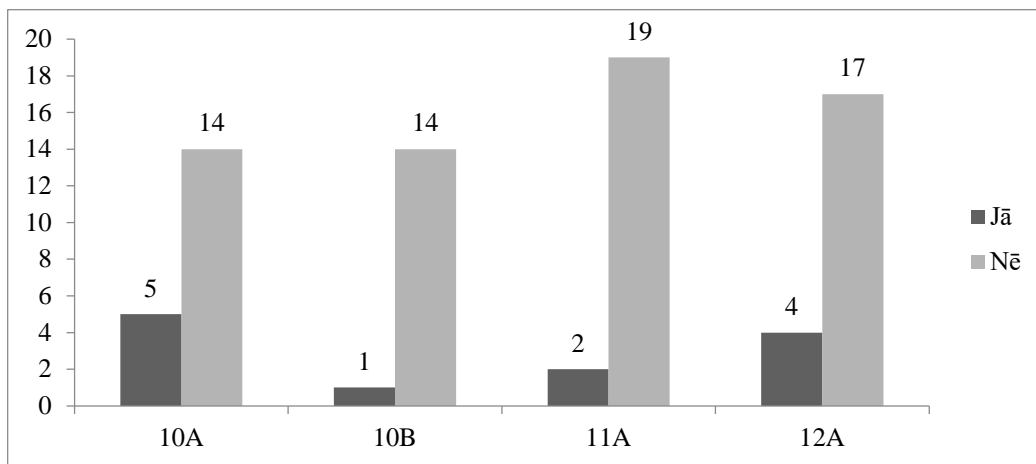
Viens no anketas jautājumiem paredzēja noskaidrot vai skolēni domā par savu nākotnes profesiju. Rezultātā noskaidrojās, ka 72 skolēni domā par savu nākotnes profesiju, kaut gan respondentu starpā bija arī 4 skolēni, kuri vēl nedomā par savu nākotnes profesiju. (skat. 1. att.).

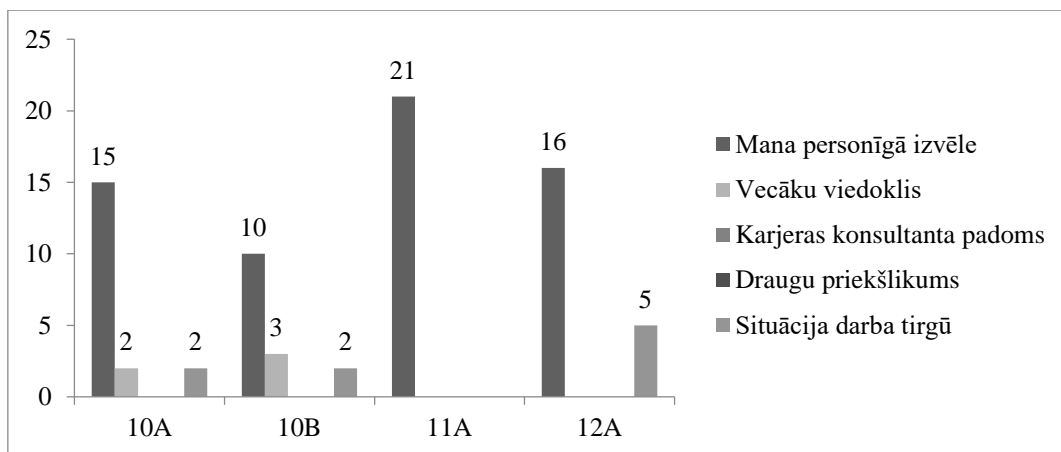
*1.attēls. Respondentu atbildes uz anketas jautājumu –
Vai esi domājis par savu nākotnes profesiju?
Figure 1 Respondents answers on survey question –
Have you thought about your future profession?*

Anketā tika iekļauts jautājums ar kuru bija nepieciešams noskaidrot vai vidusskolēnu starpā ir tādi skolēni, kuri plāno izmantot karjeras konsultanta pakalpojumus nākotnes profesijas noteikšanas procesā. Tika noskaidrots, ka lielākā daļa vidusskolēnu – 64 skolēni neplāno apmeklēt karjeras konsultantu un tikai 12 skolēni plāno apmeklēt karjeras konsultantu. (skat. 2.att.).

Ar skolēnu anketēšanu pētnieks vēlējas noskaidrot, kādi faktori var ietekmēt skolēnus nākotnes karjeras izvēlē. Noskaidrojās, ka 62 skolēniem ir svarīga sava personīga izvēle, 5 skolēniem ir svarīgs vecāku viedoklis, 9 skolēniem ir svarīga situācija darba tirgū un tikai vienam skolēnam ir svarīgs karjeras konsultanta padoms. (skat. 3.att.).

2.attēls. Respondentu atbildes uz anketas jautājumu – Vai esi plānojis izmantot karjeras konsultanta pakalpojumus tuvākajā laikā, lai noteiktu savu nākotnes profesiju?
 Figure 2 Respondents answers on survey question – Have you planned to use career counsellor's services in the near future to determine your future career?

3.attēls. Respondentu atbildes uz anketas jautājumu – Kāds no šiem faktoriem visvairāk ietekmēs tavas nākotnes karjeras izvēli?
 Figure 3 Respondents answers on survey question – Which of these factors will most of all effect your future career choice?

Pīrsona korelācija
Pearson correlation

Ar Pīrsona korelācijas analīzes palīdzību tika pārbaudīts, ka pastāv pozitīva vidēja cieša saikne - $r = 0,298$, $p < 0,01$ - starp skolēnu domām par nākotnes profesiju un tikšanos ar dažādu profesiju pārstāvjiem. (skat. 1. tabulu). Var izdarīt secinājumu, ka domājot par savu nākotnes profesiju dažiem jauniešiem tomēr ir svarīgi tikties ar profesijas pārstāvjiem, lai iegūtu priekšstatu par nākotnes profesiju no savas nozares profesionāļiem.

1. tabula. Pīrsona korelācija starp jautājumiem par vidusskolēna nākotnes profesiju un pasākumu, kas aicina domāt par nākotnes profesijas izvēli

Table 1 Pearson correlation analysis across the questions about secondary school student's future career and an event, which encourages to think about future profession choice

		Vai esi domājis par savu nākotnes profesiju?	Kādi pasākumi mācību iestādē Tevi ir aicinājuši domāt par nākotnes profesijas izvēli? Tikšanas ar dažādu profesiju pārstāvjiem
Vai esi domājis par savu nākotnes profesiju?	Pearson Correlation	1	,298**
	Sig. (2-tailed)		,009
	N	76	76
Kādi pasākumi mācību iestādē Tevi ir aicinājuši domāt par nākotnes profesijas izvēli? Tikšanas ar dažādu profesiju pārstāvjiem	Pearson Correlation	,298**	
	Sig. (2-tailed)	,009	
	N	76	76

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

2.tabulā uzrādītie Pīrsona korelācijas analīzes rezultāti liecina, ka pastāv pozitīvi vāja saikne $r = 267$, $p < 0,05$. Var izdarīt secinājumu, ka respondentu starpā ir tādi, kuri plāno apmeklēt karjeras konsultanta konsultācijas. Var pieļaut, ka karjeras konsultācijā gūtās atziņas vai palīdzība konkrētu jautājumu risināšanā var veicināt vidusskolēnu apzināšanos par savu nākotnes profesijas izvēli.

2. tabula. Pīrsona korelācija jautājumiem par karjeras konsultanta pakalpojumu izmantošanu nākotnes profesijas noteikšanai un faktoriem, kuri ietekmē nākotnes profesijas izvēli

Table 2 Pearson correlation analysis for the questions about career counsellor service use to identify future profession and factors, which may affect future profession choice

		Vai esi plānojis izmantot karjeras konsultanta pakalpojumus tuvākajā laikā, lai noteiktu savu nākotnes profesiju?	Kāds no šiem faktoriem visvairāk ietekmēs Tavas nākotnes karjeras izvēli? Karjeras konsultanta padoms
Vai esi plānojis izmantot karjeras konsultanta pakalpojumus tuvākajā laikā, lai noteiktu savu nākotnes profesiju?	Pearson Correlation	1	,267*
	Sig. (2-tailed)		,020
	N	76	76
Kāds no šiem faktoriem visvairāk ietekmēs Tavas nākotnes karjeras izvēli? Karjeras konsultanta padoms	Pearson Correlation	,267*	1
	Sig. (2-tailed)	,020	
	N	76	76

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

3.tabulā uzrādītie Pīrsona korelācijas analīzes rezultāti liecina, ka pastāv pozitīvi vāja saikne $r = 0,256$, $p < 0,05$ – starp skolēnu domām par karjeras konsultanta apmeklējumu un pasākumiem, kuri aicinātu viņus domāt par nākotnes profesiju. Var pieļaut, ka vidusskolēnu starpā ir tādi, kuri ir apmeklējuši karjeras konsultanta konsultāciju. Konsultēšanas rezultātā karjeras konsultants ir sniedzis vidusskolēniem informāciju par Ēnu dienas pasākumu. Var pieļaut, ka Ēnu dienas pasākums varētu palīdzēt vidusskolēniem nākotnes profesijas izvēlē.

3. tabula. Pīrsona korelācija starp jautājumiem par konsultēšanos ar karjeras konsultantu un pasākumiem pilsētā, kuri ir aicinājuši vidusskolēnus domāt par nākotnes profesijas izvēli

Table 3 Pearson correlation analysis for the questions about consultation with career counsellor and events in the city, which encourages secondary school students thinking about their future career

		Vai esi konsultējis ar karjeras konsultantu?	Kādi pasākumi pilsētā Tevi ir aicinājuši domāt par nākotnes profesiju? Ēnu diena
Vai esi konsultējis ar karjeras konsultantu?	Pearson Correlation	1	,256*
	Sig. (2-tailed)		0,26
	N	76	76
Kādi pasākumi pilsētā Tevi ir aicinājuši domāt par nākotnes profesiju? Ēnu diena	Pearson Correlation	,256*	1
	Sig. (2-tailed)	0,26	
	N	76	76

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Secinājumi Conclusions

Indivīdam ir pašam jāpieņem lēmums par savu nākotnes karjeru. Dažādi faktori var ietekmēt šo lēmumu pieņemšanas procesu. Viens no tādiem faktoriem ir savas personības stipro un vājo pušu un interešu apzināšana. Tomēr patstāvīgi to apzināties ir diezgan grūti, it īpaši vidusskolas posmā. Jo ilgāk skolēns atliks šo lēmumu pieņemšanu, jo grūtāk būs pieņemt pareizu un apzinātu lēmumu. Tamdēļ vidusskolēniem var palīdzēt karjeras konsultants. Jo, tieši karjeras konsultants var sniegt karjeras atbalstu skolēniem gan pārrunu veidā (kopīgi ar skolēnu apspriest - Gribu, Varu, Vajag pamatnostādnes), vai caur testēšanu palīdzēt labāk izprast skolēnu personību. Karjeras konsultants var palīdzēt indivīdam izvirzīt konkrētus mērķus, sastādīt individuālo attīstības plānu, tomēr sasniegt šo mērķus ir nepieciešams pašam indivīdam. Karjeras konsultantam ir jāiekļaujas skolas dzīvē un izglītojot skolēnus karjeras jautājumos. Karjeras atbalsta sistēma Latvijā paredz to, ka skolēniem tiek nodrošināts atbalsts karjeras

jautājumos dažādos izglītības posmos. To realizē un īsteno gan klases audzinātāji, gan paši karjeras konsultanti.

Analizējot anketas datus var secināt, ka:

- Vidusskolēni domā par savu nākotnes profesiju un apzinās to, ka viņi paši ir atbildīgi par savu nākotnes karjeru.
- Lielāka daļa vidusskolēnu neplāno apmeklēt karjeras konsultanta konsultācijas. Var pieļaut to, ka karjeras jautājumus viņi risina patstāvīgi vai ar klases audzinātāja starpniecību. Tomēr respondentu starpā ir arī tādi skolēni, kuri apmeklētu karjeras konsultanta konsultāciju.
- Pastāv dažādi faktori, kuri var ietekmēt skolēnu nākotnes profesijas izvēli. Tomēr respondentu starpā būtiskākais faktors ir skolēna personīgā izvēle, daži respondenti ieklausās vecāku teiktajā, bet citiem ir svarīga situācija darba tirgū.

Pārsona korelācijas analīzes dati liecina par to, ka:

- Vidusskolēniem ir svarīga tikšanās ar dažādu jomu pārstāvjiem. Šīs tikšanās var palīdzēt viņiem izprast profesiju labāk, jo sarunā ar jomas profesionāļiem skolēni var pieņemt galīgo lēmumu par to vai plānot savu nākotnes karjeru šajā jomā vai izvēlēties citu darba jomu.
- Neskatoties uz to, ka vairākums skolēnu neplāno apmeklēt karjeras konsultanta konsultācijas, skolēniem ir svarīgs karjeras konsultanta viedoklis. Var pieļaut, ka karjeras konsultanta viedoklis var palīdzēt skolēnam apzināties un izvēlēties tieši to studiju vai darba jomu, kurā uzsākt studijas pēc vidusskolas absolvēšanas. Individuālajā sarunā ar karjeras konsultantu noskaidrot dažādus jautājumus saistītus ar nākotnes karjeras plānošanu.
- Karjeras atbalsts var tikt realizēts caur dažādiem pasākumiem gan pilsētā, gan izglītības iestādē, kas ir saistīti ar karjeras jautājumiem. Viens no šādiem pasākumiem ir Ēnu diena, kurā vidusskolēni apmeklē konkrēto iestādi un sadarbojas ar konkrētu cilvēku. Var pieļaut, ka šāds pasākums var palīdzēt skolēniem pieņemt lēmumu par nākotnes profesiju.

Summary

During the globalization process career management process has been changed. Nowadays the individuals are responsible for the decision they will make in terms of career. The problem is crucial for secondary school students, as when they graduate secondary school they should clearly know what they will do next.

The aim of the article is to explore career guidance for secondary school students in career decision-making process. 76 secondary school students were involved in the study from Rezekne Polish State Gymnasium. The results of the theoretical study showed that secondary school students should know about their strengths and

weaknesses; explore personal interests and then make a decision concerning their future career. Although for some students this self-exploration process might be difficult, as they do not have enough experience to set a priority in which study field or professional sphere they would like to continue their further education after graduating secondary school. In this case a career counsellor might help them and provide secondary school students with career guidance. In cooperation with career counsellor the individual can set a goal or priority and make an individual plan, which includes the steps that are necessary to achieve the goal. A career counsellor should track student's progress and make necessary changes if student is facing with difficulties, which he or she could not deal with.

The results of the questionnaire demonstrated that most of secondary school students (72 students) have thought about their future career and only some (4 students) are not sure about their future career. 64 students do not plan to attend career counsellor and only 12 students might attend career counsellor. Most of secondary school students (62 students) will decide themselves about their future profession, for some (5 students) parents' advice might help to decide about future career and for some (9 students) the labour market situation is important. Pearson correlation analysis results proved that for secondary school students is important to meet with representatives of professional sphere for better understanding of the profession. Although survey results showed that most of secondary school students do not plan to attend career counsellor with the help of Pearson correlation analysis it has revealed that some students might attend career counsellor and they are ready to work with career counsellor and get career guidance. Pearson correlation analysis results demonstrated that for some students the Shadow day event can be helpful in a career decision-making process.

Literatūra References

- Damberga, I. (2015). *Karjeras plānošana*. Pieejams http://eprasmes.lv/wp-content/uploads/2015/08/Karjeras_planosana_eScouts_4modulis.pdf
- Dembovska, I. (2012). *Karjeras plānošana*. Pieejams <http://rezeknesnovads.lv/wp-content/uploads/2014/05/microsoft-word-aprakstidembovskadoc.pdf>
- Jaunzeme, I. (2011). *Karjeras vadības un atbalsta sistēmas pilnveidošanas problēmas augstākajā izglītībā Latvijā*. Pieejams https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4591/16944-Inta_Jaunzeme_Dokt010022.pdf?sequence=1
- Mara, E.L., & Mara, D. (2010). Current Guidance during the orientation in career counseling. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2351-2354.
- Mohd, F., Salleh, A., & Mustapha, R. (2010). The Influence of Contextual Aspects on Career Decision Making of Malaysian Technical Students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 7, 369-375. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.10.050>
- Rimvide-Mickeviča, D. (2014). *Jauniešu informētība par karjeras atbalstu Daugavpilī*. Pieejams http://izglitiba.daugavpils.lv/Media/Default/file/=2012/Profesionala/140619_Petijums_karjeras_informetiba_Daugavpili.pdf
- Salleh, A. (2010). Honoring Diversity in Career Guidance Practice. *Procedia - Social and Behavioral Studies*, 635-641. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.10.086>
- Valsts izglītības attīstības aģentūra. (2012). *Karjeras atbalsta sistēma Latvijā*. Pieejams http://viaa.gov.lv/files/news/727/guidance_system_lv.pdf

KARJERAS ATBALSTS JAUNIEŠIEM BEZDARBNIEKIEM PĀREJĀ NO BEZDARBA UZ NODARBINĀTĪBU PROJEKTĀ „JAUNIEŠU GARANTIJA” PASĀKUMĀ „DARBNĪCAS JAUNIEŠIEM”

Career Support for Unemployed Youth During the Unemployed-to- Employed Transition in the Projects „Youth Guarantee” Activity „Workshops for Youth”

Līga Lizdika

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Abstract. *In a changing economic situation, youth who want to work have problems with choosing the right profession. Youth who do not have education or who have a low qualification have difficulties entering the labor market. The State Employment Agency, in cooperation with the Ministry of Education and Science, local governments, social services, youth organizations, employers, as well as educational institutions, implements the project „Youth Guarantee”. Activity „Workshops for Youth” is one of activity of project „Youth Guarantee”.*

The aim of the research – to establish the results of career support for entry into employment of unemployed youth within the project „Youth Guarantee” after the activity „Workshops for Youth”. Research design – mixed methods study. Data collected via questionnaire and interviews. The results of the youth survey show that after the participation in activity „Workshops for Youth” youth are motivated to continue their education, as well as to start working in one of the profession. Also after participating in activity „Workshops for Youth” youth can to continue training and work in hired labor or as a self-employed person.

Keywords: *career guidance, unemployed youth, workshops for youth.*

Ievads

Introduction

2008. gadā pasauli satricināja finanšu un ekonomiskā krīze, kā rezultātā visās Eiropas Savienības dalībvalstīs, taupības pasākumu rezultātā, nabadzības riskam tika pakļauts ievērojams iedzīvotāju skaits (Antenišķe, Ālere-Fogele, Balga, 2015). Apstākļi, kuri radās krīzes situācijā, smagi ietekmēja darba tirgu un jauniešus. Personām, kuras bija gatavas uzsākt darba gaitas, radās problēmas ar iekļaušanos darba tirgū, rezultātā vairums no viņiem tika izstumti no sociālās un sabiedriskās dzīves (Eiropas komisija, 2014).

Jaunieši, kuriem nav izglītības vai ir iegūta zema kvalifikācija, ar grūtībām nonāk darba tirgū. Gadījumā, ja darbu izdodas atrast, tas ir slikti apmaksāts un drīz tiek pamests. Jāpiebilst, ka jauniešu vidū ir tādas personas, kuras ne mēcās,

ne strādā. Augsts bezdarba līmenis negatīvi ietekmē tautsaimniecības izaugsmi un produktivitāti. Galvenokārt, pieredzes trūkums un nepietiekams izglītības līmenis jauniešiem liedz iespēju atrast augsti apmaksātu darbu (Eiropas Revīzijas palāta, 2017).

Nodarbinātības valsts aģentūra, sadarbībā ar Izglītības un zinātnes ministriju, pašvaldībām, sociālajiem dienestiem, jaunatnes organizācijām, darba devējiem, kā arī mācību iestādēm, īstenoja projekta „Jauniešu garantijas” atbalsta pasākumus. Šī projekta mērķis ir iesaistīt jauniešus bezdarbniekus, vecumā no 15 līdz 29 gadiem, kvalitatīvos un atbalsta pasākumos, tādējādi sekmējot šo personu pāreju uz nodarbinātību. Viens no projekta „Jauniešu garantijas” atbalsta pasākumiem ir „Darbnīcas jauniešiem” (Nodarbinātības valsts aģentūra, 2017).

Pētījuma mērķis ir noskaidrot karjeras atbalsta rezultātus jauniešu bezdarbnieku nodarbinātības uzsākšanā projekta „Jauniešu garantijas” atbalsta pasākumā „Darbnīcas jauniešiem” un izstrādāt ieteikumus līdzīgu projektu un atbalsta pasākumu īstenošanai. Pētījumā ir izmantota kvalitatīvo un kvantitatīvo datu ieguves metode.

Karjeras attīstības atbalsts projekta „Jauniešu garantijas” pasākumā „Darbnīcas jauniešiem”

Career support in projects „Youth guarantee” activity „Workshops for youth”

Jauniešu bezdarbs Latvijā, vairāku gadu garumā, ir radījis īpašas bažas. Personas, kuras pēc izglītības pabeigšanas nespēj atrast darbu, var uzskatīt par neefektīvu cilvēkkapitālu. Ekonomiskās izmaksas tiek negatīvi ietekmētas, jo valsts izmaksā arvien vairāk sociālos pabalstus, saņemot aizvien mazāk nodokļu. Zaudējumi no jauniešiem bezdarbniekiem tiek aprēķināti kā zaudētais iekšzemes kopprodukts (Grīņeviča, Rivža, 2017).

Jaunatnes nodarbinātības iniciatīvas ietvaros tika līdzfinansēts Eiropas Sociālā fonda projekts „Jauniešu garantijas”, kas ilga no 2014. gada 2. janvāra līdz 2018. gada 31. decembrim un iekļāva šādus atbalsta pasākumus: „Darbnīcas jauniešiem”, „Pirmā darba pieredze jauniešiem”, „Atbalsts uzņēmējdarbības uzsākšanai”, „Subsidētās darba vietas jauniešiem bezdarbniekiem” un „Darbam nepieciešamo iemaņu attīstība nevalstiskajā sektorā”.

Projekta „Jauniešu garantijas” mērķis bija sekmēt 19000 jauniešu bezdarbnieku pāreju uz nodarbinātību, īpašu uzmanību akcentējot uz darba tirgus prasībām atbilstošu prasmju un iemaņu paaugstināšanas pasākumiem, kā arī praktiskas pieredzes iegūšanu darbavietā. Minētā projekta atbalsta pasākumos drīkstēja iesaistīties jaunieši vecumā no 15 līdz 29 gadiem, kuri nemācījās, nestrādāja un bija reģistrēti Nodarbinātības valsts aģentūrā. Jāuzsver, ka projekta gaitā īpaša uzmanība tika pievērsta jauniešiem vecumā no 15 līdz 24 gadiem (Nodarbinātības valsts aģentūra, 2018).

Atbalsta pasākuma „Darbnīcas jauniešiem” mērķis ir sniegt iespēju dalībniekiem izvēlēties izglītības iestādi no Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātā izglītības programmu un iestāžu saraksta, lai iepazītu trīs profesionālās izglītības programmas. Šī atbalsta pasākuma saturā ietilpst ieskata sniegšana teorijā un praksē, tādējādi sadalot plānoto nodarbību skaitu šādās proporcijās: ne vairāk kā 40% teorijas, ne mazāk kā 60% prakses. Teorētiskajā daļā jaunieši apgūst katrai izvēlētajai profesionālajai izglītības programmai nepieciešamās teorētiskās pamatzināšanas, kā arī iegūst informāciju par turpmākajām praktiskajām nodarbībām. Savukārt, praktiskajā daļā jaunieši paši var veikt vienkāršu darbu izpildi, izvēlētajā profesionālās izglītības programmā. Rezultātā jauniešiem veidojas izpratne par to vai viņi vēlas iepazīto profesionālo izglītības programmu apgūt padziļināti un ar to saistīt savu turpmāko karjeru (LR Finanšu ministrija, 2016).

Laika periodā no 2014. gada līdz 2018. gadam atbalsta pasākumā „Darbnīcas jauniešiem” reģistrētas 2323 dalības. Salīdzinot dalību skaitu citos atbalsta pasākumos, var secināt, ka šo atbalsta pasākuma projekta dalībnieki labprāt apmeklē. Piemēram, atbalsta pasākumā „Pirmā darba pieredze jauniešiem” notikušas 506 dalības, „Atbalsts uzņēmējdarbības uzsākšanai” – 290 dalības. Atbalsta pasākumā „Subsidētās darba vietas jauniešiem bezdarbniekiem” tika piedāvātas 1614 darba vietas.

Jāpievērš uzmanība tam, ka pirms pieņemt galīgo lēmumu un iegūt profesionālo kvalifikāciju kādā no profesijām, atbalsta pasākuma „Darbnīcas jauniešiem” ietvaros dalībnieks var iepazīt trīs profesijas. Pabeidzot atbalsta pasākumu, jauniešiem ir iespēja kādu no profesijām apgūt padziļināti, vērsties pie Nodarbinātības valsts aģentūras konsultantiem vai apmeklējot kādu no izglītības iestādēm un iegūt profesionālo kvalifikāciju.

2019. gada 21. martā Nodarbinātības valsts aģentūra apkopoja projekta „Jauniešu garantijas” sasniegtos rādītājus. Rezultātu apkopojums atspoguļo, ka četru gadu laikā šī projekta ietvaros atbalstu saņēmuši 20083 jaunieši bezdarbnieki, kas ir par 1083 personām vairāk nekā bija plānots sākumā (Nodarbinātības valsts aģentūra, 2019).

Centrālās statistikas pārvalde ziņo, ka 2018. gada 3. ceturksnī jauniešu bezdarba līmenis bija 11,0%, tas ir par 6,6 procentpunktiem zemāks nekā 2017. gadā. Jauniešu bezdarbnieku skaits, gada laikā, ir samazinājies par 5,6 tūkstošiem. Jāpiebilst, ka 3. ceturksnī, 40,7% no visiem jauniešiem bija ekonomiski aktīvi, savukārt, 59,3% jauniešu bija ekonomiski neaktīvi, tas nozīmē, ka viņi turpināja mācības un darbu nemeklēja (Centrālā statistikas pārvalde, 2018).

Pētījuma rezultāti un analīze *Results and analysis of research*

Projekta „Jauniešu garantijas” atbalsta pasākuma „Darbnīcas jauniešiem” realizācijas gaitā tika veikts pētījums ar mērķi noskaidrot karjeras atbalsta rezultātus jauniešu bezdarbnieku nodarbinātības uzsākšanā minētajā projektā un izstrādāt ieteikumus līdzīgu projektu un atbalsta pasākumu īstenotājiem.

Pētījumā tika iesaistīti trīsdesmit seši projekta „Jauniešu garantijas” atbalsta pasākuma „Darbnīcas jauniešiem” dalībnieki no šādām izglītības iestādēm: SIA „Buts” Gulbenē, Valmierā un Balvos, SIA „Mācību un konsultāciju centrs ABC” Limbažos, SIA „Latgales mācību centrs” Rēzeknē.

Katram atbalsta pasākuma „Darbnīcas jauniešiem” dalībniekam, pirmajā dienā, pirms apmācību uzsākšanas, tika izsniegta viena anketa ar vairāku izvēlu atbildēm. Anketā tika iekļauti desmit jautājumi, ar mērķi, uzzināt, ko katrs jaunietis vēlas saņemt no dalības atbalsta pasākumā „Darbnīcas jauniešiem”. Anketā, katrs dalībnieks, drīkstēja atzīmēt vienu, viņaprāt, galveno atbildi.

Tāpat kā pirmajā apmācību dienā, arī pēdējā – katram dalībniekam tika izsniegta viena anketa ar vairāku izvēlu atbildēm. Anketā tika iekļauti 8 jautājumi, ar mērķi, uzzināt, ko katrs jaunietis ir ieguvis „Darbnīcas jauniešiem” dalības laikā un to, kādi ir viņa turpmākie plāni. Tāpat kā iepriekš, katrs jaunietis, aizpildot anketu, drīkstēja atzīmēt vienu atbildi. Saņemot no pētījumā iesaistītajiem jauniešiem anketas un tās izanalizējot, varēja iegūt vispārējo informāciju par atbalsta pasākuma „Darbnīcas jauniešiem” dalībniekiem.

1. tabula. **Pētāmās izlases sociāli demogrāfiskie dati** (Autores veidota tabula)
Table 1 Socio-demographic data of research selection (Table created by the author)

Dalībnieku sociāli demogrāfiskie raksturojumi	Dalībnieku procentuālais sastāvs, atbilstoši demogrāfiskajiem raksturojumiem
Jaunieši	22%
Jaunietes	78%
Pilsētas iedzīvotāji	67%
Novadu iedzīvotāji	33%
Dalībnieku vecums (17 – 20 gadi)	33%
Dalībnieku vecums (21 – 24 gadi)	67%
Pamatzglītība	47%
Vidējā izglītība	42%
Vidējā profesionālā izglītība	11%
Bez darba pieredzes	47%
Darba pieredze no 2 līdz 12 mēnešiem	28%
Darba pieredze līdz 2 gadiem	11%
Darba pieredze ilgāk par 2 gadiem	14%

n=36

Divdesmit pieci no trīsdesmit sešiem atbalsta pasākuma „Darbnīcas jauniešiem” dalībniekiem, kas sastāda 69%, atzina, ka atbalstu darba meklējumos viņiem ir snieguši Nodarbinātības valsts aģentūras konsultanti. Trīsdesmit divas personas jeb 89% anketā norādīja, ka Nodarbinātības valsts aģentūras konsultanti ir bijis galvenais informācijas avots no kura dalībnieki uzzinājuši par atbalsta pasākumu „Darbnīcas jauniešiem”. Izanalizējot dalībnieku sniegtās atbildes, var secināt, ka galvenokārt jaunieši iesaistījušies tieši šajā atbalsta pasākumā, jo īsā laika periodā ir iespējams gan teorētiski, gan praktiski iepazīt vairāk nekā vienu profesiju.

Astoņpadsmit jeb 50% „Darbnīcas jauniešiem” dalībnieki nedomā, ka darbu atradīs uzreiz pēc šī atbalsta pasākuma., bet viņi cer uz šādu iespēju tuvāko sešu mēnešu laikā. Divpadsmit personas jeb 33% uzskata, ka ir pilnīgi reāli atrast darbu uzreiz pēc šī atbalsta pasākuma beigām. Trīs personas jeb 8% cer, ka pasākuma „Darbnīcas jauniešiem” laikā sevi pierādīs un tiks pamanīti, kā rezultātā viņiem tiks izteikts darba piedāvājums. Divi dalībnieki jeb 5% domā, ka darbu atrast neizdosies pēc pasākuma beigām, taču pieļauj, ka viņiem varētu pavērties jaunas iespējas. Tikai viens dalībnieks no trīsdesmit sešiem ir negatīvi noskaņots un domā, ka darbu pēc atbalsta pasākuma „Darbnīcas jauniešiem” beigām atrast būs pilnīgi nereāli.

Apmācību beigās, „Darbnīcas jauniešiem” dalībnieki atzina, ka šī atbalsta pasākuma gaitā ieguva to, ko vēlējās un ar dalību tajā bija apmierināti. Astoņpadsmit dalībnieki jeb 50% norādīja, ka mēģinās atrast darbu, balstoties uz programmā iegūtajām prasmēm un zināšanām. Pozitīvi ir tas, ka divpadsmit jaunieši jeb 33% pēc iesaistes atbalsta pasākumā „Darbnīcas jauniešiem”, plāno uzsākt mācības, lai turpinātu izglītoties vienā no profesijām, ko iepazīna šī pasākuma laikā. Savukārt seši jaunieši jeb 17% norādīja, ka mēģinās iesaistīties vēl kādā Nodarbinātības valsts aģentūras projektā vai atbalsta pasākumā.

Pasākuma „Darbnīcas jauniešiem” dalībnieki anketā norādīja, ka ir apmierināti ar atbalsta pasākuma ilgumu, kas ir sešas nedēļas jeb 30 darba dienas. Tāpat jaunieši bija apmierināti ar to, ka praktiskās apmācības norisinājās tajā pašā izglītības iestādē, kur teorētiskās apmācības. Jaunieši gan norādīja, ka arī citās organizācijās ir iespējams iziet praksi. Kā trūkumu jaunieši minēja to, ka pārsvarā praktikantiem organizācijas darbinieki mēdzot uzdot ar prakses uzdevumiem nesaistītus darbus.

Sekundārā datu analīze tika veikta izmantojot datu SPSS pakotni. Analīzei ar SPSS pakotni tika izvēlēti divi aptaujas jautājumi, kas atkārtojās gan aptaujas sākumā, gan beigās. Iegūto aptaujas rezultātu analīzei tika izmantots Kolmogorova-Smirnova λ kritērijs. Kolmogorova-Smirnova λ kritēriju izmanto, pārbaudot hipotēzi par divu empīrisku sadalījumu atšķirības statistisko nozīmīgumu. Metodes priekšrocība saistīta ar to, ka nav nepieciešams izmantot kritisko vērtību tabulas. – detalizētu metodes aprakstu parasti sniedz bakalaura,

maģistra vai promocijas darbā. Manuāli izrēķinātais Kolmogorova-Smirnova λ kritērijs ir 0,55, SPSS dod 0,464 (<1.36). SPSS dod 0,693 (<1.36). Tādējādi arī var secināt, ka aptaujas rezultāti ir objektīvi.

Lai pilnībā īstenotu darba mērķi, arī iesaistīto izglītības iestāžu vadītāji tika aicināti sniegt savu viedokli par atbalsta pasākuma „Darbnīcas jauniešiem” norisi un dalībniekiem. Jāpiebilst, ka viedokļi tika uzklauti ne tikai par šajā pētījumā iesaistītajiem jauniešiem, bet arī par atbalsta pasākumā „Darbnīcas jauniešiem” kopumā. Interviju gaitā tika secināts, ka par projektu „Jauniešu garantijas”, tajā skaitā, atbalsta pasākumu „Darbnīcas jauniešiem” visnegatīvāk izteicās viena no izglītības iestāžu vadītājām. Rezultātā, tika pieņemts lēmums izstrādāt anketu ar atvērtiem jautājumiem, kas paredzēta tieši šīs izglītības iestādes atbalsta pasākuma jauniešiem, lai sīkāk izzinātu viņu viedokli par projektu „Jauniešu garantijas” un atbalsta pasākumu „Darbnīcas jauniešiem”.

Tāpat tika uzmeklēta kādreizējā atbalsta pasākuma „Darbnīcas jauniešiem” dalībiece. Jauniete intervijas laikā atklāja, kā apmācību laikā izdevās saņemt darba piedāvājumu profesijā, kuru viņa izvēlējās apgūt. Atbalsta pasākuma absolvente intervijas laikā iesaka jauniešiem iesaistīties tādā atbalsta pasākumā kā „Darbnīcas jauniešiem” un nebaidīties no izaicinājumiem, bet gan tos pieņemt.

Pētījums tika īstenots laika periodā no 2018. gada 1. februāra līdz 2018. gada 1. decembrim. Pētījuma bāze sastāv no 36 Eiropas sociālā fonda projekta „Jauniešu garantijas” atbalsta pasākuma „Darbnīcas jauniešiem” dalībniekiem, 4 mācību centru vadītājiem un 1 atbalsta pasākuma absolventes. Kopumā tika iesaistītas 6 izglītības iestādes, katra no savas Latvijas pilsētas (no dažādam Latvijas pilsētām).

Tikai pilnībā apkopojot un izanalizējot visu pētījumā iesaistīto dalībnieku sniegtās atbildes bija iespējams izdarīt secinājumus un īstenot pētījuma mērķi – noskaidrot karjeras atbalsta rezultātus jauniešu bezdarbnieku nodarbinātības uzsākšanā projekta “Jauniešu garantijas” atbalsta pasākumā „Darbnīcas jauniešiem” un izstrādāt ieteikumus līdzīgu projektu un atbalsta pasākumu īstenotājiem.

Secinājumi *Conclusions*

1. Jauniešu anketēšanas rezultāti liecina, ka jaunieši informāciju un atbalstu galvenokārt saņem no NVA konsultantiem.
2. Apkopojot izglītības iestāžu vadītāju sniegtās atbildes intervijas laikā secināms, ka jaunieši atbalsta pasākumā, sešu nedēļu laikā neapgūst prasmes profesionālā līmenī, kas nedod viņiem iespēju darboties kā speciālistiem noteiktā amatā.

3. Jauniešu anketēšanas rezultāti liecina, ka pēc dalības atbalsta pasākumā jauniešiem rodas motivācija turpināt izglīties, kā arī uzsākt darba gaitas kādā no iepazītajām profesijām.
4. Apkopojot izglītības iestāžu vadītāju un atbalsta pasākuma absolventes sniegtās atbildes intervijas laikā secināms, ka apmācību laikā iegūtās iemaņas ir pietiekošas, lai pēc atbalsta pasākuma dalībnieks var izpildīt algotu darbu vai strādāt kā pašnodarbināta persona.

Ieteikumi līdzīgu projektu un atbalsta pasākumu īstenotājiem *Recommendations for similar projects and activities*

Pamatojoties uz veiktā pētījuma rezultātiem, atbalsta pasākumā tika konstatēti būtiski trūkumi, kā rezultātā ir izstrādāti ieteikumi:

1. Pirms līdzīgu projektu vai atbalsta pasākumu realizācijas, saskaņot izstrādāto nodarbību plānu ar faktiskajiem projekta veicējiem.
2. Projekta vai atbalsta pasākuma laikā nodrošināt psiholoģisku atbalstu jauniešiem bezdarbniekiem, kuru varētu sniegt psihologs vai karjeras konsultants.
3. Veikt vismaz sešu mēnešu ilgā laika posmā, jaunieša (absolventa) monitorēšanu pēc projekta vai atbalsta pasākuma.
4. Sniegt plašāku informāciju jauniešiem par Nodarbinātības valsts aģentūrā notiekošajiem projektiem un atbalsta pasākumiem.

Summary

The research topic – Career support for unemployed youth during the unemployed-to-employed transition in the project's „Youth Guarantee” activity „Workshops for Youth”.

The research problem – in a changing economic situation, youth who want to work have problems with choosing the right profession. Youth who do not have education or who have a low qualification have difficulties entering the labor market.

The aim of the research – to establish the results of career support for entry into employment of unemployed youth within the project „Youth Guarantee” after the activity „Workshops for Youth.”

Objectives:

1. Select and analyse reference sources on the studied issue.
2. Identify the methods applied in youth career support.
3. Carry out a research on career support process in achievement of the objectives of the project's “Youth Guarantee” activity “Workshops for Youth”.
4. Develop proposals for the improvement of career support for work with unemployed youth based on the research results.

In order to achieve the set objectives, the following methods were applied:

1. Theoretical – literature selection, study and analysis.
2. Data acquisition – interview, survey.
3. Data analysis – descriptive statistics, the criterion of Kolmogorov-Smirnov λ .

According to the results of the research carried out in the research, the results of the career guidance for starting the employment of youth unemployed in the project „Youth Guarantee” project „Workshops for Youth” and recommendations for the implementation of similar projects and support measures have been clarified.

Literatūra References

- Centrālā statistikas pārvalde (2018). *Brīvo darbvietu skaits*. Pieejams <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/darbvietas/meklet-tema/2451-aizņemtas-un-brivas-darbvietas-2018-gada>
- Griņeviča, L., & Rivža, B. (2017). *Economic costs of youth unemployment in Latvia*. Pieejams <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=4&sid=53af1495-2731-4e9d-9e0c-bb688f052e14%40sessionmgr104&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=127038654&db=a9h>
- LR Finanšu ministrija (2016). *Nodarbinātības valsts aģentūras reģistrēto bezdarbnieku profilēšanas metodes ietekmes uz bezdarbnieku darbā iekārtošanos izvērtējums*. Pieejams https://m.esfondi.lv/upload/Petijumi_un_izvertejumi/izvertejuma_zinojums.pdf
- Nodarbinātības valsts aģentūra (2018). *Darbnīcas jauniešiem*. Pieejams <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=1&mid=548&txt=4624>
- Nodarbinātības valsts aģentūra (2019). *Projekta „Jauniešu garantijas” Nr. 7.2.1.1/15/I/001 kopsavilkums*. Pieejams <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=2&mid=511&txt=4159>
- SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija” (2017). *Jaunatnes politikas analītisks pārskats*. Pieejams https://www.izm.gov.lv/images/jaunatne/IZM_Jaunatnes-politikas-analitisks_parskats_2017.pdf

VIZUĀLĀ MĀKSLA SKOLĒNU RADOŠUMA UN TĀ POTENCIĀLA VEICINĀŠANĀ MŪSDIENU IZGLĪTĪBAS SISTĒMĀ

Student Creativity and Its Development in Visual Arts in the Contemporary Education System

Alīda Samuseviča

Liepājas Universitāte, Latvija

Gunta Krastiņa

Liepājas Universitāte, Latvija

Abstract. *The present paper looks at school age children's creativity and the potential of its growth in the context of the contemporary educational system. In broad terms, visual art education in Latvia can be categorised in three categories: compulsory prescriptive, that every child has to learn in general schools, relatively voluntary in specialised art schools and voluntary in art studios. The paper draws on the practical experience of the author while teaching art in a studio that is voluntary in attendance. Through seven years of observation the author has found that children's creativity grows the most when they are given tasks that inspiring fantasy and lack restrictive guidelines.*

Keywords: *art studios, creativity, fostering creativity, visual art, voluntary education.*

Ievads

Introduction

Māksla – vārds, kam ir tik daudz neskaitāmu definīciju un asociāciju, ne tikai kultūras, bet arī izglītības jomā. Vizuālās mākslas izglītību Latvijā nosacīti var iedalīt trīs kategorijās: obligāti preskriptīvā, ko apgūst ikviens bērns skolā, relatīvi, t.i., salīdzinoši brīvprātīgā izglītība speciālās pašvaldību mākslas skolās un brīvprātīgā mākslas pulciņos vai studijās. Visvairāk skolēnu ik dienas ar mākslas izglītību saskaras tieši vispārizglītojošās skolās. Katram mācību priekšmetam ir sava metodika un izglītības standarti, ko nosaka Izglītības un zinātnes ministrija.

Vizuālajai mākslai kā mācību priekšmetam ir izglītības standarts, kas noteikts Ministru kabineta noteikumos Nr. 468 "Noteikumi par valsts pamatzglītības standartu, pamatzglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatzglītības programmu paraugiem" un Ministru kabineta noteikumos Nr. 281 "Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību

priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem”. Atšķirībā no eksaktajiem mācību priekšmetiem, kuru mērķus un rezultātus var skaidri definēt un novērtēt, vizuālajā mākslā gan apgūstamais materiāls, gan apgūtā rezultāts ir variējams plašā amplitūdā, un šķietami to nevar īsti definēt, lai gan tomēr: “zinātnes mērķis ir izskaidrot pasaulē un dabā noritošos procesus, turpretī mākslas mērķis ir interpretēt pasauli ar mākslinieka ekspresijas palīdzību. Radošums ietver problēmu risināšanu abās jomās. Kā māksliniekiem, tā arī zinātniekiem nepieciešamas gan konverģējošas (loģiskas, analītiskas, amata) prasmes, gan diverģējošas (inovatīvas, iedvesmas) prasmes” (Williamson, 2011: 6). Izglītības un zinātnes ministrija vizuālās mākslas priekšmeta definīciju pamatskolā (dota Ministru kabineta noteikumos 468. 15. pielikuma pirmās daļas 1. punktā) nosaka šādi: “mācību priekšmeta “Vizuālā māksla” mērķis ir sekmēt izglītojamā emocionālo un intelektuālo attīstību, pilnveidot un attīstīt viņa radošās spējas, interesi par mākslu un radīt priekšnoteikumus tam, lai skolēns savu mākslinieciskās un radošās darbības pieredzi spētu daudzveidīgi izmantot.” Vizuālās mākslas mērķis vidusskolā: “mācību priekšmeta “Vizuālā māksla” mērķis ir sekmēt izglītojamā emocionālo, radošo un intelektuālo spēju attīstību, izpratni par vizuālās mākslas daudzveidību, ieinteresētību Latvijas un pasaules vizuālās mākslas izziņāšanā un radošā darbībā (MK noteikumu Nr. 281. 25. pielikuma pirmās daļas 1. punkts).

Publikācijas mērķis – aktualizēt nepieciešamību pēc jaunas vizuālās mākslas metodikas izveides, kas sasaista empīriskos datus ar alternatīvās pedagoģijas atziņām un attīsta skolēnu radošumu. Pētījuma metodes: teorētisko atziņu analīze un pētījuma priekšmeta (vizuālās mākslas studijas nodarbību apmeklējušo skolēnu kreativitātes attīstība pedagoga izmantotās metodikas ietekmē) raksturošana. Vizuālās mākslas mērķu būtība izglītībā izteikta relatīvi sausā un juridiskā valodā, tomēr šis mērķu definīcijas nevis sniedz atbildes, bet gan rada jautājumus – kas ir radošās spējas? Kā radīt priekšnoteikumus, lai skolēns tās varētu attīstīt un izmantot? Šis uzdevums gulstas uz mākslas pedagoga pleciem, un tas nav vienkāršs, jo mākslas daudzveidības un radošuma bezgalīgo izpausmes paveidu dēļ nav iespējams vien tikai viens veids, kā pilnvērtīgi mācīt šo priekšmetu.

Neformālās mākslas studija - apdāvinātības un talanta izaugsmei *Informal art studio – a place for development of gifted and talented students*

Raksta autore Gunta Krastiņa ir diplomēta vizuālās mākslas un mākslas vēstures skolotāja, kā arī ieguvusi maģistra grādu mākslā, pasniedz gleznošanu Liepājas Universitātē un vada neformālu mākslas studiju Rucavā, kā arī ir profesionāla māksliniece, kura regulāri glezno un piedalās izstādēs. Raksta autores praktiskā pieredze, vadot neformālu mākslas studiju 7 gadus, devusi

daudzas atziņas par mākslas nozīmi personības tapšanas procesā, apdāvinātības iezīmju atklāšanu skolēnos un talanta izaugsmi. Mākslas studija ir dibināta 2011.gadā Rucavas pagastā. Studijā darbojas 20-25 skolēni un daži pirmsskolas iestādes vecākā gada gājuma bērni ar izteiktu interesi vizuālajā mākslā. Dalībnieku vecums ir no 6- 15 gadiem. Studijā uzņemšana notiek pēc vispārējiem noteikumiem, t.i., neatlasot dalībniekus pēc viņu spējām, bet tikai izteiktās vēlmes zīmēt. Studijā darbs tiek organizēts pēc sekojošiem principiem: katras nodarbības uzdevumi tiek izstrādāti tā, lai pēc iespējas vairāk audzēkņi varētu radoši izpausties uzdotās tēmas ietvaros, proti, gala rezultāts ir brīva fantāzija un variācija, ar maksimāli individuāli attēlojamiem objektiem un krāsu tonalitātēm, nestandartizējot attēlojamus objektus, jo: „Būt kreatīvam daļēji ir dzīves filozofija, kas iegūta no bērnības pieredzes” (Karpova, 2011: 113).

Mākslas studijā ir iespējams sniegt skolēnam iespēju būt kreatīvam, nebaidīties no „nepareizā”. Jo skolēni, kuri tikko uzsāk gaitas mākslas studijā, sākotnēji reāli baidās izpausties radoši savos zīmējumos, fantazēt par uzdoto tēmu un bieži vēršas pie skolotāja ar standarta frāzi: „Skolotāj, vai tā drīkst to zīmēt?” (Runa ir par kādu priekšmetu „pareizu” attēlošanu, „pareizo” krāsu lietojumu, utt.). Ja tas ir tā, tad tieši vizuālās mākslas studija būtu tā vieta, kur skolēns var sevī rast šo kreativitāti, proti, radīt darbus, kuri nav pozicionēti no pareizā-nepareizā uzskata par radīto, kur gan uzdoto darbu tematika, gan izpildījuma tehnikas dod garīgu brīvību fantāzijai un eksperimentiem. No ilgstošas pedagoģiskās pieredzes studijas darbā var secināt, ka ir īpaši pozitīvi, ja mākslas studijā sāk darboties bērni no pirmsskolas vecumposma, jo tādejādi ātrāk var ieraudzīt un attīstīt viņu apdāvinātību un veicināt viņu talanta izaugsmi. Tā ir noticis ar skolēnu, kurš nu jau 7 gadus apmeklē mākslas studiju, un sāka to 6 gadu vecumā. Tagad viņa apdāvinātība ir pāraugusi talantā, un viņa darbi apsteidz viņa vienaudžus ar savu izpildījumu, radošumu un savdabīgo rokrakstu. Tas bijis iespējams tādēļ, ka jau agrīnajā vecumā tika saskatīta skolēna radošais potenciāls, apdāvinātība un, pateicoties nodarbībām studijā, viņš neapstājās savā attīstībā, bet ieguva jaunas prasmes un iemaņas, kuras ļāva pilnībā atklāt viņa talantu. Bet tikpat svarīgi, ja studiju sāk apmeklēt skolēni, kuri nebūt nav pārliecināti par savām spējām, pat pretēji- uzskatot, ka viņos nav spēju zīmēšanā. Ar tādiem skolēniem darbs tiek veidots tā, lai viņi noticētu sev, paplašinātu savu prasmju līmeni un sāktu redzēt reālus rezultātus savā darbībā un novērtētu tos kā veiksmīgus. Nereti skolēns, kurš uzskata savas dotības mākslā kā viduvējas, studijā spēj atvērties un pats ar apbrīnu konstatēt, ka viņš daudz ko spēj. Tas apliecina to, ka bērna radošais potenciāls ir jāierauga, un tas jāattīsta radoša pedagoga vadībā. Tāpat skolēni ar personības attīstības problēmām tieši neformālajā izglītībā var atvērt un pilnveidot savus talantus, kā tas novērots raksta autores vadītajā studijā. Šādi skolēni savu apdāvinātību atklāj pamazām, notic sev pakāpeniski, un viņu personības sāk mainīties un kļūst samērojamas ar citu

audzēkņu sasniegumiem, kā arī nereti pat tos pārspēj. Tādejādi nākas secināt, ka apdāvinātību un talantu nevar atklāt tikai formālās izglītības ietvaros, bet nozīmīga loma ir skolēnu papildus darbībai neformālajā izglītībā, proti, mākslas studijā. Jo, tikai darbojoties individuāli ar skolēnu, var ieraudzīt tā potenciālu un virzīt uz talanta izaugsmi, jo: „Bērns grib visu to, ko viņš dara aiz mīlestības. Viņš grib visu to, kas sniedz viņam atzinību. Viņš grib visu to, kas viņā modina lielas cerības. Viņš grib visu to, kas viņā rada spēku un kas viņam dod izjūtas, ka viņš kaut ko spēj” (Pestalocijs, 1998: 27).

Autores Guntas Krastiņas veiktais ilgtermiņa (septiņu gadu periodā) pētījums neformālā, uz brīvprātīgu apmeklējumu bāzētā vizuālās mākslas studijā liecina, ka bērnu radošais potenciāls visvairāk attīstās tad, kad pedagoga sniegtie uzdevumi veicina iztēli, sasaistot to ar uzdotā darba tematiku. Uzdevuma pamatā ir metodika, kas ļauj skolēnam radīt tēlus un tos zīmēt pēc savas iztēles, bez ierobežojošiem priekšnosacījumiem par potenciālo darba rezultātu. Salīdzinošie pētījumi par to, kā bērnu darbus ietekmē pedagoga noteikta, strukturēta instruktāža, piemēram, uzstādījums vai paraugs, vai izmantojot alternatīvas pedagoģijas metodes, Latvijā nav veikti. Raksta autores mērķis ir potenciālas jaunas mākslas metodikas izveide, balstoties gan uz ilgtermiņa pētījumā iegūtajiem datiem un novērojumiem, gan alternatīvās pedagoģijas metodēm. Lai gan šāda pētījuma procesā svarīga arī teorētiskās literatūras padziļināta izpēte un dažādu atziņu izvērtēšana, radošuma attīstības aprakstīšanai nepieciešama empīriskā pieeja, proti, novērojumi, kas veikti pietiekami ilgā laika posmā ar dažādu pētniecības subjektu (skolēnu) novērošanu daļēji kontrolējamā vidē vizuālās mākslas studijas ietvarā.

Radošuma nozīme skolēna personības veidošanās procesā *Importance of creativity in the development of a student's personality*

Radošums ir svarīgs ne tikai vizuālās mākslas apguvē, bet arī vispārējā bērna attīstībā un attieksmei pret mācībām citos mācību priekšmetos: “radošums sniedz milzīgus ieguvumus gan indivīdam, gan sabiedrībai, tāpēc pēdējos gados skolēnu radošo spēju veicināšanai pamatoti pievērsta liela politiku, profesionāļu un zinātnieku uzmanība. Radošums klasē kļuvis par imperatīvu visas pasaules skolotājiem, un kā izglītības politikas dokumentos, tā arī mācību programmās tas tiek minēts kā svarīgs vēlamais mācību rezultāts” (Bereczki, Kárpáti, 2018: 23). Pārlicība par savām spējām kopumā veicina personības attīstību. Tomēr no praktiskās pieredzes var secināt, ka dažkārt tieši vizuālā māksla ir priekšmets, kas rada bērnam nedrošību, jo daži bērniem šķiet, ka, ja darbs nav kā “māksliniekam”, tad nav jēgas vispār ko radīt. Šādu bērna attieksmi pedagogs var neizprast, un, nezinot darbu neradīšanas un neiesniegšanas patieso iemeslu, pieņemt, ka bērnam nav interese par viņa mācīto priekšmetu. Radošs skolotājs

ideālā situācijā, izmantojot savu kreativitāti, spētu nodrošināt to, ka visi bērni sasniedz savu spēju augstāko robežu priekšmetā, tomēr “arī kreativitāti var uzskatīt nevis par dabas dāvanu, kas piemīt tikai nedaudziem, bet gan par metodoloģisku pieeju, ko var apgūt gandrīz visi” (Valbis, 2004: 64). Tā kā pastāv dažādas radošas metodoloģijas, jāsalīdzina to iespējamais radošuma potenciāls. “Radošs process nozīmē radīt risinājumu jaunai, nepietiekami definētai problēmai, un, lai to paveiktu, vienalga, vai mākslā vai zinātnē, nepieciešams problēmu precīzi definēt un piedāvāt labāko atbildi, ko atradis problēmas risinātājs” (Williamson, 2011: 6).

Mūsdienās arvien vairāk popularitāti gūst Montesori un Valdorfa pedagoģija, tomēr vismaz Latvijā pašlaik šīs metodes tiek pielietotas atsevišķās nelielās grupās vai privātās iestādēs, tomēr arī vispārīzglītojošo skolu pedagogs var gūt labumu no šo metožu izmantošanas savā darbā, jo ir universālas problēmas, ar kurām saskaras ikviens bērns: “daudzu bērnu attīstība skolā tiek aizkavēta, jo viņu apdāvinātība klasē nespēj izpausties. Iestājušies skolā, bērni netiek galā ne ar pārpildītu, ne ar viena gadagājuma klasi, kur neņem vērā atšķirības cilvēku likteņu, apdāvinātības, sagatavotības, interešu ziņā un kur bērns netiek pie viņa kārotajām nodarbēm, ne pie iepriecinošiem kontaktiem ar klasesbiedriem un skolotājiem (Helminga, 2006: 84). Tradicionālā izglītība neņem vērā alternatīvās pedagoģijas atziņas, jo ir definēti izglītojošie standarti, kas ikvienam ir jāsniedz. Kā jau minēts iepriekš, šādi standarti pastāv arī vizuālajā mākslā, tomēr autore uzskata, ka vizuālās mākslas skolotājam ir iespēja kaut nedaudz risināt pieminētās problēmas. Protams, pedagogam nav vienmēr jānodrošina tikai iepriecinošas nodarbes, tomēr vizuālās mākslas nodarbība var kļūt par vienu no iepriecinošajiem priekšmetiem, ja pedagogs spēj ņemt vērā klasē esošo audzēkņu individualitāti. Klasē būs viens vai vairāki skolēni, kam ir vizuāli telpiskais intelekts, proti, viņiem ir spēja “vizualizēt (redzēt iztēlē), grafiski atveidot plaknes vai telpiskos objektus, izprast rasējumus vai zīmējumus” (SAC, 2000: 11). Šiem skolēniem vienkāršāk padosies veikt skolotāja noteiktos uzdevumus, un viņu potenciālā interese par mākslu var būt noturīgāka, kā citiem klasesbiedriem. Tieši šie skolēni visbiežāk apmeklē ārpusskolas mākslas nodarbības, vai nu mākslas skolās vai neformālās mākslas studijās. Tomēr arī pārējiem skolēniem klasē, kuriem var nebūt izteikts vizuāli telpiskais intelekts, ir motivācija, un pedagogam jāizmanto gan primārā motivācija – skolēna interese par visu jauno, gan sekundārā motivācija – vēlēšanās kaut ko sasniegt, un ja tiek apvienoti šie motivācijas paveidi, tad skolēns apgūst zināšanas, kuras nepieciešamas, bet var arī neizraisīt interesi (Baltušīte, 2006: 25). Pedagogam svarīgi, lai ikviens sasniedz noteikto uzdevumu, tomēr būtiski svarīgs ir skolēnu radīto darbu izvērtēšanas jautājums. Tiem, kam ir “dabisks talants” mākslā, iespējams būs darbs, kas atbilst visām norādītajām prasībām, bet tiem, kam talanta nav, darbi var būt ar ievērojamiem trūkumiem. Ja darbus salīdzina no idealitātes

un precizitātes aspekta, teorētiski tikai “talantīgie” skolēni var būt sekmīgi vizuālajā mākslā, bet pārējie nē. Šādā gadījumā jāņem vērā arī citi aspekti: cik centīgi veikts darbs, vai ir mēģināts panākt noteikto rezultātu, kas atbilst skolēna vecumam un klasei? Iespējams, ka minētās problēmas varētu sekmīgi risināt neformālās izglītības vizuālās mākslas studijās, bet diemžēl to skaits Latvijā ir salīdzinoši mazs.

Teorētisko pētījumu atziņas par vizuālo mākslu *Theoretical research on visual arts*

Plašus pētījumus par bērnu vizuālo darbību Latvijā veikusi nu jau aizsaulē esošā Valentīna Hibnere, kuras 2000. gadā publicētais kopdarbs ar Liliju Grasmani “Bērna vizuālā darbība. II daļa. Mākslas pedagoģija” vērsts uz vizuālās mākslas pedagoģiju pirmsskolā. Tajā apskatīti arī bērna zīmējumu veidi, tomēr sniegtie zīmējumi ir bez skolēna vecuma un klases norādes, jo “attīstība notiek pa līmeņiem”, un šīs informācijas nenorādīšana ir “pedagoģiski pamatota” (Hibnere, Grasmane, 2000: 7). Šī raksta autore uzskata, ka tomēr ir svarīgs darbu veikušā skolēna vecums un klase, jo tādējādi var izvērtēt, vai skolēns atbilst, neatbilst vai pārsniedz savam vecumam un klasei noteikto līmeni.

Katrs darbs, ko bērns veic vizuālās mākslas stundā, veicina viņa iztēles un māksliniecisko prasmju attīstību soli pa solim. Pēc pieredzes var secināt, ka dažiem bērniem attīstība notiek straujāk, dažiem lēnāk, tomēr ikviens uzlabo savu sniegumu. Daži pētnieki norāda uz potenciālajām briesmām, kas saistītas ar bērnu attīstību: „uz ikviena bērna personību virzīta attīstoša sistēma ir arī preventīva, kas viņu pasargā no prāta šaurības, provinciālisma, novērš no subkultūras, no degradēšanās un deformēšanās, aizsargā no konformisma dzīvē un analfabētisma vizuālajā mākslā” (Hibnere, 1998: 7). Par mākslas pedagoģiju kopumā izsakās J. Anspaks savā darbā “Mākslas pedagoģija. 1. daļa”, ka jaunās paaudzes audzināšana skolās ir „audzināt caur mākslu, ieviest un pilnībā izmantot mākslu un mākslinieciskā cikla priekšmetus, lai skolēnus pietuvinātu skaistuma pasaules apjautai” (Anspaks, 2004: 4).

Bieži vien sabiedrības pārstāvjiem šķiet, ka skolēns neko negūst no “kaut kādas zīmēšanas”, ka attīstībai vairāk nepieciešami tieši eksaktie priekšmeti, tomēr vizuālā māksla dod iespēju izpaust savu radošumu, kas ir ikvienā skolēnā: “Mākslas pasaulē radošums tiek uzskatīts par galveno faktoru. Ir vairāki radošuma veidi, kas saistīti ar specifiskām jomām” (Pérez-Fabello, Campos, 2011: 6).

Attīstīts radošums var dot ievērojamu pienesumu skolēna darbībai nākotnē, jo jebkurā jomā nepieciešama radoša pieeja darbam un jaunām idejām. Parasti radošumu uztver kā kaut ko, kas cilvēkam vai nu ir, vai nav, un ja viņam tas piemīt, tad tas izpaužas spontāni un neizskaidrojami. Tāpat kā citu domāšanas veidu, arī radošuma pamatā ir zemapziņas procesi, bet radošums nav ne mītisks,

ne neizskaidrojams. Radoša darbība ir sarežģīta, izmantojot spēju savstarpēji saistīt iepriekš nesaistītas idejas, vai veidojot to kombinācijas, lai radītu kaut ko jaunu vai oriģinālu, vismaz no personas radītājas viedokļa. Ar oriģinalitāti vien ir par maz, tai jābūt apvienotai ar piemērotību, ticamību, noderību mērķim vai pareizību citu acīs. Lai sasniegtu šos mērķus, tiek izmantoti gan apzināti, gan neapzināti lēmumi gan mikropasaulē, gan makropasaulē.

Skolēnu radošumu sekmējošie faktori izglītībā *Factors that aid the development of student creativity in education*

Kā vizuālās mākslas pedagogs var panākt skolēna radošuma izaugsmi un attīstību? Pedagogam jārada “nepieciešamie apstākļi bērnu spēju un dotību nepārtrauktai attīstībai, jauno talantu uzplauksmei mācībās un darbā” (Anspaks, 2006: 160). Daudzās skolās ir ierobežoti līdzekļi, līdz ar to mākslas nodarbībām nav iespējams iegādāties jaunus, iepriekš neredzētus materiālus. Visbiežāk skolēnam stundai nepieciešamie materiāli jāņem līdz pašam, un tas var radīt ģimenei finansiālas grūtības, ja skolotājs pieprasa dārgus materiālus. Tādēļ “lētākais” risinājums šajā situācijā ir pedagoga metodoloģijas dažādošana, lai radītu skolēnam jaunu motivāciju darbam stundā.

Klasē ir ļoti dažādi skolēni, tādēļ pedagogam jāsaprot, ka viens no svarīgākajiem veidiem, kā gūt konsekventi labus rezultātus mācību procesā, ir skolēnu pašapziņas paaugstināšana, kas gan var būt sarežģīts process, ko ietekmē skolēna attīstības psiholoģiskās stadijas. “Lai gan abu dzimumu pārstāvjiem pašapziņa nav būtiski atšķirīga līmeņa ziņā, tomēr pastāv kvalitatīvas atšķirības [...] zēnu pašapziņu lielā mērā nosaka veikums, savukārt meitenēm panākumi ir tikai viens no faktoriem, un sociālo attiecību ietekme uz pašapziņu saglabājas līdz pieauguša cilvēka vecumam” (Keltikangasa-Jervinena, 2013: 65). Pedagogam jāņem vērā šīs nelielās, tomēr nozīmīgās psiholoģiskās atšķirības zēnu un meiteņu starpā. Tātad zēniem ir svarīgs viņu veikums, un vienkāršs pamudinājums no skolotāja puses var uzlabot zēna sniegumu klasē, īpaši vispārīgākajā skolas vizuālās mākslas nodarbības kontekstā. Arī meitenēm savā ziņā svarīgs pamudinājums, tomēr pēc pieredzes var secināt, ka viņas bieži vēlas būt perfekcionistas, un ja viņām šķiet, ka darbs nav paveicies pietiekami labs pēc pašu noteiktajiem, skolotājam nezināmiem standartiem, var gadīties, ka darbi netiek vispār iesniegti. Skolotājam svarīgi atgādināt skolēniem, ka ikviens stundā vai mājās paveiktais darbs izkopj viņu prasmes un ka pat profesionāli mākslinieki veic skices, strādā pie saviem darbiem, lai tos uzlabotu. Koncepts “zīmēt kā māksliniekam”, kas dažkārt pamatskolas līmeņa skolēniem šķiet kā sasniegumu augstākais punkts, vizuālajā mākslā ir patiesībā ilgstoša darba rezultāts. Protams, ir izņēmumi, īpaši, ja skolēnam ir vizuāli telpiskais intelekts, kad izcili darbi tiek radīti automātiski, tomēr tas jāuzskata par izņēmumu no normas, jo ikviens

skolēns var pakāpeniski uzlabot savas prasmes un atrast savu tehniku (zīmuļi, akvareļi, guaša vai citi materiāli), kuras pielietošana dod labākos rezultātus.

Šobrīd ārzemēs popularitāti gūst “tīģervecāku” audzināšanas metode un viena no tās pamatnostādņēm ir “jebkura atzīme, kas zemāka par izcili, ir slikta” (Čua, 2014: 15), kas jau pēc būtības ir ļoti limitējošs nosacījums, jo objektīvi visiem skolēniem nav iespējams sasniegt izcilu vērtējumu visos priekšmetos, un pat viscentīgākajam skolēnam būs savi nosacīti “vājie” priekšmeti. Ja vecākiem vai arī skolēnam pašam galvenais ir sasniegt tikai izcilus rezultātus, tad šī mērķa nesasniegšana var izraisīt ilgstošu negatīvu ietekmi uz visu mācību procesu. Arī vizuālajā mākslā var būt uzdevumi, kas citam padodas labāk, citam sliktāk, skolēnu attieksme pret saviem rezultātiem atkarīga no skolotāja radītās atmosfēras klasē. “Mācību stunda nav dabas veidojums, bet skolotāja inscenēts fenomens – pedagoģiska parādība, nereti pielīdzināta teātra izrādei” (Beļickis, 2000: 152). Pedagoģam ir dubults uzdevums – iemācīt to, kas noteikts priekšmeta izglītības standartā, bet arī vienlaikus iedvesmot skolēnu radošumu. Nozīmīga mācību dzīves sastāvdaļa ir mijiedarbošanās ar skolēniem un reaģēšana uz tiem. Skolotājs atbild uz audzēkņu komentāriem un jautājumiem; rakstu darbiem, eksāmenu atbildēm un prezentācijām; audzēkņu entuziasmu vai tā trūkumu; un reizēm uz viņu personīgajiem priekiem un bēdām, kuros tie dalās. Skolotājs veido mācību kursu, sarunas un uzdevumus, un mācību vidē viņam ir darīšana ar daudziem audzēkņiem ar atšķirīgu motivācijas, sagatavotības, izpratnes spēju, dotību, pozitīvisma, negatīvisma un atdeves līmeni. Mēģinot izprast un izglīt skolēnus un novērtēt viņu darbu, skolotājs izjūt empātiju – kompleksu kognitīvi-afektīvu prasmi, kas ļauj izzināt (rezonēt, izjust, nojaust, kognitīvi saprast) citas personas pieredzi. Empātija ir daļa no mācīšanas pieredzes, un tā bieži piedalās mūsu mijiedarbībā un attiecībās ar skolēniem, kad skolotājs un skolēni mēģina mācīt un mācīties mācību vielu, izprast vienam otru un virzīties uz priekšu mācību procesā (Jordan, Schwartz, 2018: 25).

Savā ziņā skolotājam jābūt arī kā aktierim, kas rada izrādi. Ja stundas saturs skolēnam šķiet pilnībā bezjēdzīgs un garlaicīgs, mācību rezultāti nebūs īpaši iepriecinoši. Mākslas pedagoģam šajā ziņā ir lielāka brīvība, jo standartus var interpretēt plaši, vizuālajā mākslā nav stingri definēti ikvienas stundas mērķi un uzdevumi. Pedagoģam iespējams arī izvērtēt situāciju klasē, piemēram, kādu materiālu izmantošana iedvesmo skolēnus visvairāk un atbilst viņu vecāku rocībai, t.i., dažādu krāsu mijiedarbību var iemācīt ar dažādiem materiāliem un vienus un tos pašus materiālus (piemēram, guašu) izmantot plašāk. Dažkārt vizuālās mākslas skolotājs arī pats ir mākslinieks. Arīdžan augstskolās mākslas priekšmetus bieži vada profesionāļi, kas paši aktīvi darbojas mākslā. Šāda mākslinieka – skolotāja identitāte var būt problemātiska, tad persona atrodas kā tādā identitātes “pusceļā” (Thornton, 2013: 47). Arī raksta autore saskaras ar šo parādību, radot gan savus darbus, gan strādājot mākslas studijā. Radot savus

mākslas darbus, rodas arī vēlme padziļināti ieinteresēt skolēnus mākslas niansēs. Tomēr mākslas radīšanas simbioze ar mākslas mācīšanu dažiem skolotājiem Lielbritānijā šķita kā vienots kopums, bet citiem mācīšana un savas mākslas radīšana ir divi atsevišķi procesi (Hall, 2010: 107). Pat ja vizuālās mākslas skolotājs ārpus skolas nedarbojas mākslas pasaulē, tā personība ir radoša un var būt atvērta jaunu metodoloģisku un praktisku darba paņēmienu apgūšanai, ja tie ir pietiekoši pamatoti.

Radošuma veicināšanas perspektīvas vizuālās mākslas pedagogijā *Perspectives of creativity development in visual art teaching*

Vienu no mūsdienās populārākajām izglītošanās pieejām ir Valdorfa pedagogija. Tā uzskata, ka pasaulē pastāvošā izglītošanas metodika ir pat kaitīga bērnu attīstībai: „mūsdienās izglītības prakse uzskata, ka bērns un pieaugušais nav cilvēks, bet gan kas cits – dzīvnieks, kas jāsocializē, dators, kas jāprogrammē, ražošanas iekārta, kuru var izmantot un patērētājs, ko iegūt. Bērnu pakļaušana šādām izglītības iestādēm stipri ierobežo viņu pilno attīstības potenciālu: visas maņas kļūst vājas, domāšana sašaurinās un kļūst nespējīga uztvert atziņas un jaunumus” (Sloane, 2013: 27).

Dažkārt pastāvošā izglītības sistēma iznīcina arī paša skolotāja radošumu, jo jāsasniedz tik daudz mērķu, jāizlabo tik daudz darbu. “Mūsdienās radošums bieži tiek uzskatīts par sinonīmu panākumiem. Tie ir gan radošu personību, kas daudz ko sasniegušas personīgajā un profesionālajā dzīvē, panākumi, gan inovatīvu uzņēmumu, kas sekmīgi darbojas mūsdienu sarežģītajā un dinamiskajā vidē, panākumi, gan valstu, kas izkopj sekmīgu radošo industriju sektoru un iegulda līdzekļus izpētē un attīstībā, panākumi.” (Glăveanu, 2018: 25).

Arī vizuālās mākslas pedagogam nepārtraukti jānovērtē skolēnu veiktie darbi un var rasties rutīnas izjūta, ka visi audzēkņu darbi vienmēr ir vienādi un ne ar ko neatšķiras. Tomēr katrs šķietami „līdzīgais darbs” ir atšķirīgs, ar lielākām vai mazākām niansēm. Piemēram, ja skolēnam ir uzdots pēc savas iedvesmas uzzīmēt ainavu, bieža parādība būs mājiņa, ceļš, saulīte, mākonis, un šie motīvi ļoti bieži atkārtosies dažādu vecumu skolēnu darbos, dažādos attīstības līmeņos, un ne vienmēr radošuma izpausmes piemīt visiem skolēniem un vienādā mērā, tomēr jāatceras, ka “šodien radošumu uzskata par spējām, ko var attīstīt un uzlabot” (Doron, 2017: 23). Tomēr arī pēc pedagoga sniegtā uzstādījumu vai uzdevuma vienas klases skolēnu darbi bieži būs līdzīgi. Neviens Latvijā vēl nav pētījis, kādas ir reālās krāsu, prasmju, tehnikas izpausmes skolēnu darbos gan standarta klases situācijā, gan alternatīvā, brīvā izpausmē par tēmu situācijā. Arīdzan skolēnu darbi nav analizēti, ņemot vērā pašu skolēnu izteikumus par paveikto darbu.

Pedagoģe V.Hibnere (1998) uzskata, ka skolēnu attīstības līmeņi atšķiras, tomēr skolēniem bez īpašām vajadzībām šie attīstības līmeņi ir salīdzinoši vienādi un tādējādi iespējams kontrastēt skolēna veikumu dažādos uzdevuma uzstādījuma apstākļos. Pedagogam, vienalga vai viņš ir piekritējs tradicionālajai vai alternatīvajai metodoloģijai, jāsaprot ar neapgāžamu faktu – “māksla ir radīšana, kā reālajā, tā priekšmetiskajā pasaulē, tā arī garīgajā. Daži mākslas uzdevumi prasa iekšēju stāju, uz kādu mēs instinktīvi nemaz neesam spējīgi” (Kalgrēns, 2008: 52). Kā var secināt no iepriekš apskatītā, vizuālajai mākslai ir definēti mērķi ne tikai tiesību aktos, bet arī dažādā teorētiskā literatūrā, tomēr nav pētījuma, kas apskatītu šī priekšmeta apguves rezultātu mūsdienās, reālā situācijā, novērtējot dažādu vecumu un klašu skolēnu veikumu. Šādu rezultātu izvērtējums dotu faktu pamatu plašajiem, tomēr salīdzinoši abstraktajiem izglītības standartā norādītajiem mērķiem. Tādējādi neformālās mākslas studijas formāts šādam pētījumam ir iespējami labvēlīgākais.

UNESCO Pasaules konferences par mākslas izglītību “Radošo spēju attīstīšana 21. gadsimtā” dokumentos (UNESCO, 2006) uzsvērts, ka ar mākslas palīdzību var izveidot atbilstošu vidi un nodrošināt attiecīgu praksi, lai izglītībā esošie varētu gūt radošu pieredzi un aktīvi iesaistīties radošos procesos un attīstībā. Cilvēku līdzdalība mākslas procesos, papildinot izglītību ar kultūras elementiem, katrā indivīdā attīsta radošās spējas un iniciatīvu, bagātu iztēli, emocionālo inteliģenci un izpratni par morāles normām, kā arī spēju kritiski domāt, izpratni par autonomiju, domas un rīcības brīvību.

Mākslas un kultūras vērtību apguve nav tikai mākslas jomas priekšmetu uzdevums – kultūrai ir izšķiroša loma nacionālās identitātes saglabāšanā, un tai ir būtiska nozīme pilsoniskās sabiedrības veidošanā Latvijā. Mākslas izglītība rosina emocionālo attīstību un var radīt labāku līdzsvaru starp kognitīvo un emocionālo attīstību. Izglītība Eiropas valstīs ir pakļauta daudzām savstarpēji konkurējošām prasībām, kas savukārt ietekmē gan mākslas izglītības organizatorisko ietvaru, gan tās saturu. Globalizācijas straujā attīstība nodrošinājusi gan ieguvumus, gan radījusi izaicinājumus, starp kuriem minami arvien pieaugošā migrācija, starptautiskā konkurence, multikulturālisms, tehnoloģiju straujā attīstība, ekonomikas straujā izaugsme rindā valstu. Izglītības sūtība ir jaunā cilvēka sagatavošanai šai visai sarežģītajai jaunajai pasaules sistēmai, jo: “attīstība ir process, kurā notiek paškustība no zemākā (vienkāršā) uz augstāko (komplicēto) un kurš atklāj, realizē parādību iekšējās tendences un būtību, izraisa jaunā tapšanu” (Samuseviča, 2000: 70). Jaunieši tiek īpaši mudināti, veicinot radošuma attīstību katrā indivīdā, atbilstoši attīstīt savu potenciālu, jo: “spēja mācīties ir viena no pamata bioloģiskajām īpašībām, kas cilvēkam attīstīta daudz vairāk nekā jebkurai citai būtnei. Tātad cilvēki ir radīti un arī nolemti, lai tie mācītos – mēs dzīves laikā nevaram izvairīties no milzīga zināšanu daudzuma apgūšanas. Bez tam mūsdienu sabiedrība mūs spiež mācīties.

Gandrīz visās valstīs obligātā izglītība ilgst vairākus gadus, turklāt mums jāiemācās ļoti daudzas lietas, lai tiktu galā ar ikdienas dzīvi” (Illeriss, 2018: 53).

Eiropas Savienība ir atzinusi mākslas izglītības svarīgo nozīmi jaunatnes dzīves prasmju veidošanā 21. gadsimtā, ko apliecina Eiropas Komisijas ierosinājums pieņemt Eiropas kultūras plānu, ko Eiropas Savienība apstiprināja 2007. gadā, kurā īpašs uzsvars likts uz mākslas izglītības nozīmīgumu jaunatnes radošuma izaugsmē un attīstībā. Tāpat Eiropas Savienības stratēģiskās pamatnostādnes, kas nosaka Eiropas valstu sadarbību izglītības un mācību jomā nākamajai desmitgadei, uzsver vispārējo prasmju, tostarp arī kultūras izpratnes un jaunrades prasmes, nozīmi. Eiropas Parlamenta 2009. gadā pieņemtā rezolūcija par mākslas studijām Eiropas Savienībā ietver pamatpieteikumus mākslas izglītības attīstīšanai un aicina uz mērķtiecīgu sadarbību mākslas izglītības jomā Eiropas līmenī.

Secinājumi *Conclusions*

1. Radošumu nav iespējams definēt viennozīmīgi. Tomēr mūsdienās būt radošam ir nozīmīga cilvēka darbības kvalitāte visos dzīves aspektos. Tādēļ radošuma attīstībai un veicināšanai izglītības vidē vajadzētu būt visu pedagogu prioritātei.
2. Skolēna apdāvinātību un talantu vispilnīgāk var atklāt neformālās mākslas studijās, kurās uzsvars tiek likts uz skolēna radošo spēju atklāšanu, vispusīgu attīstību un izaugsmi.
3. Mākslas pedagoģijā plašāk ir izmantojamas alternatīvās pedagoģiskās atziņas par vizuālās mākslas priekšmeta apguvi un mācīšanas metodiku, kas pilnīgāk un daudzpusīgāk spēj atrast atbilstošas metodes skolēna fantāzijas veicināšanai un iekšējās brīvības izpausmēm mākslā.
4. Lai gan Latvijā ir veikti daži pētījumi par vizuālo mākslu skolā, tie pietiekami pilnīgi neatspoguļo aktuālo situāciju vizuālās mākslas apgūvē un kreativitātes attīstībā mūsdienās, kā arī nav pētījumu, kas raksturo reālo situāciju vizuālajā mākslā skolās, salīdzinot skolēnu panākumus un radošumu neformālajā vizuālās mākslas izglītībā.
5. Skolēnu radošo potenciālu vizuālajā mākslā ietekmē dažādi faktori, proti-indivīda iedzimtās dotības, mācību vide, skolotāja spēja motivēt apgūt mākslu, skolēna un skolotāja savstarpēja komunikācija, iespēja apmeklēt papildus mākslas nodarbības, ģimenes sociāli- ekonomiskais stāvoklis, vecāku motivācija skolēnam nodarboties ar mākslu, apkārtējā dzīves telpa-vide.
6. Pastāvošajā mūsdienu izglītības sistēmā vizuālajai mākslai ir atvēlēts pārāk mazs stundu skaits, kas neveicina šī priekšmeta pilnvērtīgu apguvi un nespēj

pietiekami kvalitatīvi sniegt skolēnam ieskatu mākslas pasaulē un radoši tajā attīstīties. Tāpēc kā alternatīva būtu jāveicina neformālo vizuālās mākslas studiju pieejamība visiem interesentiem, lai skolēni brīvi varētu attīstīt savas dotības, talantu un radošumu.

7. Pedagoģa izmantotajai metodoloģijai ir būtiska saikne ar skolēna radošuma izpausmēm. Izmantojot mūsdienu pedagoģijas metodes, ir iespējams veicināt audzēkņu radošuma attīstību bez lielām papildu izmaksām.
8. Neformālā vizuālās mākslas studija ir viena no iespējam skolēniem attīstīt sevī radošumu un izzināt sevi mākslas nodarbībās ārpus skolas.
9. Raksta autores turpmākās pētnieciskās darbības mērķis ir potenciāli jaunas mākslas metodikas izveide, balstoties gan uz ilgtermiņa pētījumā iegūtajiem datiem un novērojumiem, gan alternatīvās pedagoģijas metodēm.

Summary

Creativity cannot be defined in a single and universal way. However, these days it is important to be creative in all aspects in life. Therefore, the development of creativity in an educational environment should be a priority for all educators.

The talent and exceptional gifted skills of a student can be discovered best within the framework of informal art studios where the main focus lies on the discovery and development of students' creativity.

In art education, more attention should be given to alternative teaching methods in regard to teaching and learning visual arts, as these could be more helpful in finding the most suitable methods to foster students' imagination and inner freedom through art.

Even though there is some research in Latvia about visual arts in school, it does not show the current situation in art teaching and creativity development. Equally, there is no research about the actual situation in visual arts in school and in comparing students' performance and creativity to the results in informal art education.

The creative potential of students in visual arts is impacted by different factors, such as existing talent, school environment, the teacher's ability to motivate students to learn art, the communication between students and teachers, the opportunity to attend additional art classes, the socioeconomic status of the family, the parents' motivation to interest the student in art, the overall environment.

The current educational system devotes too few hours to visual arts; therefore the learning of the subject is incomplete as it is impossible to give the students full insight into the art world and develop their own creativity. Thus, a good alternative to the lack of class hours could be the development of more informal visual arts studios available to all interested students and within that framework they could develop their gift, talent and creativity.

The methodology used by the teacher has a significant link with students' creativity. Via the use of contemporary teaching methods, it is possible to encourage students' creativity without large additional costs.

An informal visual arts studio is one of the opportunities for a student to develop and rediscover their creativity outside school.

The author will continue research to potentially develop a new visual art teaching methodology based on data collected in long term observation and alternative teaching methods.

Literatūra References

- Anspaks, J. (2004). *Mākslas pedagoģija. 1. daļa*. Rīga: RaKa.
- Anspaks, J. (2006). *Mākslas pedagoģija. 2. daļa*. Rīga: RaKa.
- Baltušiņe, R. (2006). *Skolotāja loma mācīšanās motivācijā*. Rīga: RaKa.
- Beļickis, I. (2000). *Vērtīborientētā mācību stunda*. Rīga: RaKa.
- Beļickis, I. (2001). *Izglītības alternatīvās teorijas*. Rīga: RaKa.
- Berecki, E., Kárpáti, A. (2018). Educational. *Research Review*, 23, 25-53.
- Čua, E. (2014). *Tīģermātes cīņas himna*. Rīga: Zvaigzne.
- Doron, E. (2017). Fostering creativity in school aged children through perspective taking and visual media based short term intervention program. *Thinking Skills and Creativity*, 23, 150-160.
- Jordan, J., Schwartz, H. (2018). Radical Empathy in Teaching. *New Directions for Teaching and Learning*, 25, 153-157.
- Petre, G. (2018). Educating which creativity? *Thinking Skills and Creativity*, 27, 25-54.
- Glăveanu, P. (2018). Educating which creativity? *Thinking Skills and Creativity*, 27, 25-54.
- Hall, J. (2010). Making Art, Teaching Art, Learning Art: Exploring the Concept of the Artist Teacher. *International Journal of Art & Design Education*, 12, 26-57
- Helminga, H. (2006). *Montesori pedagoģija*. Rīga: Jumava.
- Hibnere, V. (1998). *Bērna vizuālā darbība. I daļa*. Rīga: RaKa.
- Hibnere, V., Grasmāne, L. (2000). *Bērna vizuālā darbība. II daļa*. Rīga: RaKa.
- Illeris, K. (2018). An overview of the history of learning theory. *European Journal of Education*, 75, 27 -29.
- Kalgrēns, F. (2008). *Valdorfa pedagoģija*. Rīga: Jumava.
- Karpova, Ā. (2011). *Kreativitātes psiholoģija. Radošas personības psiholoģiskās īpatnības*, RPIVA.
- Keltikangasa-Jervinena, L. (2013). *Augsta pašapziņa*. Rīga: Zvaigzne.
- Mākslas izglītība un kultūrizglītība Eiropas skolās - Eacea - Europa EU. Pieejams eacea.ec.europa.eu/education/EURYDICE/documents/thematic_reports/113LV.pdf
- Ministru kabineta noteikumi Nr. 281. (2013). *Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem*. Rīga.
- Ministru kabineta noteikumi Nr. 468. (2014). *Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem*. Rīga.
- Ministru kabineta 2002.gada 15. augusta rīkojums Nr.436 *Par Latvijas ilgtspējīgas attīstības pamatnostādņēm*. Rīga.
- Pestolocijs, J., H. (1998). *Pedagoģijas studijas, 2.grāmata. Darbu izlase. Veltīta pedagoga 250.gadu atcerei*, Rīga: LU
- Pérez-Fabello, J., Campos, A. (2011). Dissociative experiences, creative imagination, and artistic production in students of Fine Arts. *Thinking Skills and Creativity*, 6, 45- 53.
- SAC Skolu atbalsta centrs. (2000). *Daudzpusīgā intelekta teorija skolā: pieredzes materiāls*. Rīga: Skolu atbalsta centrs.
- Samuseviča, A. (2000). *Pētnieciskais process pedagoģijā. Mācību līdzeklis*. Liepāja: LPA.

- Sloane, D. (2005). Education and the Modern Assault on Being Human: Nurturing Body, Soul, and Spirit. *Holistic Learning and spirituality in Education: breaking new ground*. New York: University of New York Press.
- Thornton, A. (2013). *Artist, Researcher, Teacher: A Study of Professional Identity in Art and Education*. Bristol: Intellect.
- UNESCO. (2006). *Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu*. Pieejams www.unesco.lv/files/KONVENCIJALatviski2_99fc4d33.doc
- Valbis, J. (2004). *Skolēna personības attīstība – izglītības virsuzdevums*. Rīga: Zvaigzne.
- Williamson, K. (2011). The creative problems solving skills of arts and science students – the two cultures debate revisited. *Thinking Skills and Creativity*, 6, 30-45.

KARJERAS ATBALSTS PERSONĀM AR INVALIDITĀTI NODARBINĀTĪBAS VALSTS AĢENTŪRĀ

Career Guidance for People with Disability at State Agency of Employment

Ilze Skabe

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Abstract. *People with disabilities in any society are at risk of social exclusion and discrimination. Nowadays, in recent decades, the treatment of people with disabilities has shifted towards giving people with special needs the opportunity to manage their own lives. The emphasis is on building a society that incorporates and is capable of meeting the needs of all people, including people with disabilities.*

Career development is a continuous process in which an individual uses information about himself, collects it and uses it to master the vast of professions and apply it to himself.

This report discusses people with disabilities and their opportunities to integrate into the Latvian labor market.

Keywords: *disability, career guidance, employment, people with disabilities.*

Ievads

Introduction

Karjeras veidošana ir nepārtraukts process, kuras gaitā indivīds izmanto informāciju par sevi, apkopo to un pielieto, lai apgūtu profesiju pasauli un attiecinātu to uz sevi. Ģimene, sabiedrība, skola, notikumi valstī – tas viss ietekmē dzīves ceļa izvēli un izveidi. Karjeras veidošana neapstājas, līdzko mēs esam atraduši darbu. Mēs turpinām augt un mainīties, un tā dara arī pasaule ap mums. Straujais 21. gadsimta dzīves temps prasa arvien jaunus dzīves ceļa meklējumus. Tādēļ karjeras veidošanas process turpinās visas dzīves garumā (Jelgavas 2.pamatskola, 2019).

Tās prasmes, ko cilvēks iegūst 20 gadu vecumā, būs novecojušas vai pat izzudušas pēc 30-40 gadiem, kad cilvēks joprojām būs darbspējīgā vecumā. Šodien katram neatkarīgi no vecuma un izglītības līmeņa ir iespējams nokļūt situācijā, kad objektīvu iemeslu dēļ ir jāpielāgojas jaunai situācijai: jāatrod jauns darbs, jāmacās jauna profesija, vai jātiek galā ar jaunām prasībām savā profesijā (Latvijas Universitāte, 2012).

Šajā lielo pārmaiņu laikā pieaug karjeras attīstības atbalsta pasākumu nozīme visas cilvēka dzīves garumā, lai sniegtu palīdzību indivīdam viņa personisko spēju un interešu apzināšanā, mērķu noteikšanā un to īstenošanā.

Kā viena no identificētajām iedzīvotāju grupām, kura pakļauta paaugstinātam bezdarba un sociālās atstumtības riskam, minēti cilvēki ar invaliditāti.

Invalīdiem ir tādas pašas tiesības kā visiem - tiesības uz cieņpilnu attieksmi, neatkarīgu dzīvi un pilnvērtīgu sociālo līdzdalību. Eiropas Savienības veikto pasākumu un ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām, ko parakstījusi arī Eiropas Savienība, pamatmērķis ir panākt, lai invalīdi varētu baudīt šīs tiesības. Konvencijas un tās protokola (stājās spēkā 2008. gada 3. maijā) nolūks ir sekmēt, un aizsargāt cilvēktiesības un pamatbrīvības, lai visi cilvēki ar invaliditāti varētu tās izmantot pilnvērtīgi un uz līdzvērtīgiem pamatiem. Saturiski tas ir nozīmīgs solis uz priekšu: invaliditāte tiek formulēta ne tikai kā sociālās labklājības jautājums, bet arī kā cilvēktiesību un juridisks jautājums (Eiropas Komisija, 2010).

Konvencija atspoguļo ES invaliditātes stratēģijas (2010–2020) galvenos elementus, kas ietver pretdiskrimināciju, vienlīdzīgas iespējas un aktīvu iekļaušanu. Konvencijā atzītās tiesības aptver gandrīz visas politikas jomas un ES invaliditātes stratēģijas, paredz nodrošināt tās ieviešanu pilnā apmērā (Eiropas Komisija, 2010).

Personām ar invaliditāti ir pieejami visi Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) īstenotie pakalpojumi. Ar NVA atbalstu, personām ar invaliditāti ir iespēja piedalīties konkurētspējas paaugstināšanas pasākumos, profesionālajā apmācībā, neformālās izglītības programmu apgūvē, strādāt subsidētajās darba vietās, izmantot karjeras konsultācijas, saņemt palīdzību darba meklēšanā un reģionālās mobilitātes atbalstu, piedalīties algotos pagaidu sabiedriskajos darbos, piedalīties atbalsta pasākumos ilgstošajiem bezdarbniekiem (NVA, 2013).

Pētījuma mērķis: izpētīt personu ar invaliditāti nodarbinātības problēmas un integrēšanās iespējas Latvijas darba tirgū, izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos pasākumus. Izstrādāt ieteikumus personu ar invaliditāti karjeras atbalstam Nodarbinātības valsts aģentūrā.

Pētījuma metodes: zinātniskās literatūras analīze, personu ar invaliditāti aptauja un anketēšana, datu apstrāde un analīze: aprakstošā statistika, Pīrsona korelācijas analīze kvantitatīvo un kvalitatīvo datu apstrāde un analīze.

Karjeras atbalsta personām ar invaliditāti teorētiskās izpētes rezultāti *Theoretical research results of career guidance for people with disability*

Eiropas Savienībā aptuveni 80 miljoni cilvēku jeb viena sestā iedzīvotāju daļa cieš no invaliditātes. Dažādi ar attieksmi un dzīves vidi saistīti šķēršļi bieži vien liedz tiem pilnvērtīgi piedalīties sociālajā un ekonomiskajā dzīvē. Vairāk nekā 30 % cilvēku ir kaut kāda veidā ierobežoti, bet vairāk nekā 20 % ir būtiski ierobežoti. Pieaugot Eiropas Savienības iedzīvotāju vecumam, invalīdu īpatsvars

pieaug. Eiropas Savienība veic pasākumus un rada nosacījumus tālākai attīstībai šajā jomā, tā sniedzot papildu atbalstu atsevišķu valstu pūliņiem. Eiropas Savienība analizē attiecīgās politikas jomas no invalīdu viedokļa. Tas palīdz izprast invalīdu vajadzības, kas tiek ņemtas vērā, izstrādājot attiecīgo politiku un tiesību aktus. Tādējādi Eiropas Savienība cenšas panākt, lai cilvēki ar invaliditāti varētu realizēt savas pamata cilvēktiesības pilnvērtīgi iesaistīties sabiedriskajā dzīvē.

Mūsu valsts Satversmē ir viennozīmīgi pateikts, ka valsts augstākā pamatvērtība ir cilvēks – viņa dzīvība, brīvība, cieņa un tiesības. Likums nosaka, ka tiesības uz darbu, drošiem darba apstākļiem un taisnīgu atalgojumu nodrošināmas bez jebkādas diskriminācijas. Tomēr reālajā dzīvē invaliditāte ierobežo cilvēku iespējas strādāt. Nodarbinātība ir katra cilvēka pamatvajadzība. Vajadzība būt noderīgam sabiedrībā ne tikai atrast darbu, bet arī tajā labi justies. Jau vairākus gadus, iekārtojot cilvēkus ar invaliditāti darbā, rodas daudzi un dažādi jautājumi gan no darba devēju puses, gan no cilvēku ar invaliditāti puses.

Pie personām ar invaliditāti pieder personas, kurām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt to pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.

Invaliditāte ir ilgstošs vai nepārejošs ar vecuma pārmaiņām cilvēka organismā nesaistīts fizisko vai psihisko spēju ierobežojums, kas apgrūtina personas integrāciju sabiedrībā, pilnīgi atņem vai daļēji ierobežo tās spēju strādāt un sevi apkopt (Likumi.lv, 2009).

Vērtējot indikatoru piemērotību un rādītāju salīdzināmību nacionālā un starptautiskā mērogā, jāņem vērā vairākas pieejamo datu īpatnības. ANO Konvencija Latvijā paver jaunu skatījumu uz invaliditāti. Invaliditāte līdz nesenam laikam tradicionāli skatīta kā medicīniski izprasta nespēja. Konvencija aicina definīcijā izmantot cilvēktiesību modeli, kurš uzsver diskriminācijas aizliegumu, personas tiesību un līdzdalības iespēju nodrošināšanu. Latvijā ar 2015. gadu tiek ieviesta pilnveidota, starptautiskajiem kritērijiem atbilstoša invaliditātes noteikšanas sistēma. Novērtējuma process kļūst līdzvērtīgs un, nosakot invaliditātes un darbības zaudējumu, tiek ņemti vērā ne tikai veselības traucējumi, bet arī to radītie aktivitāšu un funkcionēšanas ierobežojumi. Tiek saglabāts sadalījums trīs invaliditātes grupās:

- I invaliditātes grupa – ļoti smaga invaliditāte (darbspēju zaudējums ir 80–100 % apmērā);
- II invaliditātes grupa – smaga invaliditāte (darbspēju zaudējums ir 60–79 % apmērā);
- III invaliditātes grupa – mērena invaliditāte (darbspēju zaudējums ir 25–59 % apmērā) (Likumi.lv, 2009).

21. gadsimtā situācija pasaulē ir krasi mainījusies, jo globālā tirgus un uz zināšanām balstītas ekonomikas un sabiedrības apstākļos indivīdiem ir nepieciešams nepārtraukti uzlabot savas prasmes un apgūt jaunas kompetences. Karjeras attīstības atbalstu vairs nevar uzskatīt vienīgi par lietderīgu atbalstu indivīdam pārejā no viena izglītības līmeņa uz citu un no mācībām uz darbu. Lai pielāgotos mainīgajām darba tirgus vajadzībām un uzņēmumu konkurētspējai, ir jāspēj ātri reaģēt darba vides mainīgajos procesos, radot efektīvu rezultātu. Ilgstoša mācīšanās ir tieši tas, kas mūsdienās ir kļuvusi par galveno faktoru konkurences izturēšanā un veiksmē. Lai noturētos darba tirgū, indivīdam ir pašam jāklūst par savu karjeras resursu un darba vides procesu vadītāju. Ja indivīds (kā jaunielis, tā arī pieaugušais) nav apguvis karjeras vadības prasmes, viņš arī nespēj īstenot savas personīgās dzīves un savas karjeras veiksmīgu virzību (TEMPLUM, 2015).

Karjeras konsultēšana ir palīdzība cilvēkam, lai veicinātu sevis izzināšanu, savas profesionālās ievirzes apzināšanu, padziļinātu izpratni par izglītību un iespējām darba tirgū un atklātu to profesionālo virzienu, kas vislabāk atbilst cilvēka personībai, viņa vērtībām, mērķiem. Šis process sekmē apzinātu un patstāvīgu karjeras lēmumu pieņemšanu. Karjeras konsultēšana var ietvert palīdzību karjeras plānošanā, profesionālās piemērotības noteikšanu, darba izmēģinājumus, darba meklēšanas un darbā noturēšanās prasmju apguvi.

Karjeras konsultēšana ir sociālo pakalpojumu veids ar mērķi palīdzēt klientam apzināties savas spējas un savu situāciju un atbalstīt un iedrošināt klientu viņa potenciāla un iespēju pilnīgākā izmantošanā (Joahims B, Šulcs V, 2008).

Valsts pārvaldes institūcijām sadarbībā ar darba devēju, darba ņēmēju un cilvēktiesību organizācijām ir jāvienojas par Latvijas attīstības modeli nodarbinātības veicināšanas jomā cilvēkiem ar invaliditāti. Taču vienotas statistikas trūkums neļauj objektīvi salīdzināt ES un Latvijas rādītājus. Tas norāda, ka problēmai nav pievērsta pietiekama uzmanība, kā arī institūcijas (sociālie dienesti, VSAA, Veselības un Darbaspējas ekspertīzes ārstu komisija un NVA) nesadarbojas, lai apzinātu potenciālos darba ņēmējus ar invaliditāti. Tā rezultātā netiek veicināta cilvēku ar invaliditāti reintegrācija darba tirgū.

Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) uzskaitē 2018. gada decembra beigās bija 59 588 bezdarbnieki. No tiem 8179 bezdarbnieki ar invaliditāti. 1043 bezdarbnieki ar invaliditāti reģistrēti NVA Rēzeknes filiālē. Liela daļa personas ar invaliditāti ir ilgstošie bezdarbnieki.

Lai gan, salīdzinot ar iepriekšējo periodu pirms gada, mērķgrupas samazinājums absolūtos skaitļos ir par 55 personām, atgriešanās darba tirgū ir lēnāka, kā citām grupām. 2018. gada decembra beigās vairāk, kā puse (63,8%) no reģistrētajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti ir vecumā virs 50 gadiem, 46,9% no reģistrētajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti ir ilgstošie bezdarbnieki, jaunieši bezdarbnieki (15-24) ir 2,1%.

Lielākais bezdarbnieku ar invaliditāti skaits sadalījumā pa profesijām pēc pēdējās nodarbošanās 2018. gada decembra beigās: palīgstrādnieks – 602, apkopējs – 345, mazumtirdzniecības veikala pārdevējs – 275, sētnieks – 207, aprūpētājs – 105, kravas automobiļa vadītājs – 102, pavārs – 92, pārdevējs konsultants – 92, automobiļa vadītājs – 90, šuvējs – 74. 2018. gada 12 mēnešos darbā iekārtojušās 3 839 personas ar invaliditāti, no kurām 1 840 (47,9%) ir iekārtojušās darbā, pēc kāda aktīvā NVA pasākuma pabeigšanas 2018. gadā 271 persona ar invaliditāti no NVA Rēzeknes filiāles ir iekārtojušās darbā.

Cilvēku ar invaliditāti dzīves līmeņa uzlabošana, neatkarīgi no noteiktās invaliditātes grupas, ir atkarīga no koordinētas sadarbības starpnozaru līmenī, kur vienlīdz liela atbildība ir gan labklājības nozarei, gan veselības, izglītības u.c. nozarēm. Būtiska nepieciešamība ir nodrošināt savlaicīgus, mērķētus un pieejamus medicīnas pakalpojumus, novēršot cilvēku veselības stāvokļa pasliktināšanos un invaliditātes cēloņu iestāšanos. Būtiski ir nodrošināt iekļaujošas izglītības pieejamību, sniedzot iespēju jau bērnībā iegūt zināšanas un iemaņas, kas nākotnē būtu par pamatu neatkarīgai dzīvei. (Kupče M., skatīts 28.03.2019.)

Nodarbinātības valsts aģentūra piedāvā pakalpojumus visdažādākajām mērķauditorijām. Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likuma 3. panta 1. daļa nosaka, ka Aktīvie nodarbinātības pasākumi ir šādi:

- 1) profesionālā apmācība, pārkvalifikācija un kvalifikācijas paaugstināšana;
- 2) algoti pagaidu sabiedriskie darbi - pasākumi bezdarbnieku darba iemaņu iegūšanai un uzturēšanai, kuri rada sociālu labumu sabiedrībai un kurus īsteno pašvaldībās, biedrībās vai nodibinājumos bez nolūka gūt peļņu. Par algotu pagaidu sabiedrisko darbu veikšanu bezdarbniekam izmaksā atlīdzību 200 eiro apmērā;
- 3) pasākumi konkurētspējas paaugstināšanai, jo īpaši pasākumi sociālo un funkcionālo prasmju pilnveidei un psiholoģiskā atbalsta pasākumi, pasākumi darba tirgum nepieciešamo pamatprasmju un iemaņu, kā arī darba meklēšanas metožu apguvei, neformālās izglītības ieguvei, tai skaitā valsts valodas apguvei, nodarbinātības pasākumi vasaras brīvlaikā personām, kuras iegūst izglītību vispārējās, speciālās vai profesionālās izglītības iestādēs, kā arī citi pasākumi, kas veicina bezdarbnieku un darba meklētāju konkurētspēju darba tirgū;
- 4) darba meklēšanas atbalsta pasākumi - bezdarbnieka individuālā darba meklēšanas plāna izstrāde, bezdarbnieka profilēšana (klasifikācija secīgai iesaistei aktīvajos nodarbinātības pasākumos), piemērota darba noteikšana, informēšana par darba meklēšanas metodēm, darba meklēšanas pienākuma izpildes pārbaude un citi aktīvu darba

- meklēšanu veicinoši pasākumi, kas motivē bezdarbniekus un darba meklētājus aktīvāk meklēt darbu un iekļauties darba tirgū;
- 5) pasākumi noteiktām personu grupām, jo īpaši personām no 15 līdz 24 (ieskaitot) gadu vecumam; personām, kurām ir noteikta invaliditāte; personām sešu mēnešu laikā pēc bērna kopšanas atvaļinājuma (bērna kopšanas perioda) beigām; personām, kurām līdz valsts vecuma pensijas piešķiršanai, nepieciešamā vecuma sasniegšanai atlikuši ne vairāk kā pieci gadi; personām, kuras Nodarbinātības valsts aģentūras uzskaitē ir ilgāk par vienu gadu (turpmāk - ilgstošie bezdarbnieki); personām pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas iestādēs; personām, kurām ir alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu atkarība; personām, kuras aprūpē kādu ģimenes locekli; personām, kuras bez darba ir ilgāk par vienu gadu; citiem bezdarbniekiem atbilstoši vietējā darba tirgus situācijai, kā arī citām politikas plānošanas dokumentos noteiktajām mērķa grupām;
  - 6) pasākumi komercdarbības vai pašnodarbinātības uzsākšanai;
  - 7) apmācība pie darba devēja;
  - 8) citi Eiropas Savienības struktūrfondu ietvaros paredzētie pasākumi (NVA, 2019).

Pētījuma organizācija un rezultāti *The Organization and Results of the Research*

Lai noskaidrotu bezdarbnieku ar invaliditāti nodarbinātības problēmas un integrēšanas iespējas Latvijas darba tirgū un izstrādātu ieteikumus bezdarbnieku integrēšanai darba tirgū, izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos atbalsta pasākumus, tika veikts pētījums par Karjeras atbalstu personām ar invaliditāti Nodarbinātības valsts aģentūrā. Pētījuma bāze - NVA Rēzeknes filiālē reģistrētie 60 bezdarbnieki ar invaliditāti, kuri ir piedalījušies konkurētspējas paaugstināšanas pasākumā – seminārā “Cilvēku ar invaliditāti tiesības un iespējas Latvijas darba tirgū”.

Pētījuma metodoloģija ir sistemātiska datu ievade un analīze. Pētījumā izmantotas statistiskās metodes, analizēti dažādi iemesli un šķēršļi, kas kavē bezdarbniekiem ar invaliditāti integrēties darba tirgū.

Pētījuma ietvaros apkopoti kvalitatīvie un kvantitatīvie dati, lai analizētu pēc iespējas daudzpusīgāk bezdarbnieku ar invaliditāti integrēšanos darba tirgū, izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos karjeras atbalsta pasākumus. Pētījuma būtisks rezultāts ir ieteikumi bezdarbnieku integrēšanai darba tirgū, izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos pasākumus.

Katru respondentu raksturo šādas pazīmes: vecums, dzimums, dzīvesvieta, izglītība, nodarbinātība, invaliditāte.

Analizējot respondentu sadalījumu pēc dzīvesvietas, tika izdalītas divas atsevišķas grupas – Rēzeknes pilsēta un Rēzeknes novads. Analizējot aptaujātos bezdarbniekus, lielākais respondentu skaits dzīvo Rēzeknes novadā – 32%, mazāk pilsētā – 28%.

Rēzeknes novadā piedalījās 18 sievietes un 15 vīrieši, bet Rēzeknes pilsētā 15 sievietes un 12 vīrieši. Visiem respondentiem, kuri piedalījās aptaujā bija noteikta invaliditāte. Pirmā grupa bija norādīta 6. sievietēm un 7. vīriešiem, otrā grupa – 8. sievietēm un 10. vīriešiem, trešā grupa 19. sievietēm un 10 vīriešiem. 29 aptaujāto respondentu ir noteikta zemākā invaliditāte – trešā grupa, 18 noteikta smaga invaliditāte - otrā grupa un 13 aptaujātajiem ir ļoti smaga invaliditāte - pirmā grupa.

Pētot aptaujāto izglītības līmeni, tika secināts, ka no 60 aptaujātajiem pamatizglītība ir 4 respondentam, 12 respondentiem ir vispārējā vidējā izglītība, 27 aptaujātajiem ir vidējā profesionālā izglītība, 3 augstākā izglītība, bakalaura grāds ir 7 aptaujātajiem, maģistra grāds ir 7 respondentiem. Lielākais aptaujāto skaits ir ar vidējo profesionālo izglītību. Kopumā pētījumā pārstāvētas visu izglītības līmeņu respondentu grupas: ar augstāko izglītību, vidējo, pamatizglītību un arī bez tās. Respondentu iegūtos izglītības līmeņus uzskatāmi var redzēt

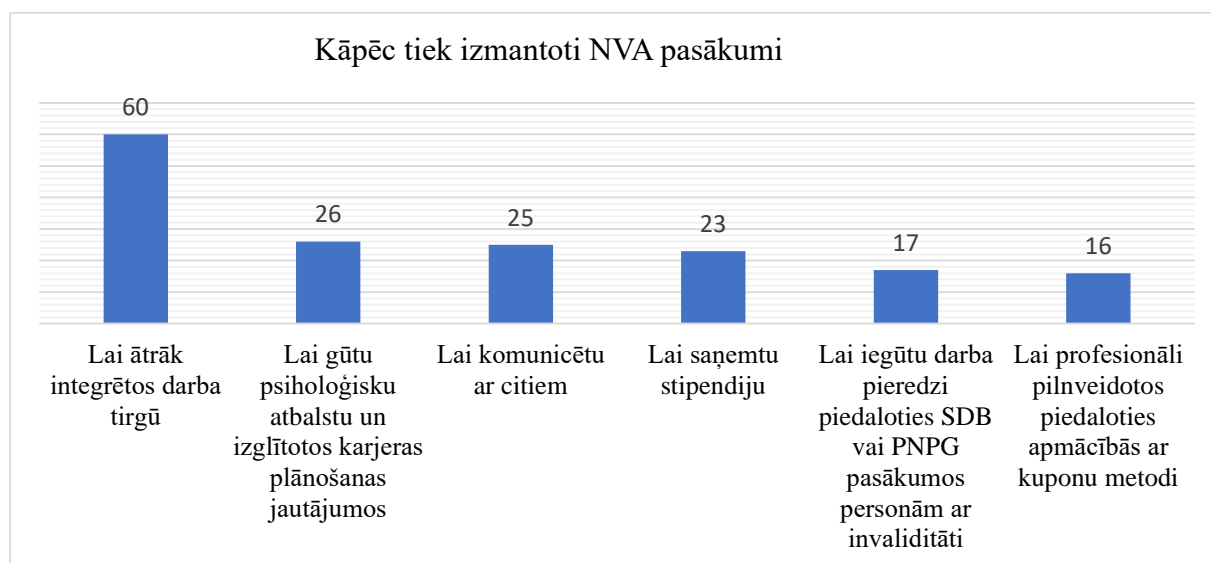
Pētījuma ietvaros tika apkopoti rezultāti par personu ar invaliditāti nodarbinātības problēmām un integrēšanās iespējām Latvijas darba tirgū izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos pasākumus.

Viens no jautājumiem, kas pētījuma gaitā tika uzdots respondentiem, bija informācijas iegūšanas avots par NVA piedāvātajiem pasākumiem. Priece pētījuma rezultāti, ka 58% respondentu informāciju ir saņēmuši no NVA filiāles darbiniekiem un karjeras konsultantiem. 21% respondentu informāciju par piedāvātajiem NVA pakalpojumiem atrod NVA mājas lapā (www.nva.gov.lv), un 21% respondentu par NVA pakalpojumiem informē draugi un paziņas. Pētījuma anketā tika uzdots jautājums, kāpēc tiek izmantoti NVA atbalsta pasākumi.

100% visi respondenti atbildēja, ka NVA atbalsta pasākumi tiek izmantoti, lai ātrāk integrētos darba tirgū. 26% no aptaujātajiem NVA pasākumus izmanto lai gūtu psiholoģisku atbalstu un izglītos karjeras plānošanas jautājumos, 25% aptaujāto apmeklēja NVA pasākumus, lai komunicētu ar citiem, 23% respondenti lai saņemtu stipendiju piedaloties apmācībās ar kuponu metodi. Tikai 17% no aptaujātajiem grib iegūt darba pieredzi piedaloties PNPG pasākumā personām ar invaliditāti un 16% lai profesionāli pilnveidotos piedaloties apmācībās ar kuponu metodi.

Pētījuma gaitā tika veikta Pīrsona korelācijas starp respondentu reģistrēšanās ilgumu NVA un karjeras atbalsta pasākumu izmantošanas nozīmi. Pastāv vidēji cieša pozitīva korelācija ($r=0,480$, $p<0,01$) starp respondentu reģistrēšanās ilgumu NVA un karjeras atbalsta pasākumu izmantošanas nozīmi. Jo ilgāk respondents ir bijis NVA klients, jo vairāk saprot karjeras atbalsta pasākumu nozīmīgumu

integrēšanās iespējām Latvijas darba tirgū izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos pasākumus.

1.attēls. NVA pasākumu apmeklētības nozīmīgums
Figure 1 Event visiting importance at State agency of employment

Visi aptaujātie respondenti ir piedalījušies konkurētspējas paaugstināšanas pasākumos. No pētījuma rezultātiem var arī secināt, ka darbā iekātošanās procesā nozīmīgu vietu ieņem individuālās karjeras konsultācijas un grupu konsultācijas. Populārākie no pasākumiem, kuros ir piedalījušies. 50% aptaujāto ir profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmas, algoti pagaidu sabiedriskie darbi un pasākums noteiktām personu grupām

Pētījuma ietvaros tika secināts, ka pastāv vāja pozitīva korelācija ($r=0,280$, $p<0,05$) starp respondentu piedalīšanos individuālajās karjeras konsultācijās un respondentu iekārtošanos darbā. Bezdarbnieki, kuri, izmantojuši karjeras konsultanta pakalpojumus, veiksmīgāk integrējas darba tirgū, jo karjeras konsultants palīdz klientam precīzāk izvēlēties NVA pasākumus, lai klients ātrāk atgrieztos darba tirgū.

Persona, kurai ir noteikta invaliditāte un ir reģistrējusies NVA, galvenais informācijas iegūšanas avots par Nodarbinātības valsts aģentūras pakalpojumiem ir karjeras konsultants. Pastāv vidēji cieša pozitīva korelācija $r=0,487$, $p<0,01$ starp respondentu invaliditāti un informācijas iegūšanu par NVA pasākumiem no karjeras konsultanta, kas liecina, ka personām, kurām ir noteikta invaliditāte galvenais informācijas iegūšanas avots par NVA pakalpojumiem ir karjeras konsultants

Karjeras konsultants uzklausa klientu, noskaidro viņa vajadzības. Karjeras konsultants sniedz arī psiholoģisku atbalstu un uzmundrinājumu. Sniedz informāciju par NVA pakalpojumiem un aktualitātēm. Organizē klienta izpēti

procesu – palīdz noskaidrot intereses, spējas, apzina esošās prasmes, lai cilvēks pats varētu noteikt piemērotāko profesionālās darbības jomu, kādas profesijas varētu viņu interesēt un kuras būtu viņam piemērotas. Karjeras konsultants informē klientu par profesijām., raksturo profesiju pieprasījumu darba tirgū. Sniedz informāciju par izglītības iestādēm, kurās var apgūt izvēlēto programmu.

Pastāv vidēji cieša pozitīva korelācija $r=0,365$, $p<0,01$ starp respondentu reģistrēšanās ilgumu NVA un apmierinātību ar grupu karjeras konsultācijām. Tātad, jo ilgāk respondents ir NVA klients, jo vairāk piedalās pasākumos, veic sevis izzināšanu, apmeklējot karjeras konsultācijas, lai rastu iespēju ātrāk integrēties darba tirgū.

Lai nezaudētu darba iemaņas, veicot sociāla labuma darbus, personām ar invaliditāti ir iespēja piedalīties aktīvajā nodarbinātības pasākumā - algotos pagaidu sabiedriskajos darbos. Algotos pagaidu darbus īsteno pašvaldībās, biedrībās vai nodibinājumos bez nolūka gūt peļņu. Pētījuma gaitā noskaidrots, ka 50% aptaujāto respondentu ir piedalījušies algotos pagaidu sabiedriskajos darbos. Lielākais respondentu skaits 21 - ir ar mērenu invaliditāti, jeb trešo grupu

Pastāv vidēji cieša pozitīva korelācija ($r=0,476$, $p<0,01$) starp respondentu reģistrēšanās ilgumu NVA un piedalīšanos algotos pagaidu sabiedriskajos darbos.. Var secināt, jo ilgāk persona ar invaliditāti ir NVA klients un jo mērenāka ir invaliditāte, jo vairāk iesaistās NVA atbalsta pasākumos, lai nezaudētu savas darba iemaņas, strādājot mazkvalificētus darbus, kas atbilst savām spējām, ko piedāvā pasākums.

Viens no NVA atbalsta pasākumiem ir Praktiskā apmācība pie darba devēja Pastāv vāja negatīva Pīrsona korelācija $r=-0,295$, $p<0,05$ starp respondentu vecumu un piedalīšanos praktiskajā apmācībā pie darba devēja. Tas liecina, ka iespēju piedalīties praktiskajā apmācībā pie darba devēja izmanto personas, kas ir vecākas par 55 gadiem Mainoties dzīves ritmam, novecojot klientiem, ļoti laba iespēja izmantot praktisko apmācību pie darba devēja, taču diemžēl šajā pasākumā klienti ar invaliditāti ir iesaistīti reti.

Nodarbinātības valsts aģentūra īsteno aktīvo nodarbinātības pasākums “Pasākums noteiktām personu grupām” Šis projekts palīdz bezdarbniekiem izprast darba tirgus prasības, kā arī veicina mērķa grupu bezdarbnieku iekļaušanos sabiedrībā un iekārtošanos pastāvīgā darbā. No aptaujātajiem respondentiem šajā pasākumā ir strādājuši 5 bezdarbnieki ar ļoti smagu invaliditāti, 12 – ar smagu invaliditāti un 13 Pētījuma gaitā respondentiem tika uzdots jautājums, vai dalība NVA pasākumos palīdz iekārtoties darbā. 49% respondentu atbildēja, ka dalība pasākumos palīdz iekārtoties darbā

Pastāv vidēji vāja pozitīva korelācija ($r=0,317$, $p<0,05$) starp bezdarbnieku iekārtošanos darbā piedaloties NVA pasākumos, un respondentu apmierinātību ar pasākumu noteiktām personu grupām Tas liecina, ka bezdarbnieki, kuri piedalās vairākos NVA pasākumos, ir pozitīvi noskaņoti ātrāk atrast darbu, un izrāda

apmierinātību ar pasākumiem, kuros piedalās. Var secināt, ka NVA piedāvātie pakalpojumi palīdz iekārtoties darbā.

Veicot pētījumu respondentiem, tika uzdots jautājums, vai NVA karjeras atbalsta pasākumi palīdz integrēties Latvijas darba tirgū, personas ar mērenāku invaliditāti uzskata, ka NVA karjeras atbalsta pasākumi, palīdz integrēties Latvijas darba tirgū.

No aptaujātajiem 60 respondentiem 22 ir iekārtojušies darbā pēc dalības kādā no NVA pasākumiem. 13 no klientiem ir ar mērenu invaliditāti, jeb 3. grupu, 7 – ar smagu invaliditāti un 2 ar ļoti smagu.

Pētījumā tika izvirzīta hipotēze - Personas ar mērenu invaliditāti (3 grupu) ātrāk integrējas darba tirgū, nekā personas ar ļoti smagu un smagu invaliditāti (1 un 2 grupu). Hipotēze apstiprinājās. Jo mērenāka invaliditāte, jo vairāk klienti apmeklē karjeras konsultācijas, iegūst vairāk informācijas par piedāvātajām vakancēm un pakalpojumiem.

Franks Parsons uzskatīja, ka profesijas izvēle balstās uz precīzām zināšanām par sevi, detalizētām zināšanām par darbu un spēju izdarīt izvēli starp divām iespējām. Divi galvenie īpašību un faktoru teorijas pieņēmumi ir: - ikvienam indivīdam var piemeklēt viņa personībai atbilstošu profesiju/darbu; - jo atbilstošāku savai personībai darbu veic indivīds, jo izteiktāka viņa apmierinātība un panākumi darbā (Parson, 1908). Iepriekšminētais norāda, ka bezdarba problēmu iespējams atrisināt, ja darba meklētājs motivēts izzināt un izvērtēt savas personības īpašības un prasmes, tajā skaitā karjeras prasmes.

Secinājumi *Conclusions*

1. Jo ilgāk respondents ir bijis NVA klients, jo vairāk saprot karjeras atbalsta pasākumu nozīmīgumu integrēšanās iespējām Latvijas darba tirgū, izmantojot Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvātos pasākumus.
2. Tie klienti, kuri izmanto individuālās karjeras konsultācijas un ieklausās karjeras konsultantu norādēs un sastādītajos karjeras plānos, veiksmīgāk atgriežas darba tirgū un izmanto citus NVA piedāvātos pakalpojumus.
3. Bezdarbnieki, kuri piedalās vairākos NVA pasākumos, ir pozitīvi noskaņoti ātrāk atrast darbu un izrāda apmierinātību ar pasākumiem, kuros piedalās.
4. No aptaujātajiem 60 respondentiem 22 ir iekārtojušies darbā pēc dalības kādā no NVA pasākumiem. 13 no klientiem ir mērenu invaliditāti jeb 3. grupu, 7 – ar smagu invaliditāti un 2 – ar ļoti smagu.

Summary

The number of people with disabilities is increasing every year. The number of people with different disabilities who are searching a support in State agency of

employment has increased in the last years. Most of them actually have been unemployed for a long-term. Usually getting a disability means changing a workplace or even a profession.

As demand in the labor market is changing rapidly, importance of supporting measures for integrating persons with disabilities in the Latvian labor market is increasing. During the research, it was clarified that participating in activities offered by State employment agency helps finding a job easier. The longer the respondent is a client of State employment agency, more he understands the importance of measures for career support to integrate in the Latvian labor market.

While working with people who have disabilities, it is important to consider that these clients need special attention, support, and motivation and must take into account their psychological barriers. Special consulting methodics should be used while giving career support consultation for persons with disabilities also taking in account their knowledge, interests, experience and other labor market options. Each family member should take part in individual consultation based on severity of disability. Persons with disabilities should get more involved in-group lessons by their career consultants. Group lessons is an effective way how to expend social contacts for persons with disabilities, getting the necessary information and knowledge, developing communication skills, rising self-esteem and regaining lost faith in themselves

Literatūra References

- Eiropas Komisija. (2010). *Cilvēkiem ar invaliditāti ir tādas pašas tiesības kā visiem*. Eiropas Savienība: Eiropas invaliditātes stratēģija (2010–2020).
- Jelgavas 2.pamatskola (2019). *Kas ir karjeras izglītība?* Ielādēts no <http://www.j2psk.lv>: <http://www.j2psk.lv/lv/content/kas-ir-karjeras-izgl%C4%ABt%C4%ABba>
- Joahims, B, & Šulcs, V. (2008). *Karjeras konsultēšanas kompetences*. Rīga: Valsts izglītības attīstības aģentūra.
- Kupče, M. (2019). *LM: nepieciešams veicināt cilvēku ar invaliditāti iekļaušanos darba tirgū*. Pieejams <http://www.lm.gov.lv/lv/aktuali/presei/86494-lm-nepieciešams-veicināt-cilveku-ar-invaliditati-ieklausanos-darba-tirgu-7208>
- Blūma, D. (2012). *Izglītība un profesionālā izglītība nākotnei 21. gs. kontekstā Latvijā un ES*. Pieejams <http://profizgl.lu.lv/mod/book/tool/print/index.php?id=23286&chapterid=7071>.
- Likumi.lv. (2009). *Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību*. Pieejams <https://likumi.lv/doc.php?id=66352>.
- NVA (2013). *Intranet*. Ielādēts no <http://intranet.nva.gov.lv> (KK.CiCilvēku ar invaliditāti mērķa grupas apraksts un ieteikumi darbam ar konkrēto mērķa grupu/skatīts 22.03.2019)
- NVA (2019). *Nodarbinātības un apmācību iespējas*. Pieejams <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433>
- Parsons, F. (1908). *Choosing a vocation*. Boston: Houghton Mifflin
- Templum (2015). *Karjeras izglītības programma*. Pieejams http://templum.lv/wp-content/uploads/2016/02/Karjera_programma_2016_01_10_22_35_55_776.pdf

SKANĒŅU L UN R KOREKCIJA 5 – 6 GADUS VECIEM BĒRNIEM

The Voiced Consonants' L and R Pronunciation Correction of 5 – 6 Years Old Children

Jolanta Upeniece

Viļānu pilsētas pirmsskolas izglītības iestāde, Latvija

Abstract. *Language development disorders in preschool tend to increase year by year. 5-6 years old children have to acquire a correct pronunciation. It is looked upon a correction of sound L and R pronunciation in a paper. Not pronouncing these sounds makes it difficult to acquire a reading and writing skills, which in time may cause learning and socializing disorders. That is why it is important to obtain a correct pronunciation of all sounds at the age of 5-6 years. The paper's aim is to analyse the efficiency of methodological material about the voiced consonants L and R automation and differentiation for 5-6 years old children. The obtained data were coded and processed by the SPSS programme.*

Keywords: *sound L, sound R, pronunciation, 5-6 years old children.*

Ievads

Introduction

Statistikas dati liecina, ka pirmsskolas izglītības iestādēs 2015./2016. m.g. bija 2762, bet 2016./2017. m.g. 2748 bērni ar valodas attīstības traucējumiem (Bērni Latvijā, 2018), kas ir mazāk nekā 2014/2015 mācību gadā, taču problēma kā tāda pastāv, turklāt samazinājies pirmsskolas vecuma bērnu skaits Latvijā. Ja tiktu apkopots visu Latvijas pirmsskolas izglītības iestāžu bērnu skaits, kuriem ir valodas attīstības traucējumi, skaitlis būtu lielāks, jo problēmas ar valodas attīstību ar katru gadu pirmsskolas izglītības iestādēs pieaug, turklāt ne visiem bērniem ar valodas attīstības traucējumiem ir logopēda slēdziens.

Valodas attīstības traucējumiem var būt dažādi cēloņi, tādi kā mātes veselība, dzemdību traumas, ģenētiskie vai sociālpsiholoģiskie faktori. Arvien aktuālāka problēma kļūst nepietiekamā bērna valodas saskarsme ar pieaugušajiem: ar mūsdienās pieejamajām tehnoloģijām zūd savstarpējā komunikācija realitātē, līdz ar to bieži vien arī vecāki savas aizņemtības ikdienas darbos un tehnoloģiju gūstā aizmirst to, ka bērnam būtu jāvelta daudz lielāka uzmanība: ar viņu jārunā, viņam jālasa priekšā, jāstāsta par apkārt redzamo un notiekošo. Tā ir aktuāla tēma gan pirmsskolas skolotājiem, gan sākumskolas skolotājiem (Fink, 2004; Sharp & Hillenbrand, 2008; Reed, 2004; Парамонова, 1997).

Bērnā jāaug un jāattīstās valodas vidē. Lai valodu apgūtu, tā ir jādzird un jāredz. Pirmajos dzīves gados bērnam nostabilizējas dzirdes centri galvas smadzenēs un attīstās pirmās iemaņas apkārt dzirdētajām skaņām un veidojas valodas skaņu analīze. Ja netiek apgūtas saziņas prasmes, pirms bērnis ir iemācījies runāt, tiek kavēta arī valodas attīstība (Vabale, 2013).

Pirmsskolas posmā svarīgi apgūt precīzu skaņu izrunu. Tam ir anatomiskie priekšnosacījumi, pirmkārt, cik attīstīts ir artikulācijas aparāts, jo tas piedalās visu valodā nepieciešamo skaņu veidošanā. Artikulācijas aparātu veido mēle, lūpas, žokļi, zobi, cietās un mīkstās aukslējas. Lai bērni pareizi izrunātu skaņas, artikulācijas aparātam jābūt kustīgam, taču mūsdienās novērojumi liecina, ka bērniem bieži vien artikulācijas aparāts ir mazkustīgs, neievērināts, šādā gadījumā ir jāveic dažādi artikulācijas vingrinājumi, lai artikulācijas aparātu padarītu kustīgu (Buivilde, 2012).

Dažādi vingrinājumi, skaitāmpantiņi, tautasdziesmas, izmantojot rotaļu, ir efektīvi runas pilnveides līdzekļi, jo tieši rotaļa, kopā darbošanās ir veiksmīgs elements koriģējoši attīstošai darbībai ar bērnu ar valodas traucējumiem. Logopēdam ikdienas darbā nepieciešami daudzveidīgi darba paņēmieni un metodiskie materiāli, lai tie atbilstu bērna individuālajām vajadzībām un viņš ar interesi darbotos.

Raksta mērķis: analizēt autores izstrādātā metodiskā materiāla skaneņu L un R automatizēšanai un diferencēšanai 5-6 gadus veciem bērniem efektivitāti.

Literatūras analīze

Literature review

Lai skaņas veidotos precīzas, nepieciešams pietiekami labi attīstīts artikulācijas aparāts.

Kad skaņa tiek artikulēta, kopā ar bērnu jāsaklāusa artikulējamā skaņa skaņu virknējumā, bērnam jāsadzird un jānosaka konkrētās skaņas atrašanās vieta vārdā. Kad skaņa jau ir artikulēta un sāk veidoties, bērns izrunā šo skaņu zilbēs. Kad skaņa izveidota zilbēs, bērns izrunā to vārdos. Nepārtraukti jāatgādina bērnam par pareizu izrunu, jo tiem bērniem, kuri aizvieto skaņas ar citām, ir grūti pārslēgties uz jaunizveidoto skaņu.

Skaņa L normāli veidojas bērniem vecumā no 4 – 5 gadi, kad artikulācijas aparāts ir pietiekami nobriedis. Ja 5 – 6 gadu vecumā skaņa L vēl netiek izrunāta, nepieciešams korekcijas darbs (Blūmentāle, Kalēja, Klatenberga, Kuške, Vabale, 2014).

Skaņa L ir grūti izrunājama skaņa, tās izrunas traucējuma cēlonis visbiežāk ir mēle, jo tā ir skaņas L noteicošais orgāns tā var būt – izteikti maza vai masīva, var izslīdēt starp augšējiem, apakšējiem priekšzobiem, var būt cieša mēles saitīte, kuras dēļ bērns mēli nevar pacelt pie augšējiem priekšzobiem un alveolām,

slābana mēles muskulatūra un mēles spazmas Īso zemmēles saitīti dažreiz var pastiept ar vingrinājumu palīdzību, taču bieži gadījumos ir nepieciešama ķirurģiska iejaukšanās (Hadaņonoka, Štaļģe, Merirande, Šteinberga, 2000, Grasmāne, Bauska, 2015).

Tieši tāpat kā pie skaņas L arī skaņai R veidošanās posmā viens no svarīgākajiem mutes orgāniem ir mēle, kura var būt maza, masīva, īsa, mazaktīva, slābana. Skaņa R ir pati grūtākā izrunājamā skaņa. Lai skanēni R varētu artikulēt, sākumā nepieciešams veikt vairākus sagatavošanās vingrinājumus, lai mēles stāvoklis būtu tāds, kāds tas ir pareizs pie skaņai R izrunas, tas ir, mēles gala vibrācija (Kramiņš, 2016). Skaņas R skanējumu var ietekmēt īsa zemmēles saitīte (Hadaņonoka, Štaļģe, Merirande, Šteinberga, 2000).

Lai saprastu vai skaņa R veidojas pareizi, sākotnēji ir jānoskaidro vai skaņas L izruna ir precīza, jo arī skaņas L veidošanā mēles artikulācija ir līdzīga. (Kramiņš, 2016). Izrunājot skaņu, R lūpu stāvoklis ir iestiepts smaidā, augšējo un apakšējo zobu rindas tuvu viena pie otras, strādā mēles priekšējā daļa, kas artikulējot skaņu R vibrē, stiprā gaisa plūsma, kas artikulācijas laikā rodas rada vibrāciju. Mēles galu paceļ aiz augšējiem priekšzobiem un veic vienā ritmā 2 – 3 piesitienus. Svarīgi ir pievērst uzmanību izelpojamā gaisa plūsmai, kas virzās pa saspringušo mēles vidusdaļu caur spraugu, kas radīta starp mēles gala piesitieniem (Skaista, Bārda, 2011).

Lai precīzi izrunātu skaņu R, mēles galam ir jāizdara 2 – 3 ritmiski piesitieni pret alveolajiem izaugumiem. Piesitiena brīdī rodas šķērslis un gaisa plūsma tiek kavēta, taču kad mēle atraujas elpas plūsma var turpināt ceļu. Katrs nākamais piesitiens atkārtoti pārtrauc gaisa izplūšanu. Skaņas veidošanas brīdī gaisa plūsmai nepārtraukti ir jāizlaužas caur mēles radītajiem šķēršļiem. Skaņas veidošanas brīdī mēles aizmugures daļa viegli ieliecas, bet tās malas cieši pieglaužas augšējiem dzerokļiem

Latviešu valodā precīza skaņas R izruna tiek veikta paceļot, un vibrējot mēles priekšējo daļu, ja bērns iemācās ar mēles pakalējo daļu iekustināt mīkstās aukslējas, skaņas R skanējums atgādina franču valodas R izrunu, kas latviešu valodā tiek uzskatīts par neprecīzu izrunu (Blūmentāle, Kalēja, Klatenberga, Kuške, Vabale, 2014).

Viena no galvenajām kļūdām skaņas R izrunā ir funkcionāli neprecīza mēles muskuļu koordinācija, kas traucē mēlei ieņemt artikulācijai nepieciešamo stāvokli. Mēle bieži mēdz būt pārāk saspringta. Mēles darbība ir aktivizēta, taču tai pietrūkst elastības un atbrīvotības no sasprindzinājuma. Kā vēl vienu no iemesliem skaņas R artikulācijā ir mēles muskuļu spriegums. (Kramiņš, 2016).

Dažos gadījumos bērni skaņas R un L nepareizi artikulē, taču vārdos un teikumos viņi tās saklusa pareizi (tas ir fonētisks defekts). Tādā gadījumā nepieciešams izveidot pareizu R vai L artikulāciju un to nostiprināt vingrinājumos (zilbēs, vārdos, teikumos, dzejoļos, pasakās). Ir gadījumi, kad bērniem ir

apgrūtināta gan skaņu R un L izruna, gan saklausīšana, piemēram, Jīga – Rīga – Līga, tas ir, ka bērns R vietā izrunā J, L, to visu sauc par fonētiski fonemātisko traucējumu (Baumene, 1996).

Precīza izruna svarīga, kad bērns, cilvēks vēlas mutiski sazināties ar apkārtējiem (Mallinson, Charity, Strickling, & Figa, 2011), ja bērnam, uzsākot skolas gaitas, ir neprecīza skaņu izruna, var veidoties mācību grūtības (González, Méndez, Marín, & Saavedra, 2016), kā arī komunikācijas problēmas, jo klausītājam ir jāanalizē skaņas, kas tika uzklaustas, lai smadzenes varētu pārveidoties vērā jēgpilnu vēstījumu (Roach, 2001). Ja skaņu izruna traucēta, klausītājam grūtības uztvert dzirdēto, rodas komunikācijas barjeras. Skaņu R, L neizrunāšanas apgrūtinā lasītmācīšanos un rakstītmācīšanos, kas ilgtermiņā var radīt mācību grūtības un socializēšanās problēmas, tāpēc pareiza visu skaņu izruna jāpanāk jau 5-6 gadu vecumā. Nepieciešams savlaicīgi noteikt, kas ir pamatā neprecīzai skaneņu izrunai un kā to var koriģēt. Tomēr tikai ar pareizas izrunas panākšanu ir nepietiekami. Svarīgi, lai apgūto skaņu pareiza izruna bērnam kļūtu par paradumu, lai viņš to darītu dažādās situācijās. Tāpēc logopēdi uzmanību velta arī skaņu izrunas automatizēšanai.

Rakstā tiek analizēta metodiskais materiāls skaneņu L un R automatizēšanai un diferencēšanai efektivitāte. Kad skaņa ir pietiekami automatizēta, pievieno klāt pirkstiņu rotaļas, lai bērns būtu vairāk ieinteresēts. Tādā veidā skaņas izruna tiek automatizēta saistītajā runā, savukārt pirkstiņrotaļas aktivizē sīko motoriku.

Metodoloģija

Methodology

Lai sekmētu precīzu skaņu izrunu, tika izstrādāts metodiskais materiāls skaneņu L un R automatizēšanai un diferencēšanai runā. Metodiskais materiāls ietver divas daļas - tautasdziesmas apvienojumā ar J.Upnieces izdomātām pirkstiņu rotaļām un no filca izveidotu tāfeli divās krāsās – viena puse ir zaļa, otra sarkana, savukārt, lai skaņas automatizētu un diferencētu, no filca tiek izgrieztas dažādu krāsu figūras, kuru nosaukumos dzirdami skaneņi R un L (lietussargs, pile, lapa, roka, krūze, taurenis u.c.), bērns tāfeles modelē figūras attiecīgi krāsām, kur sarkanā krāsa apzīmē skaneni R un zaļā krāsa apzīmē skaneni L.

Pētījumā piedalījās X pirmsskolas iestādes septiņi 5 - 6 gadus veci bērni, kuriem tika konstatēta skaņu L un R izrunas traucējumi.

Lai fiksētu skaneņu L un R izrunas precizitāti novērojumos, tika izstrādāta novērojumu lapa un novērtējumos tika izmantota Likerta skala. Vērtējums tika veikts no 0 līdz 4, kur 0 – bērns nevar izrunāt zilbes/ vārdus ar šo skaņu; 1 – bērns zilbēs/ vārdos aizstāj skaņu ar kādu citu; 2 – bērns izrunā zilbēs/ vārdos skaņu ar kļūdām; 3 – bērns zilbēs/ vārdos skaņu izrunā pareizi piedomājot; 4 – bērns zilbēs/ vārdos skaņu izrunā pareizi. Bērnu izrunas novērtēšanā tika iesaistīts logopēds un

pirmsskolas pedagogi, kuri strādā ar pētījumā iesaistītajiem bērniem. Dati tika apstrādāti programmā SPSS 25.0. Uzsākot datu apstrādi, tika aprēķināta Kronbaha alfas koeficients iekšējās saskaņotības pārbaudei, un iegūtais rezultāts ($\alpha = ,938$) liecina par labu iekšējo saskaņotību.

Rezultāti *Results*

Tā kā skaņu korekcijas darbu veic logopēds, svarīgs viņa vērtējums. Logopēda vērtējumi par skaņas L un R izrunas precizitāti tika veikti pētījuma sākumā un beigās. Tika salīdzinātas vidējās vērtības grupai, tika noteikta atšķirību statistiskā nozīmība atkarībā no bērna dzimuma un analizēta attīstības dinamika. Skaņas L un R izrunas attīstības dinamika redzama 1.tabulā.

1.tabula. Skaņas L un R izrunas attīstības dinamika
Table 1 The dynamics of sound L and R pronunciation development

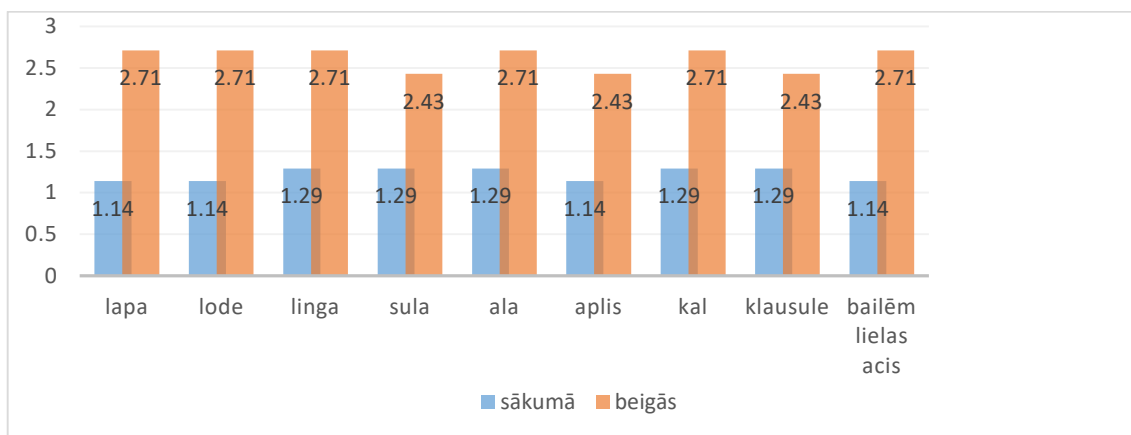
Skaņa	Skaņas izruna	Vidējais grupai		p*
		Pirms aprobācijas	Pēc aprobācijas	
L	Atsevišķās zilbēs	1,22	2,71	,000
	Vārdos	1,22	2,62	,000
R	Atsevišķās zilbēs	1,22	1,90	,000
	Vārdos	1,21	2,00	,000

*Vilkoksona testa rezultāts

*The results of Wilcoxon test

Rezultāti liecina, ka vērojamas statistiski būtiskas izmaiņas ($p < ,05$): skaņu L un R izrunas precizitāte pētāmajā grupā ir uzlabojusies, tomēr sasniegtais līmenis vēl nav pietiekams. Visos gadījumos tika konstatētas arī statistiski nozīmīgas atšķirības atkarībā no bērna vecuma. Ranga vidējā vērtība augstāka meitenēm, kas ļauj pieņemt, ka konkrētajā pētījumā meitenes ātrāk apgūst skaņu L un R pareizu izrunu. Autores pieredze liecina, ka meitenes apgūstamās skaņas arī apgūst un iemācās ātrāk nekā zēni, visbiežāk zēniem trūks uzmanības un koncentrēšanās uz doto uzdevumu, taču meitenes ir nosvērtākas un apzinīgākas.

Svarīgi izprast, kuras skaņas izruna un kādās pozīcijās attīstījusies sekmīgāk, kuras – mazāk sekmīgi. Tādēļ tika veikta detalizēta analīze. Piemēram, skaņas L izrunas vārdos vidējais vērtējums pētāmajai grupai redzams 1.attēlā.

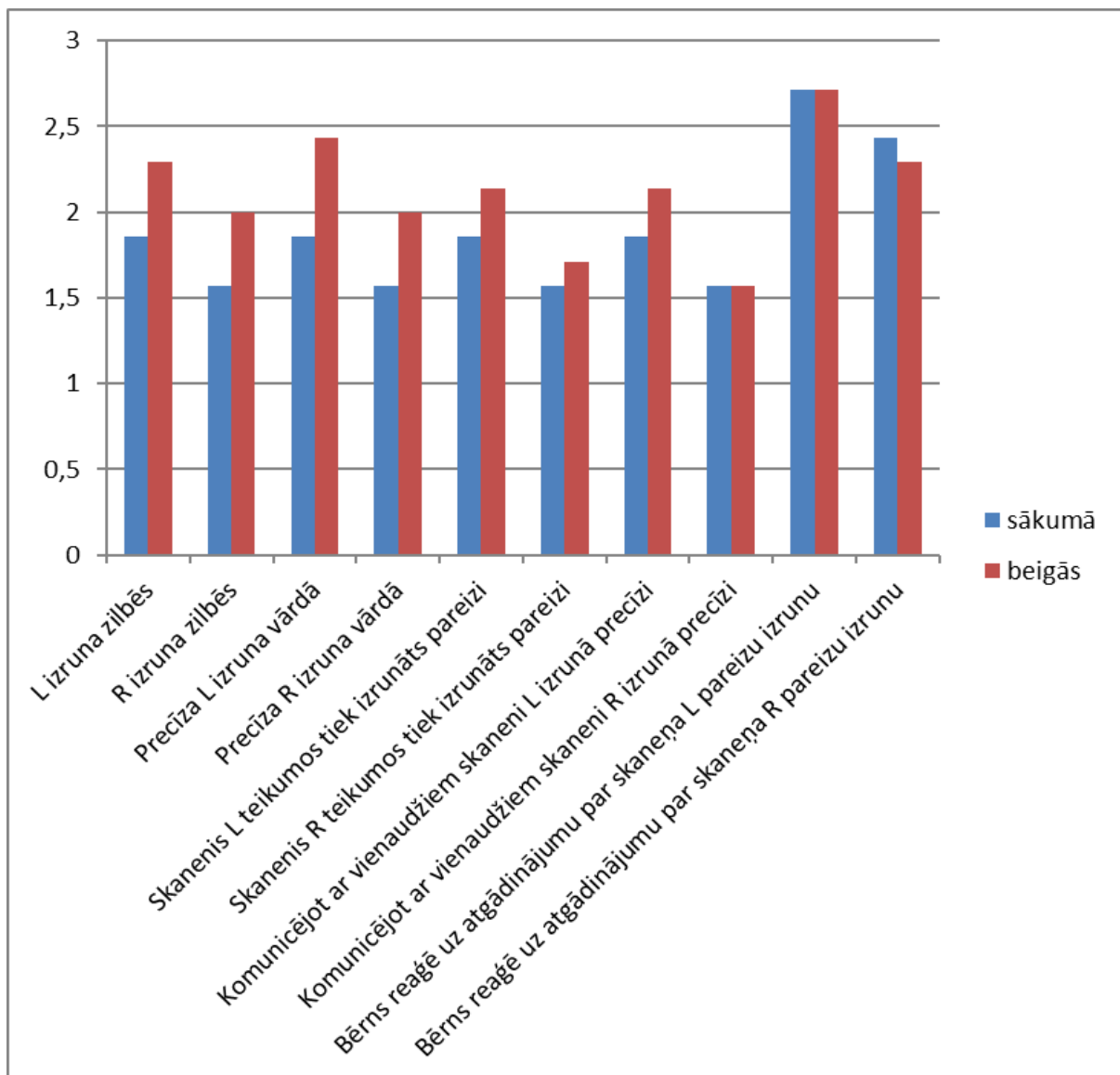

1.attēls. Skaņas L izruna (vidējās vērtības)
Figure 1 Pronunciation of sound L (Mean)

Dažu vārdu izrunas precizitātes vidējā vērtība ir augstāka, dažiem zemāka. Bērns, pirmos vārdus izrunājot, runā automātiski, kā viņš ir pieradis runāt, ja skaņa kaut nedaudz ir uzstādīta un bērns jau reaģē uz atgādinājumu vai pats saprot par pareizu izrunu, tad automātiski tālāk bērns skaņu L centīsies izrunāt pareizi. Vilkoksona testa rezultāti liecina, ka sešos gadījumos vārdu izrunā ir vērojamas statistiski būtiskas izmaiņas ($p < 0,05$), taču divos gadījumos tādas netika novērotas. Liela nozīme ir skaņas atrašanās vietai vārdā, kad skaņu sāk koriģēt, sākotnēji sāk ar izrunu zilbēs un pēc tam vārdos, kur skaņa atrodas sākumā, pēc tam vidū un tikai tad beigās. Vārdiem sula un klausule skaņa L atrodas vārda vidū un beigās, kā rezultātā varētu būt salīdzinoši zemāks rezultāts kā citiem vārdiem.

Līdzīgi tika analizēta arī skaņas R izrunas precizitāte. Vilkoksona testa rezultāti liecina: kaut arī nav notikušas statistiski būtiskas ($p > 0,05$) izmaiņas, visos gadījumos vārdu izrunā vērojama pozitīvas dinamikas tendence. Netika konstatēta arī negatīvā dinamika, tas nozīmē, ka darbs tika veikts pilnvērtīgi, taču tas nenozīmē, ka darbs ar to apstājas. 4 bērniem tika konstatēta pozitīva dinamika, 3 bērniem izmaiņas skaņas R izrunā netika konstatētas. Iespējams, kapētījuma laiks bija par īsu, lai skaņu koriģētu, ņemot vērā bērna individuālās īpatnības, artikulācijas aparāta attīstību. Jāmeklē kādas papildus metodes skaņu koriģēšanai, vairāk jāiesaista audzinātāji un vecāki. Ar tiem bērniem, kuriem izmaiņas skaņu izrunā netika konstatētas, logopēdam nepieciešami citi darba paņēmieni.

Lai objektīvāk izvērtētu pētījuma rezultātus, pētījuma sākumā un beigās pirmsskolas pedagogiem, kuri strādā ar pētāmajiem bērniem, tika lūgts novērtēt skaņas L un R izrunu (skat. 2.att.).

2.attēls. Skaneņu L un R izrunas novērtējuma vidējā vērtība audzinātāju skatījumā
 Figure 2 The average value of sound L and R pronunciation assessment in teachers' view

Pirmsskolas pedagogu vērtējums ļauj secināt, ka vērojama pozitīva dinamika. Tātad bērns skaņu precīzāk izrunā ne tikai logopēda kabinetā, bet arī ikdienā, notiek automatizācija.

Skaneņu L un R korekcijā salīdzinot sākuma un beigu posmu ir vērojama pozitīva dinamika, kas nozīmē, ka izstrādātais metodiskais materiāls sekmē skaņas L un R izrunas veidošanos, tomēr logopēdam rūpīgi jāizvērtē tā atbilstība bērna vajadzībām. Tas var būt viens no logopēdiskās korekcijas rīkiem, bet ne vienīgais, jo, kā liecina rezultāti, ir bērni, kuriem skaņu izruna mainījies ļoti nedaudz vai nemaz. Viņu vajadzībām nepieciešams meklēt citas metodes un metodiskos materiālus.

Secinājumi **Conclusions**

1. Ja 5-6 gadu vecumā bērns precīzi neizrunā skaņas L un R, nepieciešama logopēda palīdzība. Ja izruna netiks precizēta, uzsākot skolas gaitas, bērns var saskarties ar lasīt un rakstīt apguves grūtībām, kas var ietekmēt mācību satura apguvi kopumā, un komunikācijas problēmām.
2. Svarīgi ne tikai apgūt precīzu skaņas izrunu izolēti, bet automatizēt tās izrunu.
3. Piedāvātais metodiskais materiāls sekmē skaņas L un R automatizāciju 5-6 gadus veciem bērniem un ir izmantojams logopēda darbā kā viens no korekcijas darba rīkiem. Logopēdam jāizvērtē bērna individuālās vajadzības un patstāvīgi jāpieņem lēmums, kuri metodiskie materiāli bērnam piemērotāki.
4. Autores izstrādātais metodiskais materiāls skaneņu automatizācijai palīdz automatizēt skaņu saistītā runā, izmantojot tautasdziesmas un pirkstiņu rotaļas, kas bērnam labāk palīdz atcerēties tautasdziesmām vārdus, atliek parādīt ar pirkstiem vingrinājumu, un pēc pāris reizēm bērns jau atceras un izrunā pareizi tautasdziesmas.
5. Izveidotā filca tāfele ļauj bērnam pašam atrast un saprast, kurā vietā skaņa atrodas vārdā, tādā veidā sekmējot precīzu skaņu izrunu un liekot uzsvaru uz to – sākumā, vidū vai beigās.
6. Tautasdziesmas apvienojumā ar pirkstiņu rotaļām ik pa laikam jānomaina pret jaunām, savādāk bērni tās ātri apgūst un iegaumē, zūd interese par darāmo uzdevumu, taču jaunās un neapgūtās rada interesi par uzdevumu.
7. Filca figūras ar vārdiem, kuros dzirdams skanenis, ik pa laikam jāmaina, lai bērnam būtu vārdu dažādība un interese darboties.

Summary

Language development disorders in preschool tend to increase year by year. 5-6 years old children have to acquire a correct pronunciation. It is looked upon a correction of sound L and R pronunciation in a paper. Not pronouncing these sounds makes it difficult to acquire a reading and writing skills, which in time may cause learning and socializing disorders. That is why it is important to obtain a correct pronunciation of all sounds at the age of 5-6 years. The paper's aim is to analyse the efficiency of methodological material about the voiced consonants L and R automation and differentiation for 5-6 years old children. The results were coded and processed by the SPSS programme. The results show essential changes ($p < .05$): the accuracy of pronunciation of sounds L and R has improved in the target group, yet, the reached level is not enough. It was concluded that the offered methodological material facilitates the automation of pronunciation of L and R sounds of 5-6 years old children and can be

used as one of the correctional tools in a speech-language pathologist's work. The speech-language pathologist has to evaluate each child's individual needs as well as to decide which correctional materials are appropriate for child.

Literatūra References

- Baumane, A. (1996). *Izrunā pareizi*. Zvaigzne ABC.
- Blūmentāle, I., Kalēja, I., Klatenberga, I., Kuške, S., Vabale, A. (2014). *Rokasgrāmata runas, valodas un dzirdes attīstībā un traucējumu izzināšanā. 1. daļa*.
- Buivide, A. (2012). *Mācīsimies kopā*. RaKa.
- Fink, I. (2004). *Kein Stress mitLRS*. Kirchartenbei Freiburg: VAKVerlagGmbH, S. 210.
- González, L., Méndez, G., Marín, N., & Saavedra, S. (2016). *Oral corrective feedback effect in the pronunciation of regular verbs* (Doctoral dissertation, Universidad Católica de la Santísima Concepción). Pieejams <http://repositoriodigital.ucsc.cl/handle/25022009/1080>
- Grasmane, N., Bauska, I. (2015). *Cieša zemmēles saitīte: Metodiskās rekomendācijas*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte.
- Hadaņononka, I., Hadaņononka, L., Staļģe, L., Merirande, R., Šteinberga, A. (2000). *Kā raisās valodiņa? Rasa ABC*.
- Joshi, A., Kale, S., Chandel, S. & Pal, D.K. (2015). Likert Scale: Explored and Explained. *British Journal of Applied Science & Technology*, 7(4), 396-403.
- Kramiņš, E. (2016). *Retorikas rokasgrāmata*. Rīga: Biznesa augstskola turība.
- Latvijas Republikas centrālā statistikas pārvalde. (2018). *BĒRNI LATVIJĀ*. Iegūts no: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-raditaji/meklet-tema/302-berni-latvija-2018>
- Mallinson, C., CharityHudley, A., Strickling, L. R., & Figa, M. (2011). A conceptual framework for promoting linguistic and educational change. *Language and Linguistics Compass*, 5 (7), 441-453. doi: 10.1111/j.1749-818X.2011.00289.x.
- Reed, V.A. (2004). *Introduction to Children with Language Disorders*. Allyn & Bacon, Inc.
- Roach, P. (2001). *Phonetics*. Oxford, New York: OxfordUniversityPress.
- Sharp, H., Hillenbrand, K. (2008). Speech and Language Development and Disorders in Children. *Pediatric Clinics of North America*, Volume 55, 91-106.
- Skaista, U., Bārda, E. (2011). *Valodas (runas un rakstu) attīstības veicināšana bērniem vecumā no 5 līdz 8 gadiem: Atbalsta materiāls pedagogiem un bērnu vecākiem*. VISC: SIA „Apgāds Mansards”
- Vabale, A. (2013). *Gribu saprast, ko bērns man vēlas pateikt!* Iegūts no: <http://psihosomatika.lv/jaunumi/gribu-saprast-ko-berns-man-velas-pateikt>
- Парамонова, Л.Г. (1997). *Логопедия для всех*. Москва: АСТ; СПб; Дельта 464 с.

DIGITĀLĀ KOMPETENCE MĀCĪŠANĀS KONCEPTUĀLO ASPEKTU KONTEKSTĀ AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒS

Digital Competence in the Context of Learning Conceptual Aspects in Higher Education Institutions

Olga Vindača

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Abstract. *Media and new technologies integration into the learning process of higher educational institutions stimulates the necessity for the development of digital competence. However, the evaluation of digital competence is required before working out and offering the new programs for the improvement of digital competence.*

This article will review the issue of digital competence focusing on the analyses of its evaluation instruments such as “Attitudes toward Information Technologies (IT) Scale” and “Self-appraisal form”. It is the preliminary result of on going applied research of RTA Research Institute for Regional Studies (RIRS).

The aim of this research is to define students and lecturers of Latvian higher educational institutions attitudes towards IT as the necessity for digital competence improvement in the context of learning conceptual aspects in higher education institutions.

Keywords: *learning process in higher education, digital competence, higher education institutions, digital competence evaluation.*

Ievads **Introduction**

Populārākā Interneta meklētāja Google vadošie speciālisti Eriks Šmits un Džareds Koens (Šmits, Koens, 2017) nosauca 21.gadsimtu par Jauno digitālo laikmetu. Tehnoloģijas un ar tām saistīto produktu un risinājumu attīstība ietekmē cilvēkus un valstis, skarot gan politikas, gan ekonomikas, gan sabiedrības, gan izglītības jautājumus.

2017.gada novembrī Eiropas Komisija atspoguļoja savu redzējumu kā līdz 2025. gadam nodrošināt Eiropas izglītības telpas izveidi, norādot, ka *izglītība ir galvenā joma, kas nodrošina prasmes, kādas vajadzīgas, lai kļūtu par aktīviem locekļiem sabiedrībā. Tieši izglītība palīdz pielāgoties strauji mainīgajai pasaulei, veidot Eiropas identitāti, izprast citas kultūras un apgūt jaunas prasmes, kādas nepieciešamas multikulturālā, mobilā un arvien digitalizētākā sabiedrībā* (Navračičs, 2018).

Veidojot mūsdienīgo mācību vidi, kuras galvenais uzdevums ir motivēt ikvienu mācīties un pilnveidoties visa mūža garumā, ir jāņem vērā trīs mācību vidi veidojušus elementus – pedagoģiju, telpu un tehnoloģijas. Tas ir liels izaicinājums visiem izglītības procesā iesaistītajiem. Šodien tehnoloģijas dod iespēju mācību vidi ievērojami paplašināt, nodrošinot mācīšanās iespēju jebkurā laikā un vietā. Digitalizācija dod milzīgas iespējas inovācijai, izaugsmei un nodarbinātībai, sekmē cilvēku globālo konkurētspēju un vairo radošo un kultūru daudzveidību.

Mediju un jauno tehnoloģiju integrēšanas nepieciešamība augstākās izglītības iestādes studiju procesā sekmē digitālās kompetences attīstības nepieciešamību, par ko Rēzeknes Tehnoloģiju Akadēmijas Reģionālistikas zinātniskais institūts veic lietišķo pētījumu saistībā ar digitālo mācīšanos, tāpēc tika izvēlēta pētījuma tēma: “Digitālā kompetence mācīšanās konceptuālo aspektu kontekstā augstākās izglītības iestādēs”.

Pētījuma mērķis ir noteikt Latvijas augstākās izglītības iestādes studentu un docētāju attieksmi pret informācijas tehnoloģijām digitālās kompetences pilnveide mācīšanās konceptuālo aspektu kontekstā augstākajā izglītībā.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi tika pielietotas sekojošas metodes: zinātniskās literatūras izpēte un analīze, empīriskā pētniecības metode – anketēšana tiešsaistē, aprakstošā un secinošā statistika datu analīzei, grafiskā metode datu reprezentācijai.

Augstākās izglītības digitalizācija *Digitalization of higher education*

Saskaņā ar LR Izglītības likumu (Izglītības likums, 2019), augstākā izglītība ir izglītības pakāpe, kurā pēc vidējās izglītības iegūšanas notiek zinātnē vai mākslā, vai arī zinātnē un mākslā pamatota personības attīstība izraudzītajā akadēmisko vai profesionālo, vai akadēmisko un profesionālo studiju virzienā, kā arī sagatavošanās zinātniskai vai profesionālai darbībai.

Situācija augstākās izglītības iestādēs pasaulē visu laiku mainās, to izraisa daudzi faktori, kā paradigmu maiņa izglītībā (Austers, 2010) ieskaitot jaunu tehnoloģiju dinamisko attīstību (Bāliņa, 2011), nepieciešamību nepārtraukti mācīties un pilnveidoties (Koķe, 2007), kā arī izglītības un studiju programmu pielāgošana mainīgām tirgus prasībām. Savukārt Eiropas Komisijas dokumenti (EK, Education and Training: Par augstākās izglītības politiku, 2018) norāda uz mūžizglītības koncepcijas nozīmi, minot to augstākās izglītības kontekstā.

ASV zinātnieka Kišore (Kishore, 2013) pētījums parāda, ka augstākās izglītības digitalizācija sākās ASV 1990-to gadu vidū, kad datorus sāka izmantot mācībās, kas izplatījās ļoti lēni, bet mūsdienās tiešsaistes iespējas izmanto visā pasaulē.

Tehnoloģiju dinamismam ir bijusi svarīga loma digitalizācijas attīstībā un paplašināšanā. Līdz ar to daudzas universitātes ir ziņojušas par tiešsaistes rīku izmantošanas pieaugumu, tomēr ir parādījusies digitālā plaša pārmērīgā tehnoloģiju izmantošanā studiju procesā augstākajā izglītībā. Taču visiem, kuriem nebija piekļuves iepriekš modernajām iekārtām, šajā procesā tie atpalika no pārējiem (Voogt, Knezek, 2008).

Lai sekmētu inovācijas un digitālo prasmju apguvi visos izglītības posmos, ieskaitot augstāko izglītību, 2013. gadā Eiropas Komisijā (EK, Programma izglītības atvēršana, 2013) tika uzsākta programma "Izglītības atvēršana". Tas pamatojās uz prognozēm, ka tuvākajā desmitgadē ES studentu skaits ievērojami pieaugs. Taču pastāv problēmas ar augstākās izglītības digitalizāciju, tāpēc svarīgi pielāgot tradicionālās mācību metodes un piedāvāt klātienē un tiešsaistes mācību iespēju apvienojumu.

Savukārt profesors P. Dussauge (Dussauge, 2018) apgalvo, ka augstskolu digitalizācija joprojām attīstās, bet no tā, cik ātri pedagogi un studenti sāks strādāt ar pieejamiem rīkiem, ir atkarīga iespēja uzlabot un optimizēt studijas. Lapteva un Efimovs (Jefimov, Lapteva, 2018) uzsver, ka digitālās tehnoloģijas turpina intensīvi attīstīties, tāpēc to reālās iespējas ir tikai aptuveni ieskicētas. Ja sākumā tas bija attēlu un skaņu apstrāde ciparu formātā, tad mūsdienās radot ierīces ar visdažādākajām funkcijām, paplašinājās digitālā komunikācija globālā interneta mērogā, radot jaunas realitātes, tostarp digitālo izglītību. Tādējādi digitālā revolūcija maina realitāti arī universitātēm un nosaka to digitalizāciju.

K. Dede (Dede, 2016) apraksta digitālās tehnoloģijas iespējas, kuras var uzlabot izglītības procesu un mainīt mācību programmas, plānus, jo digitālās tehnoloģijas un multimediji var radīt studentam problēmsituācijas, kas tuvas reālajai dzīvei; internets dod iespēju studentam piedalīties virtuālā kopdarbībā, komunikācijā, lietot rīkus, kas līdzīgi tiem, ko lieto augsto tehnoloģiju darbavietās; ir iespējams mācību procesā realizēt paplašinātus projektus, kuros student rada kompleksus darbus un apgūst sarežģītus jēdzienus un prasmes; modelēšanas un vizualizēšanas programmatūra lieliski kalpo abstrakcijas spēju attīstīšanai; sadarbības rīki ievada studentus konstruēšanas pamatos, skatot objektu no dažādiem viedokļiem un daloties savā pieredzē ar citiem.

Digitālā kompetence *Digital competence*

Mūsdienās kompetences jēdziens ir plaši lietojams visdažādākajās nozarēs, kaut gan sākotnēji tas tika lietots, galvenokārt, sarunvalodā saistībā ar profesionālo darbību.

Termins kompetence tiek definēts kā nepieciešamās zināšanas, profesionālā pieredze, izpratne kādā noteiktā jomā, jautājumā un prasme zināšanas un pieredzi izmantot konkrētā darbībā (Skujiņa, Beļickis, Blūma, Kože, Blinkena, 2000).

Tikai 90-gadu beigās kvalifikāciju no kompetences sāka nodalīt, sākot veidot tieši profesionālās kompetences raksturojošu skaidrojumu. Rezultātā, tika nodalītas indivīda attiecīgās speciālās zināšanas, prasmes un spējas, ko iegūst mācoties un izmantojot pieredzi, no indivīda vispārīgajām zināšanām un iemaņām (Žogla, 2001).

Brazdeika (Brazdeika, 2007) norāda, ka kompetence ir integratīva kategorija, kas raksturo mijsakarības starp spējām, pieredzi, intelektu, interešu plašumu, pašmotivāciju, pašregulāciju, emocionālo inteliģenci.

Pēc izglītības attīstības pamatnostādņēm 2014.-2020.gadam termins pamata kompetences ir skaidrots kā zināšanu, prasmju un attieksmju kopums, kas nepieciešams indivīdam personības pašpilnveidei, sekmētu sociālo iekļaušanos un nodarbinātību. Savukārt Eiropas pamatprincipu kopumā ir izdalītas 8 pamata kompetences mūžizglītībā: saziņa dzimtajā valodā; komunikācija svešvalodās; matemātiskās prasmes un pamatprasmes dabaszinībās un tehnoloģijās; digitālās prasmes; mācīšanās mācīties; sociālās un pilsoniskās prasmes; pašiniciatīva un uzņēmējdarbība; kultūras izpratne un izpausme (EK, Education and Training: Par augstākās izglītības politiku, 2018).

Fundamentālo pamatiemaņu apgūšana nepieciešama turpmākām studijām, atsevišķi izdalot digitālo kompetenci. Nepieciešama efektīva paša mācību, karjeras un darba gaitu plānošana, un jo īpaši spēja būt neatlaidīgam, koncentrēties uz ilgāku laika periodu un kritiski pārdomāt izglītības nolūkus un mērķus, sadarboties ar citiem, kas ir daļa no studiju procesa, iegūt labumu no dažādām grupām un dalīties ar iegūtajām zināšanām. Indivīdiem vajadzētu būt spējīgiem organizēt savas mācības, novērtēt savu darbu, un meklēt padomu, informāciju un atbalstu, ja nepieciešams.

Veicot pētījumu ar mērķi izprast digitālās kompetences jēdzienu – tas tika sadalīts divās daļās: vārds kompetence un digitāls. Termins digitāls pēc Oxford Tesaurus (Oxford Tesaurus Dictionary, 2019) skaidrojuma apzīmē signālu vai datu, kas izteikts kā ciparu 0 un 1 sērija, ko parasti raksturo fiziskā daudzuma vērtības, piemēram, saistība ar datiem, informāciju vai informāciju digitālo signālu veidā, vai arī saistībā ar datortehnoloģijām un to izmantošanu.

Digitālās kompetences pamatlicējs ir Amerikāņu profesors Pauls Gilsters, kurš 1997.gadā definēja to, kā spēju saprast un izmantot informāciju dažādos formātos no dažādiem avotiem, kas tika rādīta, izmantojot datorus (Gilster, 1997).

Savukārt, saskaņā ar Latvijas izglītības standartiem ir sekojošs skaidrojums digitālajai kompetencei, ka tā ir spēja izmantot tehnoloģijas, lai iegūtu, uzkrātu, veidotu, novērtētu un apmainītos ar informāciju, lai droši komunicētu un līdzdarbotos sadarbībā, sociālajos tīklos, izmantojot interneta un tehnoloģiju

iespējas; spēja pārliecinoši un kritiski izmantot informācijas tehnoloģijas mācībās, darbā un brīvā laikā (Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam., 2014).

Helsinki Universitātes zinātnieces L. Ilomaki, A. Kantosalo un M. Lakkala (Ilomaki, Kantosalo, Lakkala, 2011) ir pētījušas digitālās kompetences būtību. Pamatojoties uz viņu pētījumiem konstatēts, ka pēdējos gados digitālā kompetence ir kļuvusi par galveno koncepciju diskusijā par nepieciešamām un svarīgām zināšanām sabiedrībai. Tās pamatā ir politiskā koncepcija par nākotnes vajadzībām un iespējām, kas tieši sasaistās ar ekonomisko konkurenci, kurā jaunās tehnoloģijas tiek uzskatītas par daudzām priekšrocībām un problēmu risinājumiem. Termina digitālā kompetence jaunākā koncepcija raksturo ar tehnoloģijām saistītās prasmes.

Mūsdienās digitālā kompetence būs vienmēr nepieciešamas, jo saistībā ar tehnoloģiju maiņu, tādas metodes kā informācijas apkopojums, interneta meklēšana, hipertekstuālā navigācija un konteksta izpratne, būs piemēroti arī rītdienas tīklā. Tādā veidā digitālās prasmes ir pamatprasmes loģiskais paplašinājums (Gilster, 1997).

Paralēli P. Gilstera digitālās kompetences koncepcijai parādās arī digitālās un medijpratības koncepcijas, ko izstrādāja MediaSmarts, Kanādas Radio-televīzijas un telekomunikāciju komisija 2005.gadā. Pēc MediaSmarts (MediaSmarts, 2005) digitālās kompetences pamatprincipiem svarīgs ne tikai informācijas pielietojums, bet arī tās izpratne un radīšana.

Pēc Internet psiholoģijas speciālistes, G. Soldatovas (Soldatova, 2015) domām, digitālā kompetence tiek saprasta kā indivīda spēja pārliecinoši, efektīvi, kritiski un droši izvēlēties un pielietot informācijas un komunikācijas tehnoloģijas dažādās dzīves jomās (informācijas vide, sakari, izmantošana, tehnosfēra), balstoties uz nepārtrauktu kompetenču apguvi (zināšanām, prasmēm, motivāciju, atbildību) un viņa vēlmi to darīt. Tātad, digitālā kompetence ir ne tikai vispārējo lietotāju un profesionālo zināšanu un prasmju summa, kas tiek atspoguļota dažādos IKT modeļos - kompetence, informācijas kompetence, bet arī orientācija uz efektīvu darbību un personisku attieksmi pret to, balstoties uz atbildības sajūtu.

Digitālās kompetences novērtēšanas rīki augstākajā izglītībā *Evaluation instruments of digital competence in higher education*

Mūsdienu jauno tehnoloģiju ienākšana rada nepieciešamību digitālās kompetences novērtēšanai visās jomās, bet it sevišķi tas ir aktuāli augstākajā izglītībā. Attiecībā uz digitālās kompetences novērtējumu augstākās izglītības studiju procesā aktuāla ir pētniecība, pamatojoties uz novērojumiem un uz to pamata balstītie pasākumi. A. Deursen un J. van Dijk (Deursen, van Dijk, 2011) norāda, ka svarīgs ir pašvērtējums un pašefektivitātes balstītie digitālās

kompetences novērtēšanas pasākumi. Šajā kontekstā ir izstrādāti un tiek izmantoti vairāki pašnovērtējuma instrumenti, lai noteiktu un precizētu studentu digitālās kompetences faktoros.

Pastāv dažādi viedokļi par pašvērtējuma skalām. Piemēram, Ballantine, McCourt Larres & Oyelere, Hakkarainen norāda uz pašvērtējumu skalu neobjektivitāti, šo domu turpina arī Merritt, Smits un Renzo (Merritt, Smith, 2005), jo cilvēki var par zemu, vai otrādi ar augstu novērtēt savas spējas.

Pētnieki, kas nodarbojas ar digitalizācijas jautājumiem un tehnoloģiju ieviešanu dažādas dzīves sfērā apgalvo, ka viens no veiksmes faktoriem šinī jomā ir pašu cilvēku attieksme pret tehnoloģijām. Vairākos informācijas sistēmu pētījumos tika konstatēts, ka attieksme ir viens no spēcīgākajiem faktoriem, kas ietekmē to veiksmīgu izmantošanu jebkurā organizācijā. Veiksmīga tā izmantošana uzņēmumā ir atkarīga ne tikai no pašas tehnoloģijas, bet arī no to darbinieku prasmju un zināšanu līmeņa, kuri izmanto tehnoloģiju (Hoar, Holt, Crocker, Tamminen, 2010). Tomēr šie autori atzīmēja, ka, lai gan indivīda prasmes var uzlabot, veicot pienācīgu apmācību, lietotāja attieksme pret tehnoloģiju ietekmēs viņa/viņas vēlmi uzzināt par tehnoloģiju, lēmumu par tehnoloģijas izmantošanu un tehnoloģijas faktisko izmantošanu.

Skala “Attieksme pret IT” “Attitudes toward IT Scale”

Attieksme bieži tiek izmantota, lai saprastu un prognozētu cilvēku reakciju uz objektu vai izmaiņām un to, kā uzvedību var ietekmēt (Amer, 2016). Iespējams, visietekmīgāko definīciju ir devis Allport (Allport, 1937): “Attieksme ir garīgs gatavības stāvoklis, kas organizēts, izmantojot pieredzi, īstenojot direktīvu vai dinamiski ietekmējot indivīda reakciju uz visiem priekšmetiem un situācijām, ar kurām tas ir saistīts”.

Analizejot teorijas redzam, ka ASV pētnieki A. Gokhale, P.E. Brauchle un K. F. Machina (Gokhale, Brauchle, Machina, 2013) piedāvā skalu, lai mērītu cilvēku attieksmi pret tehnoloģijām.

Piedāvātā skala ir daudzpusīga, to var efektīvi izmantot studentu grupās, kuru zināšanas un interese par tehnoloģijām ir ierobežota, jo tā neparedz detalizētas zināšanas par tehnoloģisko saturu. Attieksme pret informācijas tehnoloģijām viņi nosaka, izmantojot piecus faktoros:

- interese uzzināt par informācijas tehnoloģijām;
- informācijas tehnoloģiju praktiskā vērtība;
- informācijas tehnoloģiju negatīvā ietekme;
- dzimumu līdztiesība informācijas tehnoloģiju iespējām;
- informācijas tehnoloģiju pozitīvā ietekme uz darba dzīvi (Gokhale, Brauchle, Machina, 2013).

Šī anketa ir svarīga, lai precizētu mācīšanas /mācīšanās stratēģiju efektivitāti, veicinot pozitīvu attieksmi pret tehnoloģijām un uzlabojot mācību rezultātu. Vai arī lai novērtētu alternatīvo mācīšanas metodoloģijas efektivitāti, izmantojot pirms un pēc pārbaudes, ar mērķi novērtēt izmaiņu ietekmi. Skala ir unikāla, jo tajā ir iekļauta attieksme pret dzimumu līdztiesību, radot iespēju veikt salīdzinājumu vīriešu un sieviešu attieksmei pret tehnoloģijām.

Mūsdienās informācijas tehnoloģijas ir kļuvušas par neatņemamu dzīves sastāvdaļu, tas attiecas uz visu, kas skar datoru tehnoloģijas, ieskaitot tīklošanu, datoraparāturu, programmatūru, tīmekļa izstrādi, internetu. Piedāvātā aptauja sniegs noderīgu informāciju un rosinās padomāt par to, kā tiek uztvertas informācijas tehnoloģijas.

Pētījuma rezultāti

Results

Pētījuma rezultātā ASV pētnieku A. Gokhale, P.E. Brauchle un K. F. Machina skala "Attieksme pret IT" tika adaptēta Latvijas apstākļiem un veikta Latvijas augstākās izglītības iestādēs online aptauja. Aptaujā piedalījās 219 respondenti, no tiem 179 (81,7 %) sievietes, 37 (17 %) vīrieši un 3 (1,3 %), kas savu dzimumu nenorādīja. Respondentu sadalījums pēc nodarbošanās:

- 180 (82,2 %) studenti;
- 39 (17,8 %) docētāji.

Tā kā respondentu sadalījums pēc dzīves vietas un vecuma, nebija spilgti izteikts, par pamatu tālākajai analīzei tika izmantots respondentu sadalījums pēc dzimuma un nodarbošanās.

Pētījuma ietvaros respondentiem tika piedāvāti 29 apgalvojumi ar iespējamiem 5 atbildes variantiem: pilnībā nepiekrītu; nepiekrītu; neitrālā attieksme; piekrītu; pilnībā piekrītu.

Ticamība un derīgums ir pārbaudīts, izmantojot alfa Kronbaha koeficientu, konkrētajā aptaujā $\alpha = 0,861$. Tas nozīmē labu ticamību un iekšējo raksturojumu saskaņotību.

Vērtējot respondentu atbildes pēc katra Faktora tika noteikts biežuma rādītājs. Rezultāti ir apkopoti 1.tabulā.

Kopumā analizējot vīriešu un sieviešu interesi par informācijas tehnoloģijām – faktors Nr.1, tomēr vīriešiem interese ir lielāka. Lielākā interese par IT ir arī docētājiem salīdzinot ar studentiem.

Savukārt IT praktisko vērtību gandrīz vienādi novērtē vīrieši un sievietes, bet salīdzinot studentu un docētāju atbildes lielākais uzsvars ir docētājiem.

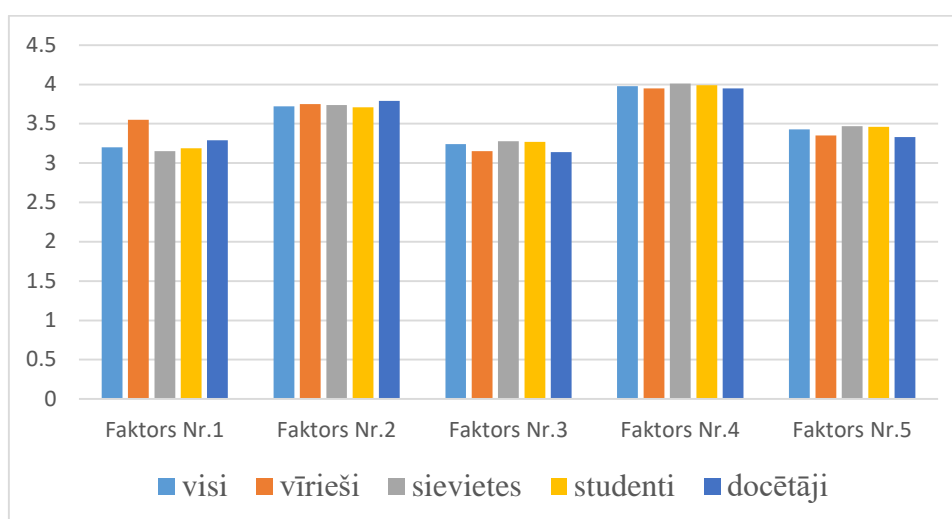
Tomēr IT ir arī negatīvā ietekme, ko labāk saredz sievietes, nekā vīrieši, kā arī studenti nekā docētāji.

Piedāvāta anketa atsevišķi uzsver dzimuma līdztiesības IT jomā. Respondentu atbilžu sadalījums pēc dzimuma un nodarbošanās tikai nedaudz atšķiras, jo augstāk to novērtē sievietes salīdzinot ar vīriešiem, kā arī studenti salīdzinot ar docētājiem.

Pēdējais faktors parāda IT pozitīvo ietekmi uz darba dzīvi. Šeit augstāk vērtējums ir sievietēm nekā vīriešiem, kā arī studentiem salīdzinot ar docētājiem.

1. tabula. **Biežuma rādītājs pēc faktoriem**
Table 1 Frequency ration according to factors

Faktors Nr.1	Vidējais				
	Visi	Vīrieši	Sievietes	Studenti	Docētāji
interese par informācijas tehnoloģijām	3,20	3,55	3,15	3,19	3,29
Faktors Nr.2	Vidējais				
	Visi	Vīrieši	Sievietes	Studenti	Docētāji
IT praktiskā vērtība	3,72	3,75	3,74	3,71	3,79
Faktors Nr.3	Vidējais				
	Visi	Vīrieši	Sievietes	Studenti	Docētāji
IT negatīvā ietekme	3,24	3,15	3,28	3,27	3,14
Faktors Nr.4	Vidējais				
	Visi	Vīrieši	Sievietes	Studenti	Docētāji
Dzimumu līdztiesība IT	3,98	3,95	4,01	3,99	3,95
Faktors Nr.5	Vidējais				
	Visi	Vīrieši	Sievietes	Studenti	Docētāji
IT pozitīvā ietekme uz darba dzīvi	3,43	3,35	3,47	3,46	3,33

1. attēls. **“Attieksme pret IT” faktoru apkopojums**
Figure 1 Summary of factors “Attitude towards IT”

Pētījumā iegūtie dati liecina (sk. 1.attēlu), ka respondentu vidū pastāv liela interese uzzināt par IT, tomēr spilgtāk tā ir izteikta vīriešiem. Savukārt IT pozitīvo ietekmi vienādi novērtē visu izdalīto grupu respondenti, tomēr IT negatīvo ietekmi augstāk novērtē sievietes un studenti. Par dzimumu vienlīdzīgām iespējām piekrīt vienādi respondenti no visām grupām. Savukārt IT pozitīva ietekme uz darba dzīvi nedaudz vairāk ir izteikta sievietēm un studentiem. Ar mērķi novērtēt sasaisti starp dzimumu, nodarbošanās un pieciem piedāvātiem faktoriem tika aprēķināta Kendala ranga korelācija, kas dod iespēju noteikt attiecības starp diviem ranga mainīgajiem.

Tā kā korelācijas koeficients tuvojas nullei, tad rangi ir lineāri neatkarīgi (nekorelēti). Faktori nav atkarīgi no respondentu dzimuma un nodarbošanās. Pamatojoties uz korelāciju, ir iespēja apgalvot tikai par saistību starp mainīgajiem, bet ne par cēloņsakarībām.

Secinājumi **Conclusions**

Šī pētījuma mērķis ir noteikt Latvijas augstākās izglītības iestādes docētāju un studentu attieksmi pret informācijas tehnoloģijām digitālās kompetences pilnveide mācīšanās konceptuālo aspektu kontekstā, izmantojot adaptēto ASV zinātnieku instrumentu “Attieksme pret IT novērtēšanas skala”.

Digitālās kompetences novērtēšana ir sarežģīts process, to svarīgi sākt ar attieksmes novērtēšanu pret informācijas tehnoloģijām, jo pašu cilvēku attieksme pret tehnoloģijām ir viens no veiksmes faktoriem digitalizācijai augstākajā izglītībā.

Pētījuma rezultātā tika aptaujāti 219 respondenti Latvijas augstākās izglītības iestādēm: Rēzeknes Tehnoloģiju Akadēmija, Latvijas Universitāte, Daugavpils Universitātes medicīnas koledža un Valsts Robežsardzes koledža.

Rezultāti liecina, ka kopumā studenti un docētāji izrādījuši pozitīvu attieksmi pret informācijas tehnoloģijām. Savukārt šī pozitīvā attieksme ir svarīgs gatavības rādītājs un pirmais solis efektīvas integrācijas virzienā. Viens no priekšnoteikumiem, lai pieņemtu un īstenotu digitalizāciju studiju procesā augstākās izglītības iestādēs ir studentu un docētāju pozitīvā attieksme pret informācijas tehnoloģijām un to pielietojumu. Lietotāja attieksme pret tehnoloģijām ietekmē viņu vēlmi uzzināt par tehnoloģijām, lēmumu par tehnoloģiju lietošanu un faktisko izmantošanu.

Piedāvātā skala “Attieksme pret IT novērtēšana” sniedz informāciju dzimumu līdztiesības jautājumā. Pētījuma rezultāti liecina, ka nepastāv būtiskas atšķirības informācijas tehnoloģiju uztverei sievietēm un vīriešiem, tomēr vidējais rādītājs par Faktoru “Interese par IT” ir izteikts vīriešiem (3,55) nekā sievietēm (3,15).

Tā kā skala ir unikāla, tā tika izmantota salīdzināšanai dažādu grupu attieksmei: vīrieši – sievietes un docētāji – studenti. Skala ir daudzpusīga un neparedz detalizētas zināšanas par jebkuru tehnoloģisko saturu, tāpēc bija iespēja novērtēt minēto grupu atšķirības, neskatoties uz respondentu zināšanu un intereses par tehnoloģijām dažādību.

Pētījuma rezultātā tika noteikts, ka Latvijas augstākās izglītības iestādes docētājiem un studentiem pastāv pozitīva attieksme pret informācijas tehnoloģijām.

Apliecinājums **Acknowledgment**

Šis raksts ir izstrādāts lietišķā pētījuma “Transformatīvas digitālās mācīšanas ieviešana pedagoģijas zinātnes doktora programmā Latvijā” (DocTDLL) Izp-2018/2-0180 ietvaros.

Summary

The assessment of digital competence is a complex process, and it is important to define first the attitudes towards information technologies, as people's own attitude to technology is the success factors for the digitization in higher education.

As a result of the research, 219 respondents of Latvian higher educational institutions have been participated in the scale: Rezekne Academy of Technologies, University of Latvia, DU Medical College and State Border Guard College.

The results show that in general students and lecturers have shown a positive attitude towards information technologies. This positive attitude, on the other hand, is an important indicator of readiness and a first step towards effective integration. One of the prerequisites for the adoption and implementation of digitalization in the study process at higher education institutions is the positive attitude of students and lecturers towards information technologies and their application. User attitudes towards technologies influence their willingness to know about technologies, and their decisions on the use of technologies.

As the scale is unique, it has been used to make the attitudes of different groups comparison: men - women and lecturers - students. The scale is versatile and does not require detailed knowledge of any technological content, so it was possible to assess the differences between these groups despite the diversity of respondents' knowledge and interest in technology.

As a result of the research, it has been determined that students and lecturers of Latvian higher educational institutions have positive attitudes towards information technologies.

Literatūra References

- Allport, G. (1937). The functional autonomy of motives. *American Journal of Psychology*, p.141-156. Ielādēts no <http://psychclassics.yorku.ca/Allport/autonomy.htm>
- Amer, A. (2016). *Three Problems with Observation*. NY: Hastac. Ielādēts no <https://www.hastac.org/blogs/arinnamer/2016/12/05/chapter-5-three-problems-observation>
- Austers, A. (2010). Par vēstures izglītību Latvijas skolās. *Jaunā Gaitā*. Ielādēts no <http://zagarins.net/jg/jg263/JG263.pdf>
- Bāliņa, S. (2011). *Zinātnes un tehnoloģiju attīstība Latvijā, 2011*. Rīga: Izglītības un Zinātnes ministrija. Ielādēts no <https://www.izm.gov.lv/images/statistika/zinatne/01.pdf>
- Brazdeika, V. (2007). *Teacher corecompetences: requirement and development*. Ielādēts no http://ec.europa.eu/assets/eac/education/experts-groups/2011-2013/teacher/teacher-competences_en.pdf
- Dede, K. (2016). Teacher Learning in the Digital Age. *Online Professional Development*. Ielādēts no <https://www.hepg.org/hep-home/books/teacher-learning-in-the-digital-age>
- Deursen, J.M. &, van Dijk, J. (2011). Internet Skills and the Digital Divide. *New Media and Society*, p.893-911. Ielādēts no https://www.researchgate.net/publication/256997049_Internet_skills_and_the_digital_divide
- Dussage, P. (2018). *The Impact of Digitalization on Higher Education*. Paris: HEC Paris. Ielādēts no <https://execed.hec.edu/en/news-resources/news/the-impact-of-digitalization-on-higher-education>
- EK. (2013). *Programma izglītības atveršana*. EK. Ielādēts no <http://www.nki-latvija.lv/jaunums/darbu-sak-jauns-eiropas-komisijas>
- EK. (2018). *Education and Training: Par augstākās izglītības politiku*. Ielādēts no https://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/document-library/education-and-training-monitor-eu-analysis-volume-1-2018_en
- Gilster, P. (1997). *Digital literacy*. NY: Wiley computer publishing. Ielādēts no <http://dougbelshaw.com/blog/2007/07/25/definitions-of-digital-literacy-from-the-book-of-the-same-name-by-paul-gilster>
- Gokhale, A.A., Brauchle, P.E., & Machina, K.F. (2013). Scale to measure attitudes toward information technology. *International Journal of Information and Communication Technology Education*, p.13-26. Ielādēts no <https://www.learntechlib.org/p/186867/>
- Hoar, S.D., Holt, N.L., Crocker, P.A., & Tamminen, K.A. (2010). Gender Differences: More Similarities than Differences? *Journal of Applied Sport Psychology*, p.134-149. Ielādēts no https://www.researchgate.net/publication/247515516_Gender_Differences_in_Adolescent_Athletes'_Coping_with_Interpersonal_Stressors_in_Sport_More_Similarities_than_Differences
- Ilomaki, L., Kantosalo, A., & Lakkala, M. (2011). What is digital competence? *In Linked portal*. Ielādēts no <http://linked.eun.org/web/guest/in-depth3>
- Izglītības likums*. (2019). Rīga: Latvijas Republikas Saeima. Ielādēts no <https://likumi.lv/doc.php?id=50759>
- Jefimov, V., & Lapteva, A. (2018). The Future of Universities: Is Digitalization the Priority? *Journal of Siberian Federal University*, 1925.-1946.lpp. Ielādēts no https://www.researchgate.net/publication/330387522_The_Future_of_Universities_Is_Digitalization_the_Priority_Expert_View

- Kishore, G. (2013). International Conference on Digitalization and Beyond... *Digitalization in Higher Education: Costs and Benefits*. USA. Ielādēts no <https://www.researchgate.net/university/digitalization>
- Koķe, T. (2007). *Pieaugušo izglītības attīstība*. Rīga. Ielādēts no file:///C:/Users/User/Downloads/Koke_T_Pieauguso_macisanas_sociali_pedagogiskie_pamati_1999.pdf
- MediaSmarts. (2005). *Digital and Media Literacy*. Ielādēts no <http://mediasmarts.ca/digital-media-literacy>
- Merritt, J., Smith, A. (2005). *An Investigation of self-reported computer literacy: it is reliable?* Oklahoma: Oklahoma Christian University Press. Ielādēts no https://www.researchgate.net/publication/242099512_An_investigation_of_self-reported_computer_literacy_Is_it_reliable
- Navračičs, T. (2018). *Foreword for the European Higher Education Area in 2018*. Luxembourg: European Commission. Ielādēts no http://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet?chapter_2_4.pdf
- Oxford Tesauro Dictionary*. (2019). Ielādēts no <https://en.oxforddictionaries.com/english-thesaurus>
- Skujiņa, V., Beļickis, I., Blūma, D., Koķe, T., Blinkena, A. (2000). *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Soldatova, G. (2015). Цифровая компетентность российских педагогов. *Психологическая наука и образование №4*, стр.5-18. Ielādēts no http://psyjournals.ru/files/79838/pno_2015_n4_soldatova.pdf
- Šmits, E. Koens, Dž. (2017). *Jaunais digitālais laikmets*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Voogt, J. Knezek, G. (2008). *International Handbook of Information Technology*. Denton, USA: Springer. Ielādēts no <https://teachwithict.files.wordpress.com/2011/08/dede.pdf>
- Žogla, I. (2001). *Didaktikas teorētiskie pamati*. Rīga: RaKa.

ILGSTOŠO BEZDARBNIKU MOTIVĀCIJAS IZMAIŅAS NVA PASĀKUMĀ “MOTIVĀCIJAS PROGRAMMA DARBA MEKLĒŠANAI UN SOCIĀLĀ MENTORA PAKALPOJUMI”

*Changes in the Motivation of the Long-Term Unemployed During
the State Employment Agency’s Measure “Motivation Program for
Job Seeking and Social Mentor Services”*

Astrīda Zahare

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Abstract. *One of the significant risks of the labour market is the high proportion of the long-term unemployed, therefore an acute problem is their integration into labour market, as well as low motivation of the target population.*

From December 2015 till 31 December 2021 an ESF project “Support for the Long-term Unemployed” is being implemented, this project includes the implementation of a measure “Motivation Program for Job Seeking and Social Mentor Services” which aims to motivate and to preventively support the long-term unemployed, as well as to facilitate their placement in appropriate permanent workplaces.

Aim of the research is to identify the most important problems faced by the long-term unemployed that contribute to their low motivation to seek an appropriate job, to find out how the State Employment Agency’s measure “Motivation Program for Job Seeking and Social Mentor Services” changes their opportunities and will to integrate themselves into the labour market, as well as to develop recommendations for modifications necessary in the implementation of the measure offered by the State Employment Agency in order to increase the motivation of the long-term unemployed.

Keywords: *carrier support, employment, unemployment, long-term unemployed, motivation to find job.*

Ievads

Introduction

21. gadsimts iezīmējas ar strauju zinātnes attīstības tempu, katru dienu tiek izgudrotas jaunas tehnoloģijas vai pilnveidotas jau esošās. Nemītīgi notiek pārmaiņas ekonomikā, politikā, sociālajā jomā un procesos, kuru ietekme ir jūtama ikviena cilvēka dzīvē, padarot to dinamiskāku un tai pašā laikā neprognozējamāku. Tādēļ ir vērojamas izmaiņas arī nodarbinātības jomā, kuru aizvien mazāk raksturo pastāvība, sociālais nodrošinājums vai stabilitāte. Darba tirgus kļūst sarežģītāks, globalizācijas un tehnikas progresa ietekmē veidojas jauni

ražošanas modeļi, rodas jauni darba un darba tiesisko attiecību veidi, mainot tradicionālās attiecības starp darba ņēmēju un devēju, ļaujot elastīgāk organizēt darbu, kā arī līdzsvarot darba un privāto dzīvi. Paralēli palielinās darba intensitāte, stresu veicinoši apstākļi, virsstundas, nevērīgāka attieksme pret veselības un darba drošības aizsardzību, situāciju neuzlabo neskaidrā nodokļu politika.

Nemitīgi tiek īstenotas dažādas reformas nodarbinātībā, kuru mērķis ir mazināt sociālo nevienlīdzību, sekmēt dažādu vecumu, dzimumu un noteiktu darba ņēmēju grupu integrāciju darba tirgū. Lai valsts ekonomiskā attīstība būtu ilgtspējīga, būtiska ir iedzīvotāju sociālā iekļaušana, kas visiem rada vienlīdzīgas iespējas veidot sabiedrības dzīvi un valsts ekonomisko potenciālu. Līdz ar to pieaug karjeras attīstības atbalsta pasākumu nozīme visas cilvēka dzīves garumā, lai sniegtu palīdzību indivīdam viņa personisko spēju un interešu apzināšanā, mērķu noteikšanā un to īstenošanā.

Lai arī darba resursu un vakanču nevienmērīgais reģionālais sadalījums pašlaik ir viens no redzamākajiem darba tirgus strukturāliem riskiem, tomēr tas nav vienīgais. Riskus rada arī salīdzinoši augstais ilgstošo bezdarbnieku īpatsvars – joprojām vairāk nekā 1/4 no reģistrētajiem darba meklētājiem bez darba ir ilgāk par gadu. Jāņem vērā, ka augsts ilgstošā bezdarba līmenis var radīt strukturālā bezdarba pieaugumu, proti, jo ilgāk šie cilvēki ir bez darba, jo lielāks risks zaudēt darba iemaņas un prasmes. Turklāt pastāv arī risks, ka daļai no esošajiem bezdarbniekiem nākotnē varētu būt problēmas atrast viņu prasmēm atbilstošu darbu, jo tās var vairs neatbilst tām, ko pieprasa tirgus (LR Ekonomijas ministrija, 2018).

Tātad šobrīd aktuāla problēma ir ilgstošo bezdarbnieku integrācija darba tirgū, kā arī mērķauditorijas zemā motivācija.

Pētījuma teorētiskais pamats *Theoretical basis of the research*

Saskaņā ar NVA datiem, 2018. gada septembra beigās no kopējā reģistrēto bezdarbnieku skaita 26,6 % bija ilgstošie bezdarbnieki. Salīdzinot ar 2017. gada attiecīgo periodu, ilgstošo bezdarbnieku skaits samazinājies visos reģionos – kopā par 3775 personām jeb 20,0 %. Lielākais ilgstošo bezdarbnieku samazinājums vērojams Rīgas – par 28,8 % un Kurzemes reģionā – par 25,7 %. Savukārt mazākais samazinājums gada griezumā bijis Latgalē – 15,8 %. (NVA, 2018)

2018. gadā ilgstošo bezdarbnieku skaita samazinājums ir skaidrojams ar demogrāfisko situāciju Latvijā – dzimstību (zema), mirstību (augsta), emigrāciju (pieaugoša), sabiedrības novecošanos u. c. Iedzīvotāju skaits Latvijā turpina samazināties. Pēdējo septiņu gadu laikā (kopš 2010. gada sākuma) iedzīvotāju skaits ir samazinājies par 186 tūkstošiem, un 2018. gada sākumā tas bija 1 miljons 934 tūkstoši – par 15,7 tūkstošiem mazāk nekā pirms gada, liecina Centrālās

statistikas pārvaldes jaunākie dati (Centrālā statistikas pārvalde, 2018). Ilgstošo bezdarbnieku īpatsvars samazinās, bet vidējais bezdarba ilgums palielinās. Paredzams, ka bezdarba līmenis turpinās samazināties darbspējīgā vecuma iedzīvotāju skaita turpmāka krituma dēļ, kas kopš 2010. gada ir vidēji 1,5 % gadā (Eiropas Komisija, 2018).

2018. gada jūnija beigās no reģistrēto bezdarbnieku kopskaita profilētas 57 058 personas jeb 96,5 %. Lielākajam skaitam jeb 42 % profilēto bezdarbnieku darba atrašanas iespējas noteiktas kā vidējas, 33 % – zemas, un 25 % iespējas atrast darbu ir augstas. Savukārt motivācija meklēt darbu 45 % ir vidēji zema, 26 % – augsta, 20 % – zema. 46 614 jeb 81 % no profilēto bezdarbnieku kopskaita motivācija sadarboties ar NVA noteikta kā vidēji zema un tikai 18 % – augsta. Prasmju pašnovērtējums 43 % noteikts kā zems, 30 % – vidējs un 27 % – augsts (NVA, 2018).

R. Kesnere situāciju komentē šādi: visi šie faktori kopā – zemas prasmes, vidēji zema motivācija un vidējas iespējas atrast darbu – rada situāciju, kad teju puse bezdarbnieku nedz var, nedz grib aizpildīt brīvās darba vietas. Visvairāk bezdarbnieku ir tādās profesijās kā palīgstrādnieks, mazumtirdzniecības veikala pārdevējs un apkopējs. Tātad tas ir zemas kvalifikācijas slikti apmaksāts darbs, kuru lielai daļai bezdarbnieku nav vēlmes darīt. Daudzi negrib strādāt arī tad, ja var labi nopelnīt, jo vienkārši negrib strādāt (Kesnere, 2018).

Valsts kancelejas 2015. gadā veiktā pētījuma “Pētījums par administratīvā sloga samazināšanas iespējām un inovatīvām pieejām ilgstošā bezdarba problēmu risināšanā” ietvaros apzināti šķēršļi un ierobežojumi, ar ko saskaras ilgstošie bezdarbnieki un kas ierobežo vai kavē viņu aktivizēšanu, līdzdarbības pienākumu veikšanu, integrāciju darba tirgū vai motivāciju iesaistīties atbalsta pasākumos un darba tirgū:

- ierobežots darbavietu (t. i. brīvo vakanču) skaits, jo sevišķi mazpilsētās un lauku teritorijās;
- zems atalgojuma līmenis pieejamajās vakancēs un darbavietu nepievilcīgums;
- transporta pieejamība – lauku teritorijās autobusi bieži vien brauc tikai vienu vai dažas reizes nedēļā, proti, nav nodrošināta regulāra satiksme; transporta dārdzība – cilvēkiem ar zemiem ienākumiem transporta izdevumi var veidot neproporcionāli lielu daļu no viņu izdevumiem;
- mobilitāti ierobežojoši faktori – pieradums dzīvot laukos (īpaši, ja ir arī piemājas saimniecība) un lētu mājokļu ierobežota pieejamība pilsētās;
- zema izglītība, profesionālo kompetenču trūkums un darbaspēka pieprasījumam neatbilstoša kvalifikācija;
- motivācijas strādāt trūkums;
- izvairīšanās no kredītsaistībām un alimentu maksāšanas – izvēle strādāt neoficiāli vai neesoša interese meklēt darbu;

- nedeklarēta nodarbinātība un alternatīvi iztikas avoti (NVA apmācību stipendija, dzīvesbiedra darba alga, invaliditātes pensija, vecāku vecuma pensija, uzturlīdzekļi bērnam, sociālie pabalsti, humānā palīdzība);
- atkarības problēmas;
- invaliditāte un hroniskas slimības – nepieciešami saudzīgāki vai pielāgoti darba apstākļi un nosacījumi, bet darba devēji nevēlas ieguldīt papildu līdzekļus noteikta aprīkojuma iegādei, ja vien tam netiek nodrošinātas valsts subsīdijas;
- zems pašnovērtējums un aizspriedumi – negatīvie priekšstati sabiedrībā veicina gan negatīvu pašuztveri un zemu pašvērtējumu, gan arī piesardzīgāku attieksmi vai pat diskrimināciju darba devēju vidū;
- aprūpes pienākumu veikšana – personas ar maziem bērniem;
- sociālā izolētība – sociālo sakaru un sociālā atbalsta, ko dod sociālās attiecības un iesaistīšanās sociālās grupās, trūkums.

Kā viena no prioritātēm pētījuma rezultātā noteikta NVA pakalpojumu papildināšana atbilstoši mainīgajām klientu vēlmēm un vajadzībām (Valsts kanceleja, 2015).

NVA direktore E. Simsone uzskata, ka rezultātu var sasniegt tikai ar paša bezdarbnieka aktīvu līdzdalību un vēlmi pilnveidoties. Bet ne mazāk svarīga ir arī darba devēju mobilizācija un sabiedrības attieksmes maiņa pret ilgstošajiem bezdarbniekiem, pārvarot dažādus mītus un aizspriedumus attiecībā uz šo sabiedrības grupu (Ziņu portāls Latvijai, 2018).

Izmantojot ESF līdzekļus, no 2015. gada decembra līdz 2021. gada 31. decembrim tiek īstenots projekts “Atbalsts ilgstošajiem bezdarbniekiem”, kura galvenais mērķis ir veicināt ilgstošo bezdarbnieku iekļaušanos sabiedrībā un iekārtošanos piemērotā pastāvīgā darbā vai piemērotā izglītībā/apmācībā, mazinot sociālās atstumtības riskus. Attiecīgi ilgstošo bezdarbnieku aktivizācijas pasākumi ietver individuālās speciālistu un grupu konsultācijas, veselības stāvokļa novērtēšanu arodveselības un arodslimību ārsta veikto apskāšu ietvaros, profesionālās piemērotības noteikšanu bezdarbniekiem ar invaliditāti vai prognozējamu invaliditāti, motivācijas programmas darba meklēšanai un mentora pakalpojumus pēc motivācijas programmu pabeigšanas, atbalsta pasākumus bezdarbniekiem ar atkarības problēmām, tādējādi nodrošinot pasākuma mērķa izpildi (NVA, 2018).

ESF projekta “Atbalsts ilgstošajiem bezdarbniekiem” pasākuma “Motivācijas programma darba meklēšanai un sociālā mentora pakalpojumi” (turpmāk – Pasākums) mērķis ir motivēt, preventīvi atbalstīt un veicināt ilgstošo bezdarbnieku iekārtošanos piemērotā patstāvīgā darbā vai iesaistīšanos pašnodarbinātībā, tādējādi samazinot ilgstošo bezdarbnieku skaitu. Ņemot vērā, ka, lai arī ilgstošo bezdarbnieku skaits nedaudz samazinājies ar demogrāfiju

saistītu iemeslu dēļ, kopumā būtiskas izmaiņas nav vērojamas, nepieciešams pētīt, vai NVA piedāvātais karjeras atbalsts, īpaši dalība Pasākumā, ietekmē ilgstošo bezdarbnieku motivāciju integrēties darba tirgū.

Lai identificētu nozīmīgākās problēmas, kas izraisa ilgstošo bezdarbnieku zemo motivāciju meklēt piemērotu darbu, un izpētītu, kā Pasākums maina ilgstošo bezdarbnieku iespējas un vēlmi integrēties darba tirgū, kā arī izstrādātu ieteikumus izmaiņām, kas būtu nepieciešamas NVA piedāvātā pasākuma īstenošanas kārtībā ilgstošo bezdarbnieku motivācijas uzlabošanai, tika veikts pētījums par karjeras atbalstu ilgstošajiem bezdarbniekiem NVA pasākumā “Motivācijas programma darba meklēšanai un sociālā mentora pakalpojumi”.

Pētījuma metodes: zinātniskās literatūras analīze, kvantitatīvo datu ieguvei tika izmantota Pasākuma dalībnieku anketēšana, iegūtie dati sistematizēti un apkopoti SPSS programmā un analizēti, izmantojot aprakstošo statistiku.

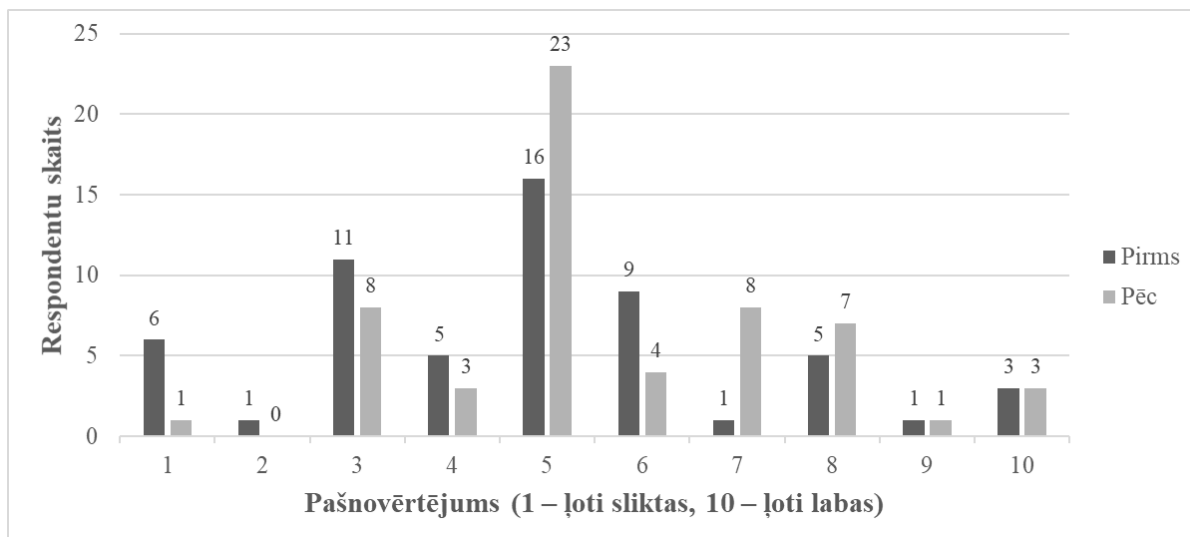
Pētījuma rezultāti ***Research results***

Pētījuma bāze ir 58 NVA Rēzeknes filiālē reģistrētie ilgstošie bezdarbnieki, kas tika iesaistīti Pasākumā (5 grupas – Pasākuma kārtība nosaka, ka katrā grupā ir 12 dalībnieki). Laika posmā no 2018. gada 27. marta līdz 8. maijam pētījuma ietvaros tika paredzēts aptaujāt 60 ilgstošos bezdarbniekus. Apkopojot aptaujas anketas, dati tika ievākti no 58 respondentiem – viens bezdarbnieks neuzsāka apmācības, viens atteicās aizpildīt aptaujas anketas. Grupu atlases kritērijs – respondentu dzīvesvieta (pilsētā 2 grupas un novadā 3 grupas) un respondentu pieejamība autoram, t. i., iespēja uzrunāt, iegūt nepieciešamos datus.

Katru respondentu raksturo šāda demogrāfiska informācija: vecums, dzimums, dzīvesvieta, ģimenes stāvoklis, izglītība, valsts valodas prasmes, invaliditāte.

Pētījuma ietvaros tika pievērsta uzmanība respondentu prasmju pašnovērtējumam, kurā ietilpst arī pārliecība par savām spējām un izredzēm iekārtoties darbā, tātad arī motivācija meklēt darbu. Jāatzīmē, ka prasmju pašnovērtējums ir viens no tiem aspektiem, kas visvairāk ietekmē klientu, ne tikai meklējot darbu, bet arī sadarbojoties ar NVA un iesaistoties apmācībās un nodarbinātības pasākumos. Ilgstošajiem bezdarbniekiem raksturīgs zemāks pašnovērtējums nekā tiem, kuru bezdarbnieka statuss salīdzinoši nav ilgs. Līdz ar to bija svarīgi noskaidrot, vai dalība Pasākumā ietekmē respondentu pašnovērtējumu. Gan pirms, gan pēc dalības Pasākumā aptaujas dalībnieki tika aicināti novērtēt savas darba meklēšanas prasmes, kā arī paust novērtējumu par iespējām atrast labu darbu un pamatot savu viedokli.

Apskatot respondentu pašnovērtējumu par darba meklēšanas prasmēm, tiek secināts, ka pēc dalības Pasākumā respondenti darba meklēšanas prasmes novērtēja augstāk (skatīt 1. attēlu).

1. attēls. Respondentu pašnovērtējums par darba meklēšanas prasmēm pirms un pēc dalības Pasākumā

Figure 1 Respondents' self-evaluation of their job seeking skills before and after participation in the Measure

Apgalvojumu apliecina analīze ar T-testu divu atkarīgu izlašu vērtību salīdzināšanai (turpmāk – Pāru t-tests), kur $p=0,002$ ($p \leq 0,05$) un vidējā vērtība pirms dalības Pasākumā ir 4,86, savukārt pēc dalības Pasākumā – 5,66 (skatīt 1. tabulu). Līdz ar to tiek konstatēts, ka pastāv būtiska atšķirība starp divām atkarīgām izlasēm. Tātad – dalība pasākumā uzlabo darba meklēšanas prasmju pašnovērtējumu.

1. tabula. Analīze ar Pāru t-testu respondentu pašnovērtējumam par darba meklēšanas prasmēm pirms un pēc Pasākuma

Table 1 Analysis with Paired-Samples T Test of respondents' self-evaluation of their job seeking skills before and after participation in the Measure

	Vidējā vērtība	N	Standartnovirze	Vidējā standartkļūda
Darba meklēšanas prasmju pašnovērtējums (pirms Pasākuma)	4,86	58	2,323	0,310
Darba meklēšanas prasmju pašnovērtējums (pēc Pasākuma)	5,66	58	1,975	0,264

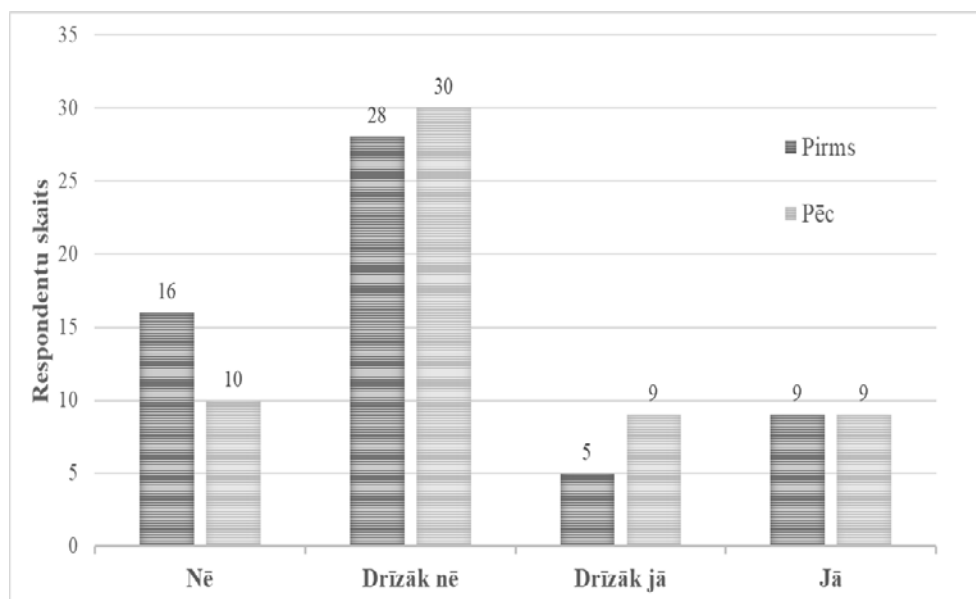
	Pāru diferences					t	df	Abpusējās alternatīvas vērtības
	Vidējā vērtība	Standart novirze	Vidējā standart kļūda	95% Ticamības intervāls				
				Apakšējā robeža	Augšējā robeža			
Darba meklēšanas prasmju pašnovērtējums (pirms/pēc Pasākuma)	-0,804	1,813	0,242	-1,289	-0,318	3,316	57	0,002

Pastāv būtiska atšķirība pie p vērtības $\leq 0,05$ (abpusējās alternatīvas p vērtība)

Veicot aptaujas datu analīzi ar Pīrsona korelācijas metodi pirms dalības Pasākumā, tika konstatēta vāja pozitīva korelācija ($r=0,305^*$, $p<0,05$), savukārt pēc dalības Pasākumā – vidēji cieša pozitīva korelācija ($r=0,426^{**}$, $p<0,01$) starp darba meklēšanas prasmju pašnovērtējumu un psiholoģiskā atbalsta saņemšanas nepieciešamību. Pirms dalības Pasākumā konstatēta vāja pozitīva korelācija ($r=0,306^*$, $p<0,05$), bet pēc dalības Pasākumā – vidēji cieša pozitīva korelācija ($r=0,497^{**}$, $p<0,01$) starp darba meklēšanas prasmju pašnovērtējumu un vajadzību uzlabot darba meklēšanas prasmes. Pirms dalības Pasākumā konstatēta vidēji cieša pozitīva korelācija ($r=0,408^{**}$, $p<0,01$) un arī pēc dalības Pasākumā – vidēji cieša pozitīva korelācija ($r=0,573^{**}$, $p<0,01$) starp darba meklēšanas prasmju pašnovērtējumu un sadzīves prasmju pilnveidi. Līdz ar to tiek secināts, ka respondentiem, kas darba meklēšanas prasmes pirms dalības Pasākumā novērtēja kā sliktas vai ļoti sliktas, Pasākuma laikā saņemot psiholoģisko atbalstu, uzlabojot darba meklēšanas prasmes un pilnveidojot sadzīves prasmes, uzlabojās arī darba meklēšanas prasmju pašnovērtējums (skatīt iepriekš 1. attēlu).

Savukārt starp darba meklēšanas prasmju pašnovērtējumu un pārējiem Pasākuma atbalsta veidiem – stipendijas saņemšanu un bezmaksas ēdināšanas nodrošināšanu –, gan pirms, gan pēc dalības Pasākumā netika konstatēta statistiski nozīmīga korelācija. Tas apliecina to, ka dalība Pasākumā, saņemot iepriekš uzskaitītos atbalsta veidus, uzlabo darba meklēšanas prasmju pašnovērtējumu neatkarīgi no stipendijas vai pusdienu nodrošinājuma.

Pētījuma ietvaros tika analizēta arī respondentu pārlicība par iespējām atrast labu darbu (skatīt 2. attēlu), ko lielākā daļa respondentu novērtēja kā negatīvu gan pirms (44, 75,9 %), gan pēc (40, 69,0 %) dalības Pasākumā. Arī analīze ar Pāru t-testu to apstiprina, kaut gan vidējā vērtība atspoguļo nelielas izmaiņas (1,14; 1,29), tomēr konstatētā atšķirība ($p=0,280$) starp respondentu sniegtajām atbildēm pirms un pēc dalības Pasākumā nav būtiska.

2. attēls. Respondentu atbilde uz jautājumu “Vai jūtaties pārliecināts par savām iespējām atrast labu darbu?”

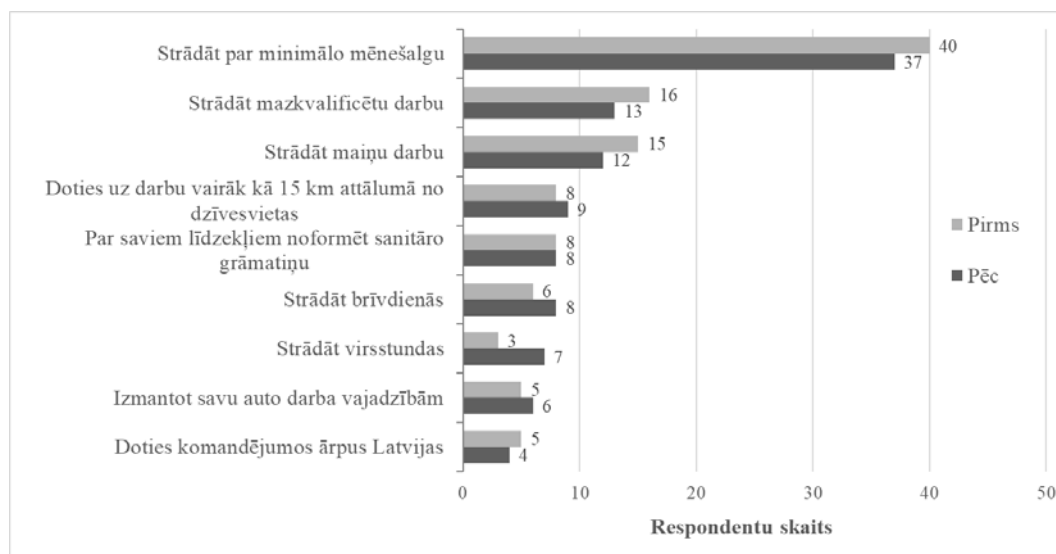
Figure 2 Respondents' answers to the question “Are you confident in your opportunities to find good job?”

Tāpat arī analizē ar Pīrsona korelācijas metodi starp pārliecību par iespējām atrast labu darbu un Pasākumā sniegtajiem atbalsta veidiem – psiholoģisko atbalstu, darba meklēšanas prasmju uzlabošanu, sadzīves prasmju pilnveidi, stipendiju un bezmaksas pusdienām –, gan pirms, gan pēc dalības Pasākumā statistiski nozīmīga korelācija netika konstatēta.

Tātad – dalība Pasākumā lielākajai daļai respondentu pārliecību par darba atrašanas iespējām neietekmē, jo pastāv vesela virkne apstākļu (darba vietu trūkums, veselības problēmas, vecums, transporta problēmas, nepieciešamība pieskatīt mazus bērnus u. c.), kas nav atkarīgi no respondentu gribas, bet būtiski kavē iekārtošanos piemērotā darbā.

Pētot motivāciju meklēt darbu, tika noskaidrots, ko respondenti ir gatavi mainīt savā dzīvesveidā, paradumos un uzvedības modelī. Respondentiem tika lūgts norādīt, vai viņi piemērota darba dēļ ir gatavi: strādāt par minimālo mēnešalgu (430 euro mēnesī); doties uz darbu vairāk kā 15 km attālumā no dzīvesvietas; izmantot savu auto darba vajadzībām; par saviem līdzekļiem noformēt sanitāro grāmatiņu; strādāt maiņu darbu; strādāt virsstundas; strādāt brīvdienās; doties komandējumos ārpus Latvijas; strādāt mazkvalificētu darbu (piemēram, sētnieks, apkopēja u. c.) (iespējami bija vairāki atbilžu varianti) (skatīt 3. attēlu).

Ilgstošo bezdarbnieku motivācijas izmaiņas NVA pasākumā “Motivācijas programma darba meklēšanai un sociālā mentora pakalpojumi”

Tā kā katrs respondents varēja nosaukt vairāk nekā vienu atbildi, tad kopējā atbilžu summa pārsniedz respondentu skaitu. Bāze: visi respondenti (n=58)

3. attēls. Respondentu skaits, kas atbildēja apstiprinoši uz jautājumu “Vai piemērota darba dēļ esat gatavs...”

Figure 3 Number of respondents whose responded affirmatively to the question “Are you ready to ... for an appropriate job?”

Krasas atšķirības starp sniegtajām atbildēm pirms un pēc dalības Pasākumā netika novērotas, to apstiprina analīze ar Pāru t-testu. Vienīgā būtiskā atšķirība tika konstatēta atbilžu variantā par gatavību piemērota darba dēļ strādāt virsstundas, kur $p=0,044$ ($p \leq 0,05$) ar vidējo vērtību pirms dalības Pasākumā 0,05 un pēc dalības Pasākumā 0,13 (skatīt 2. tabulu).

2. tabula. Respondentu atbilžu analīze ar Pāru t-testu uz jautājumu “Vai piemērota darba dēļ esat gatavs strādāt virsstundas?”

Table 2 Analysis with Paired-Samples T Test of respondents’ answers to the question “Are you ready to work overtime for an appropriate job?”

	Vidējā vērtība	N	Standartnovirze	Vidējā standartklūda
Vai piemērota darba dēļ esat gatavs strādāt virsstundas? (pirms Pasākuma)	0,05	58	0,227	0,030
Vai piemērota darba dēļ esat gatavs strādāt virsstundas? (pēc Pasākuma)	0,13	58	0,334	0,045

	Pāru diferences					t	df	Abpusējās alternatīvas vērtība
	Vidējā vērtība	Standart novirze	Vidējā standart kļūda	95% Ticamības intervāls				
				Apakšējā robeža	Augšējā robeža			
Vai piemērota darba dēļ esat gatavs strādāt virsstundas? (pirms / pēc Pasākuma)	-0,071	0,260	0,035	-0,141	-0,002	-2,057	57	0,044
Pastāv būtiska atšķirība pie p vērtības $\leq 0,05$ (abpusējās alternatīvas p vērtība)								

Šis atbilžu variants tika analizēts arī ar Pīrsona korelācijas metodi. Tika konstatēta vāja pozitīva korelācija ($r=0,287^*$, $p<0,05$) starp respondentu gatavību strādāt virsstundas un pārliecību par laba darba atrašanu (skatīt 3. tabulu). Līdz ar to var secināt, ka respondenti ar augstāku pašnovērtējumu, tātad arī ar augstāku pārliecību par savām spējām, ir gatavi kaut ko mainīt savā ikdienā, šajā gadījumā – strādāt virsstundas. Interesanti, ka starp pārliecību par savām spējām atrast labu darbu un starp pārējiem atbilžu variantiem apgalvojumam “Vai piemērota darba dēļ esat gatavs...”, netika konstatēta statistiski nozīmīga korelācija.

3. tabula. Pīrsona korelācijas analīze starp respondentu gatavību strādāt virsstundas un pārliecību atrast labu darbu

Table 3 Pearson correlation analysis between readiness of the respondents to work overtime and their confidence in finding good job

		Vai jūtaties pārliecināts par savām iespējām atrast labu darbu?	Vai piemērota darba dēļ esat gatavs strādāt virsstundas?
Vai jūtaties pārliecināts par savām iespējām atrast labu darbu?	Pīrsona korelācijas koeficients	1	0,287*
	Abpusējās alternatīvas p vērtība		0,032
	N	58	58
Vai piemērota darba dēļ esat gatavs strādāt virsstundas?	Pīrsona korelācijas koeficients	0,287*	1
	Abpusējās alternatīvas p vērtība	0,032	
	N	58	58
*korelācija ir būtiska pie p vērtības 0,05 (abpusējās alternatīvas p vērtība)			

Respondentu atbilžu varianti jautājumam “Vai piemērota darba dēļ esat gatavs...” pirms un pēc dalības Pasākumā tika analizēti ar Pīrsona korelācijas metodi. Tā kā tika konstatēta vidēji cieša pozitīva korelācija atbilžu variantiem “izmantot savu auto darba vajadzībām” ($r=0,576^{**}$, $p<0,01$), “par saviem līdzekļiem noformēt sanitāro grāmatiņu” ($r=0,463^{**}$, $p<0,01$), “strādāt maiņu darbu” ($r=0,470^{**}$, $p<0,01$), “strādāt virsstundas” ($r=0,629^{**}$, $p<0,01$), “strādāt brīvdienās” ($r=0,684^{**}$, $p<0,01$), “doties komandējumos ārpus Latvijas” ($r=0,886^{**}$, $p<0,01$), “strādāt mazkvalificētu darbu (piemēram, sētnieks, apkopēja u. c.)” ($r=0,527^{**}$, $p<0,01$) pirms un pēc dalības Pasākumā, tiek secināts, ka dalība Pasākumā uzlabo respondentu motivāciju meklēt darbu. Savukārt pārējiem atbilžu variantiem “strādāt par minimālo mēnešalgu” un “doties uz darbu vairāk kā 15 km attālumā no dzīvesvietas” statistiski nozīmīga korelācija netika konstatēta.

Pētījumā tika izvirzīts jautājums, vai ilgstošo bezdarbnieku motivācija integrēties darba tirgū paaugstinās pēc piedalīšanās pasākumā “Motivācijas programma darba meklēšanai un sociālā mentora pakalpojumi”? Pētījuma rezultātā tiek secināts, ka dalība Pasākumā uzlabo respondentu motivāciju meklēt darbu.

Secinājumi *Conclusions*

1. Ilgstošo bezdarbnieku prasmju pašnovērtējums ietekmē motivāciju meklēt darbu;
2. Pētījuma rezultāti liecina, ka Pasākuma laikā, saņemot psiholoģisko atbalstu, uzlabojot darba meklēšanas prasmes un pilnveidojot sadzīves prasmes, respondentiem uzlabojas darba meklēšanas prasmju pašnovērtējums, tātad arī motivācija meklēt darbu;
3. Dalība Pasākumā lielākajai daļai respondentu pārliccību par darba atrašanas iespējām neietekmē, jo pastāv vesela virkne apstākļu (darba vietu trūkums, veselības problēmas, vecums, transporta pieejamība, nepieciešamība pieskatīt mazus bērnus u. c.), kas nav atkarīgi no respondentu gribas, bet būtiski kavē iekārtošanos piemērotā darbā;

Ieteikumi *Recommendations*

1. Īpaša uzmanība jāpievērš dalībnieku atlasei, sastāvu veidojot pēc iespējas vienveidīgāku. Komplektējot Pasākuma grupas būtu jāņem vērā:
  - dalībnieku vecums, jo dažādos vecumos ir atšķirīgas intereses, vajadzības, dzīves pieredze, darbošanās intensitāte;

- bezdarba ilgums. Attiecīgi – piedāvājot atšķirīgu Pasākuma programmas saturu tiem, kas bez darba attiecībām ir 1 gadu, un tiem, kas nav strādājuši līdz 5 gadiem utt.;
- 2. Samazināt nodarbību ilgumu no 8 h līdz 6 h dienā, jo dalībniekiem ir grūtības noturēt uzmanību, sekot līdz nodarbību saturam, uztvert informāciju;
- 3. Samazināt dalībnieku skaitu grupā no 12 uz 6, tādējādi nodrošinot individuālāku pieeju;
- 4. Palielināt Pasākuma kopējo ilgumu, proti, ņemot vērā to, ka ilgstošo bezdarbnieku iekļaušana darba tirgū notiek pakāpeniski, lietderīga varētu būt arī Pasākumā gūstamo zināšanu pakāpeniskāka sniegšana, tādējādi saskaņā ar mērķa grupas specifiku samazinot intensitāti, ar kādu tiek apgūta informācija;
- 5. Pasākuma programmā piedāvāt vairāk praktisku nodarbību, tikšanos ar darba devējiem, darba vietu apskati.

Summary

Due to the influence of globalisation and technological progress labour market has become more dynamic and less predictable, therefore the education and skills of many employees and job seekers are insufficient and do not correspond to the demands of the current labour market, thus contributing to the increased long-term unemployment.

This article justifies the topicality and complexity which characterises the long-term unemployed. An insight into the results of an empirical research has been given which permits to evaluate the significance of the State Employment Agency's Measure "Motivation Program for Job Seeking and Social Mentor Services" in activation of the long-term unemployed.

Although most participants face numerous objective circumstances that hamper job seeking and that cannot be influenced or changed by participating in the measure (for example, age, health status, family issues, etc.), the research resulted in conclusion that the participation in the State Employment Agency's measure "Motivation Program for Job Seeking and Social Mentor Services" and receipt of several types of support, such as psychological support, support in improving job seeking and social skills, increases the motivation of the long-term unemployed to seek job.

This research also has a practical value as several recommendations were developed in order to increase the quality of the measure "Motivation Program for Job Seeking and Social Mentor Services", thus improving carrier support that is currently given to the long-term unemployed.

Literatūra References

Centrālā statistikas pārvalde. (2018). *Iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas*. Ielādēts no: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaits/meklet-tema/2402-iedzivotaju-skaita-izmainas-latvija-2017>

Ilgstošo bezdarbnieku motivācijas izmaiņas NVA pasākumā “Motivācijas programma darba meklēšanai un sociālā mentora pakalpojumi”

- Eiropas Komisija. (2018). *Ziņojums par Latviju – 2018. gads*. Ielādēts no: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-european-semester-country-report-latvia-lv_0.pdf
- Kesnere, R. (2018. gada 31. augusts). *Redakcijas komentārs: Nemāku, nevaru un negribu*. Ielādēts no: <https://www.db.lv/zinas/redakcijas-komentars-nemaku-nevaru-un-negribu-478423>
- LR Ekonomijas ministrija. (2018). *Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidējā un ilgtermiņa prognozēm*. Ielādēts no: https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/dsp/EMZino_06072018_full.pdf
- NVA. (2018. gada 4. jūnijs). *KRG Procesa pase 4.2.31. Atbalsta pasākumi ilgstošajiem bezdarbniekiem*. Rīga.
- NVA. (2018. gada 25. jūlijs). *Pārskats par bezdarba situāciju valstī (jūnijs)*. Ielādēts no: http://www.nva.gov.lv/docs/31_5b59bb45731748.63718718.pdf?new_lang=lv
- NVA. (2018. gada 7. novembris). *Pārskats par bezdarba situāciju valstī (septembris)*. Ielādēts no: http://www.nva.gov.lv/docs/31_5be59fae91ad94.07192545.pdf
- Valsts kanceleja. (2015). *Pētījums par administratīvā sloga samazināšanas iespējām un inovatīvām pieejām ilgstošā bezdarba problēmu risināšanā*. Rīga: nodibinājums “Baltic Institute of Social Sciences”.
- Ziņu portāls Latvijai. (2018. gada 5. septembris). *Identificēti šķēršļi, kas bezdarbniekiem ilgstoši traucē atrast darbu*. Ielādēts no: <http://www.la.lv/identificeti-skersli-kas-bezdarbniekiem-ilgstosi-trauce-atrast-darbu>

JAUNIEŠU ADIKTĪVAS UZVEDĪBAS MAZINĀŠANAS IESPĒJAS SKOLĀ

Adolescent's Addictive Behaviour Decrease Opportunities at School

Karīna Zuša

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Abstract. *Prevalence of addictive behavior among young people is very rapid. Different preventive measures are being taken in schools to reduce addictive behavior, but often the youth age is the time when they want to experiment and self-testify using different intoxicants and often the form of organizing these preventive measures is not binding and effective for young people. The aim of the research is to reduce the addictive behavior of socio-pedagogical activity by developing social skills for young people. Research Methods: interviewing, questionnaires, mathematical processing of data. Mainly young people are starting to use addictive substances as a result of peer pressure, having problems with friends, out of curiosity, and family problems. However, the knowledge of the consequences discourages use of various intoxicating substances, the control of the parents, the fear and the fact that their friends also do not use. Skill, no, decision-making skills, critical thinking skills, skills to protect your opinion, and reasonable talk skills help refrain from using addictive substances.*

Keywords: *Addictive behavior, research, questionnaire, mathematical processing of data, skills.*

Ievads

Introduction

Terminu “adiktīvā uzvedība” saista ar dažādām vielām, kuras izmaina psihisko stāvokli, tajā skaitā, alkohola un tabakas ļaunprātīgu lietošanu līdz brīdim, kad no tām vēl nav izveidojusies atkarība.

Adiktīvā uzvedība ir kā “atkārtojošs ieradums”, kurš paaugstina saslimšanas risku un/vai ir saistīts ar personīgām un sociālām problēmām. Subjektīvi adiktīva uzvedība bieži izpaužas kā “kontroles zudums”- par spīti visām cilvēka pūlēm atturēties vai kontrolēt sevi, uzvedības paterni atkārtojas no jauna. Parasti šiem paterniem raksturīga tūlītēja baudas saņemšana, kam bieži vēlāk seko negatīvas sekas. Centieni mainīt adiktīvo uzvedību ārstējoties vai ar gribas piepūli ir saistīti ar augstu recidīva procentu. (Jegorovs, 2009; 10).

Galvenais simptoms, kas piemīt adiktīvās uzvedības izpausmēm ir slimīgā, uzmācīgā un nepārvaramā tieksme atkārtot vielas lietošanu, kura pakāpeniski nomāc cilvēka vēlmes, intereses un mērķus. Līdz ar to cilvēkam sākas atkarība no

konkrētām vielām. Un parasti šī tieksme vēl ilgi saglabājas atkarīgajiem, kuri ir atteikušies no vielu lietošanas. (Vilks, 2001).

Pētījuma mērķis ir sociālpedagoģiskās darbības adiktīvās uzvedības mazināšanai, attīstot sociālās prasmes jauniešiem, izpēte.

Pētījuma veikšanai tika izmantotas trīs pētīšanas metodes:

- intervēšana;
- anketēšana;
- datu matemātiskā apstrāde.

Literatūras apskats

Literature review

Visā pasaulē pieaug jauno cilvēku skaits, kuriem ir adiktīva uzvedība. 2015. gada veiktais ESPAD pētījums Latvijā liecina, ka 65.8% jauniešu vecumā no 15 gadiem ir pamēģinājuši smēķēt un par regulāriem smēķētājiem ir uzskatāmi 15,7% jauniešu, kuri dienā izsmēķē vismaz vienu cigareti.

Vecumā no 15 gadiem alkoholu vismaz vienu reizi dzīvē lietojuši 89.0% jauniešu, taču regulāri alkoholu lieto gandrīz katrs piektais jauniešs, kas ir 20.5%. Vismaz vienu reizi savas dzīves laikā ir bijuši piedzērušies 44.0% jauniešu. Alkohola pieejamība jauniešiem ir ļoti augsta- 63.1% jauniešu atzīst, ka alkoholu ir viegli iegādāties.

19.0% jauniešu vecumposmā no 15 gadiem ir kaut vienreiz dzīvē pamēģinājuši lietot kādu no narkotikām, galvenokārt tā ir marihuāna- 16.6%. Citas nelegālās psihoaktīvās vielas pamēģinājuši ievērojami mazāks skaits jauniešu. Ekstazī, kas tradicionāli ir nākamā populārākā nelegālā psihoaktīvā viela aiz marihuānas, dzīves laikā pamēģinājuši 2,7% jauniešu, amfetamīnu 2,9%, metamfetamīnu 2,4%, maģiskās sēnes 2,4%, kokaīnu 2,3%, kreku 2,2% un heroīnu 2,1% jauniešu. (Sniķere, 2016; 60).

Kā riska moments, kas veicina adiktīvās uzvedības izplatību jauniešu vidū, tiek minēta pāreja no pamatskolas uz vidusskolu, kad mainās dzīves ritms, draugi, vērtību orientācija, dzīves vieta. (Jirgena, 2006).

Galvenie sociālpsiholoģiskie faktori, kuri pavedina jauniešus lietot apreibinošās vielas ir- pretošanās pret pārmērīgu aprūpi ģimenē, vecāku alkoholisms, ģimenes krīzes, nepietiekams emocionālais atbalsts, patstāvīgi konflikti ar vecākiem, nespēja sasniegt sev nospraustos mērķus, vardarbība ģimenē, nesekmība mācībās, vienaudžu spiediens. (Vilks, 2001; 118).

Jaunieši ir mazāk spējīgi novērtēt briesmas, kuras var radīt dažādu vielu lietošana, viņi līdz galam nespēj saprast un paredzēt savas uzvedības sekas, jaunieši ir pārdroši un tas padara viņus vārīgākus pret atkarību. Jo ātrāk jaunieši sāk lietot neatļautās narkotiskās vielas, jo pastāv lielāka iespēja, ka indivīds sāks

lietot citas narkotiskās vielas, kas izraisīs smagas veselības, izglītības un garīgā brieduma sekas veidot stabilu nobrieduša cilvēka dzīvi. (Ceplis, 2001; 180).

Jauniešiem, kuri lieto alkoholu un narkotiskās vielas ir lielāka iespēja saskarties ar sociāliem un psihiskiem traucējumiem. (Davis, <http://web.a.ebscohost.com>).

Metodika ***Methods***

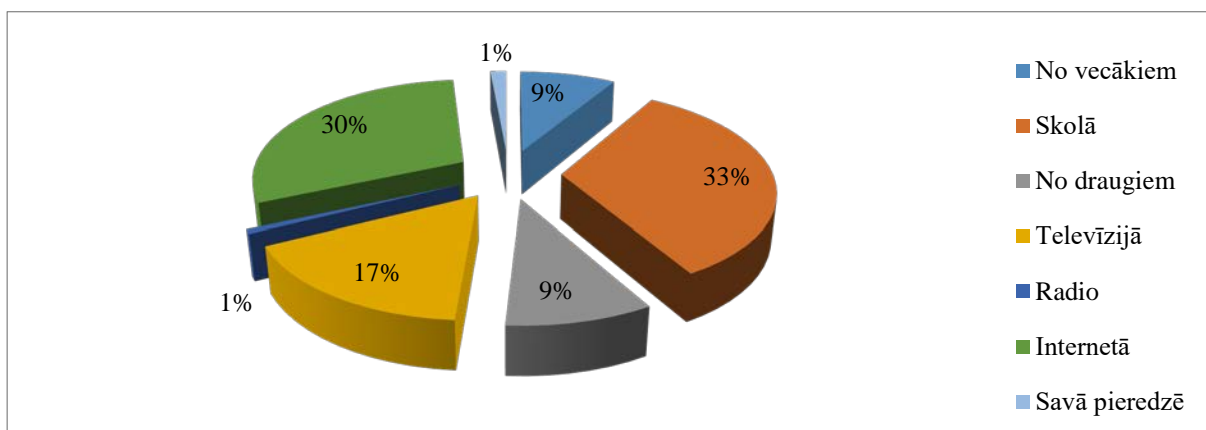
Datu matemātiskajai apstrādei ir izmantota Excel programma.

Anketēšana tika veikta starp vidusskolas 9.-12. klašu skolēniem. Anketēšanā piedalījās 52 respondenti. Tika izmantota matemātiskā datu apstrāde. Anketas mērķis bija izpētīt vai jaunieši zina, kas ir adiktīvā uzvedība, kā to vērtē, vai viņu vidū ir adiktīvā uzvedība, kādas prasmes ir nepieciešamas, lai neveidotos adiktīva uzvedība un kādas pēc viņu domām ir iespējas to mazināt.

Pētījuma laikā tika veikta anonīma anketa, kurā tika uzdoti gan atvērtie- brīvā teksta jautājumi, gan slēgtie jautājumi- respondentiem bija iespējams izvēlēties jau gatavus atbilžu variantus. Pētījumā piedalījās 31 meitene un 21 zēns. Taču jautājumi galvenokārt ir analizēti nedalot jauniešus pēc dzimumu atšķirībām, jo tas neietekmēja viņu atbildes. Pētījums tika veikts lauku reģionā, tādēļ analizējot iegūtos rezultātus tiek salīdzinātas atbilžu atšķirības ar citiem Latvijā veiktajiem pētījumiem.

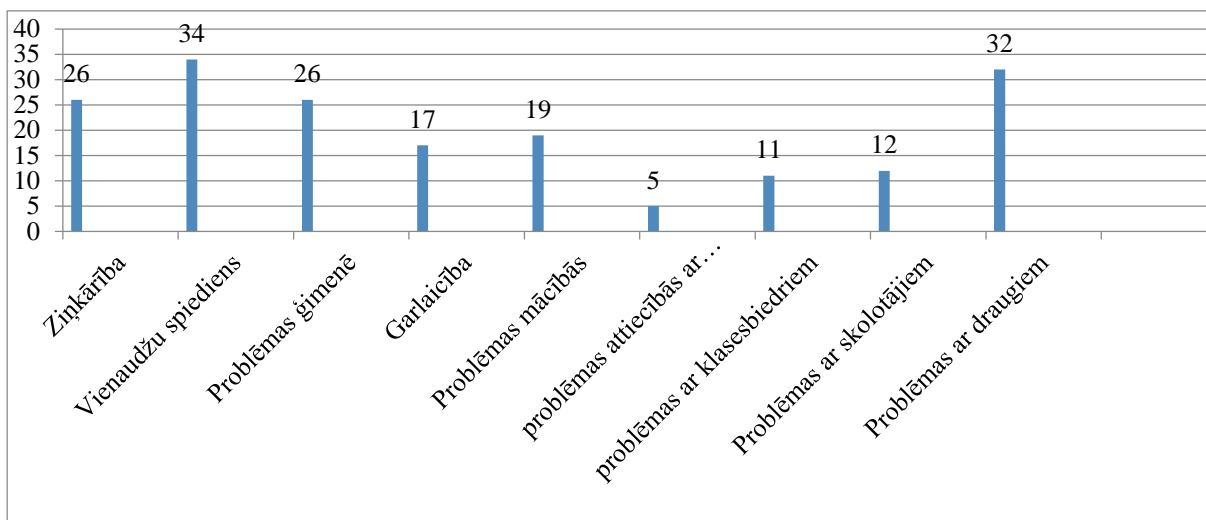
Pētījuma rezultāti ***Results of the study***

12 respondenti jeb 10% informāciju par ķīmisko adikciju ir guvuši no vecākiem, 46 jaunieši (33%) informāciju ir ieguvuši skolā, 13 no draugiem (9%), 23 respondentu (17%) informāciju par ķīmisko adikciju ir dzirdējuši televīzijā, tikai viens no respondentiem, kas ir 1% ieguvis informāciju par ķīmisko adikciju klausoties radio, 42 respondenti (30%) informāciju par ķīmisko adikciju ir ieguvuši internetā un divi no respondentiem, kas ir 1% atzīmējuši, ka informāciju par ķīmisko atkarību ir ieguvuši savā dzīves pieredzē (skat.1. att.). Vidusskolā jaunieši galvenokārt informāciju par atkarību izraisošām vielām gūst internetā un skolā. Līdz ar to skolās būtu nepieciešams vēl vairāk pievērst uzmanību kā jauniešiem veidot izpratni par adiktīvo uzvedību, lai to mazinātu un novērstu. Kā arī skolās lielāka uzmanība būtu jāpievērš vecāku izglītošanai par adiktīvo uzvedību.

1. attēls. *Informācijas ieguves avoti par ķīmisko adikciju*
 Figure 1 *Sources of information on chemical addiction*

34 respondenti kā galveno iemeslu, lai sāktu lietot atkarību izraisošas vielas min vienaudžu spiedienu, otrajā vietā ir problēmas ar draugiem- tā uzskata 32 respondenti, 26 jaunieši uzskata, ka trešo vietu ieņem ziņkārība un problēmas ģimenē, pēc tam 19 uzskata, ka to ietekmē problēmas mācībās, 17 respondentu uzskata, ka bieži jaunieši sāk lietot dažādas atkarību izraisošas vielas garlaicības vadīti, septīto vietu ieņem problēmas ar skolotājiem, pēc tam problēmas attiecībās ar otro pusīti un problēmas ar klasesbiedriem. (skat. 2. att.)

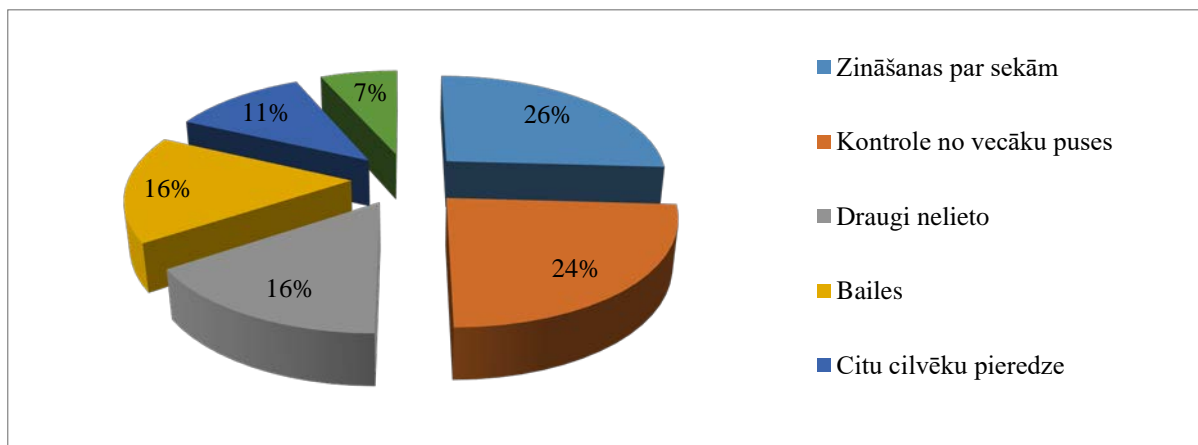
2. attēls. *Iemesli, kāpēc jaunieši lieto atkarību izraisošas vielas*
 Figure 2 *Reasons why young people use addictive substances*

Jaunieši visbiežāk lieto atkarību izraisošas vielas jauniešu spiediena rezultātā, problēmu dēļ, ziņkārības vadīti, garlaicības dēļ un tāpēc, ka bez dažādu vielu lietošanas nav jautri. Šie dati pierāda to, ka jauniešiem ir nepieciešams trenēt prasmi pateikt nē, un problēmu risināšanas prasmes, jauniešiem ir jāattīsta stresa

vadīšanas prasmes, kā arī jauniešus bieži vien būtu nepieciešams iesaistīt vairāk dažādās ārpusklases nodarbībās, lai viņi nejustos garlaikoti un nebūtu vēlmes lietot atkarību izraisošas vielas, jauniešiem ar dažādu programmu palīdzību būtu nepieciešams parādīt, ka arī bez dažādām atkarību izraisošām vielām ir iespējams iejusties kompānijā un ir iespēja pavadīt laiku jautri bez apreibinošām vielām.

43 respondenti (26%) uzskata, ka jauniešus attur izmēģināt lietot atkarību izraisošas vielas zināšanas par sekām, 40 jaunieši (24%) uzskata, ka to darīt attur kontrole no vecāku puses, 26 respondenti, kas ir 16% atzina, ka jauniešus attur izmēģināt lietot atkarību izraisošas vielas tas, ka draugi nelieto, 27 jaunieši (16%) atzīmēja, ka to darīt attur bailes, 19, kas ir 11% atzina, ka to darīt attur citu cilvēku pieredze un 11 respondentu (7%) atzina, ka jauniešus attur izmēģināt atkarību izraisošas vielas, jo viņi ir redzējuši ko tas nodara citiem cilvēkiem (skat. 3. att.).

Jauniešus visbiežāk lietot atkarību izraisošas vielas attur zināšanas par sekām un kontrole no vecāku puses. Līdz ar to, lai gan skolās jau tagad tiek bieži rādītas dokumentālās filmas par adiktīvo uzvedību, tomēr ir nepieciešams šo metodi izmantot biežāk, ja ir iespēja, tad būtu nepieciešams piesaistīt kādu cilvēku ar šāda veida pieredzi, lai pastāstītu par adiktīvās uzvedības sekām, darīt visu, lai jauniešiem radītu izpratni par atkarību izraisošo vielu sekām. Autore uzskata, ka vecāki daudz vairāk skolās būtu jāizglīto par atkarību izraisošām vielām, lai arī viņi pilnvērtīgi varētu palīdzēt cīņā ar adiktīvo uzvedību.

3. attēls. *Iemesli, kas attur jauniešus lietot atkarību izraisošas vielas*
Figure 3 *Reasons that abstain young people from using addictive substances*

Jautājumā par iemesliem kas attur jauniešus lietot atkarību izraisošas vielas parādījās dzimumu atšķirības, tādēļ šis jautājums tika analizēts pēc dzimumu (meitenes - zēni) atšķirībām. Pētījumā piedalījās 31 meitene un 21 zēns. 11 meitenes nekad nav pamēģinājušas smēķēt cigaretes, 38 norādīja, ka nekad nav smēķējuši tabaku, no kurām 31 bija meitenes, kā arī neviena no meitenēm nav smēķējušas marihuānu ("zālīti"). Izvēles bieži ir izdarījuši tikai zēni, kas liecina,

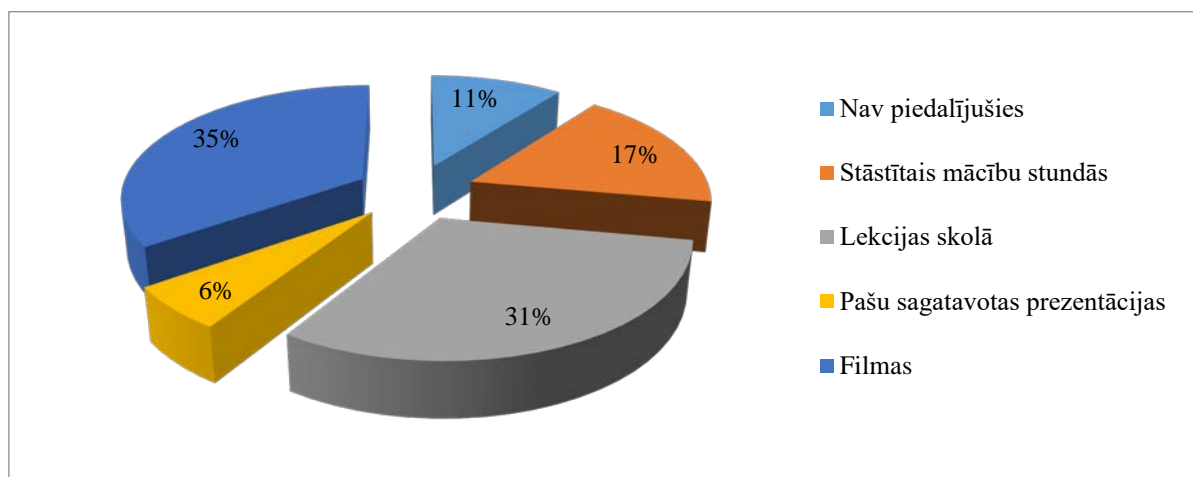
ka zēni biežāk izvēlas pamēģināt dažādas atkarību izraisošas vielas, zēni biežāk eksperimentē nekā meitenes (skat. 1. tabulu).

Latvijā 2015. gadā ESPAD veica pētījumu par atkarību izraisošo vielu paradumiem un tendencēm skolēnu vidū, kā rezultātā tika noskaidrots, ka 65,8% jauniešu ir vienu reizi pamēģinājuši dzīvē smēķēt cigaretes, par regulāriem smēķētājiem ir uzskatāmi 15,7% jauniešu, kuri dienā izsmēķē vismaz vienu cigareti. Kā liecina pētījuma rezultāti, jebkad savas dzīves laikā ūdenspīpi ir pamēģinājuši smēķēt teju puse (46,4%) jauniešu, un aptuveni puse no viņiem (22,10%) to darījuši pēdējo 12 mēnešu laikā. Elektroniskās cigaretes jebkad dzīves laikā pamēģinājuši smēķēt aptuveni katrs trešais (34,6%) jauniešs. 21,2% e-cigaretes smēķējuši pēdējo 12 mēnešu laikā, bet 12,3% to darījuši pēdējo 30 dienu laikā. (Sniķere, 2016; 10).

1. tabula. Atkarību izraisošo vielu lietošanas biežums jauniešu vidū
Table 1 Addictive substance use frequency among young people

Vielu kategorija	Izvēle bieži	Izvēle dažreiz	Izvēle reti	Izvēle nekad
Pamēģināju smēķēt cigaretes	4	14	19	15
Izmēģināju smēķēt tabaku	0	8	6	38
Izsmēķēju "zālītes" cigareti	2	1	9	40
Esmu izmēģinājis ūdens pīpi	3	7	26	16
Esmu izmēģinājis elektronisko cigareti	2	7	15	28
Esmu dzēris alu	9	14	25	4
Esmu dzēris vīnu	7	15	29	1
Esmu dzēris spirtotos dzērienus ar 16% un vairāk alkohola	3	14	22	13
Esmu dzēris alkoholiskos kokteiļus	4	13	22	13
Esmu lietojis LSD	0	0	0	52
Esmu lietojis kokaīnu vai heroīnu	0	0	0	52
Esmu lietojis ekstazī	0	0	0	52
Esmu lietojis amfetamīnu	0	0	0	52

12 respondenti (11%) norādīja, ka nav apmeklējuši un piedalījušies nevienā pasākumā skolā, kas veltīti izpratnes padziļināšanai par ķīmisko atkarību. Divdesmit respondenti, kas ir 17% atzina, ka par ķīmisko atkarību ir stāstījuši skolotāji klases stundās un veselības mācības stundās. 36 jaunieši (31%) norādīja, ka skolā ir bijušas lekcijas par atkarībām un atkarību izraisošām vielām, un to sekām, kuras vadīja skolotājas un arī valsts policija, septiņi no respondentiem, kas ir 6% atbildēja, ka pašiem ir bijušas jāgatavo prezentācijas par atkarību izraisošām vielām un 40 (35%) no respondentiem atzina, ka skolā ir bijušas filmas par adiktīvo uzvedību (skat. 4. att.).

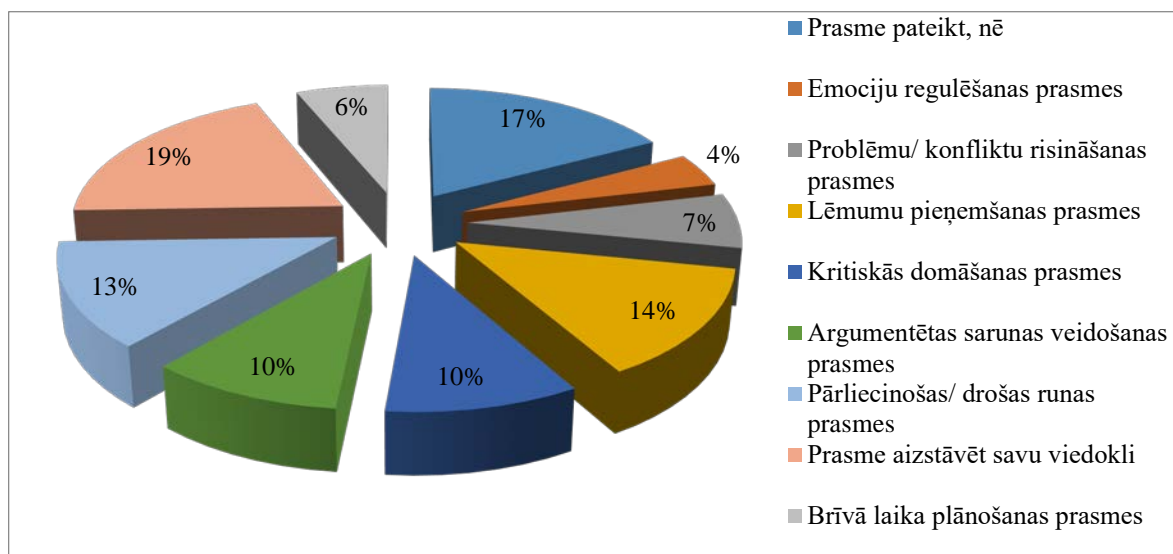

4. attēls. *Pasākumi skolā par atkarību izraisošām vielām*
Figure 4 *School events on addictive substance*

Daudzi jaunieši vidusskolā ir ieguvuši informāciju par adiktīvo uzvedību dažādās mācību stundās, lekcijās, skatoties filmas un paši ir veidojuši prezentācijas un pasākumus par adiktīvo uzvedību. Skolās gan skolotājiem, gan sociālajiem pedagogiem, gan skolas vadībai ir jāpiedalās dažādu pasākumu veidošanā izpratnes padziļināšanai par adiktīvo uzvedību.

33 respondenti (17%) uzskata, ka prasme pateikt, nē, palīdz atturēties lietot atkarību izraisošās vielas, astoņi jaunieši, kas ir 4% uzskata, ka emociju regulēšanas prasmes palīdz atturēties lietot atkarību izraisošās vielas, 13 respondenti jeb 7% uzskata, ka palīdz problēmu konfliktu risināšanas prasmes, 12 jaunieši (6%) uzskata, ka brīvā laika plānošanas prasmes, 26 jaunieši (14%) uzskata, ka palīdz lēmumu pieņemšanas prasmes, 19 jaunieši (10%) uzskata, ka kritiskās domāšanas prasmes palīdz atturēties lietot atkarību izraisošās vielas un 37 respondenti, kas ir 19% atzīmēja, ka palīdz atturēties lietot atkarību izraisošās vielas prasme aizstāvēt savu viedokli, 19 uzskata, ka argumentētas sarunas prasmes un 25 jaunieši, kas ir 13% uzskata, ka pārliecinošas/ drošas runas prasmes (skat. 5. att.).

Nelietot atkarību izraisošās vielas jauniešiem palīdz dažādas prasmes-galvenokārt- prasme pateikt, nē, prasme aizstāvēt savu viedokli, pārliecinošas/ drošas runas prasmes un lēmumu pieņemšanas prasmes.

5.attēls. *Prasmes, kas palīdz jauniešiem atturēties lietot atkarību izraisošas vielas*
 Figure 5 *Skills that help young people refrain from using addictive substances*

Secinājumi Conclusions

Tika analizētas jauniešu zināšanas par adiktīvo uzvedību, kādas ir viņu prasmes, lai to novērstu savā dzīvē. Apkopojot datus veiktajā pētījumā tika secināts, ka:

- Respondenti galvenokārt informāciju par ķīmisko adīkciju iegūst internetā (30%) un skolā (33%), visretāk informācija tiek iegūta caur personīgo pieredzi (1%);
- Respondenti sāk lietot atkarību izraisošas vielas galvenokārt vienaudžu spiediena rezultātā, kad ir problēmas ar draugiem, ziņkārības vadīti un, ja ir problēmas ģimenē;
- Respondentus galvenokārt attur izmēģināt lietot atkarību izraisošas vielas zināšanas par sekām, kontrole no vecāku puses, bailes un tas, ka viņu draugi arī nelieto;
- 40 respondentu skolā ir skatījušies filmas izpratnes padziļināšanai par adiktīvo uzvedību, liela daļa jauniešu ir piedalījušies lekcijās par adiktīvo uzvedību, taču 12 respondenti joprojām nav piedalījušies nevienā pasākumā, kas saistīti izpratnes padziļināšanai par adiktīvo uzvedību.
- Respondenti uzskata, ka galvenokārt prasme pateikt, nē, lēmumu pieņemšanas prasmes, kritiskās domāšanas prasmes, prasme aizstāvēt savu viedokli un argumentētas sarunas prasmes palīdz atturēties lietot atkarību izraisošas vielas;

- Skolās ir nepieciešams lielāku uzmanību pievērst saistošākām metodēm pasākumos adiktīvās uzvedības mazināšanā jauniešiem un lielāka uzmanība jāpievērš dažādu prasmju attīstīšanai, jo arī paši jaunieši atzīst, ka viņiem šo prasmju trūkst.

Summary

Addictive behavior among young people today is very topical. Addiction is everything that causes addiction that affects the human psyche and the nervous system. Young people are most often exposed to the risk of addictive behavior because they want to experiment, try something new, unprecedented, thus endangering their own safety and health. Parents and teachers should be involved in solving this problem in order to motivate young people not to start or continue to use different substances, as this will have irreversible consequences for person's future life. The youths must be educated both at school and at home about the risks and consequences of addictive behavior, what problems it can cause in the future of a person, because only then can a young person understand and listen to what an adult says, to talk to the young person with understanding, patience and so that they feel equal to an adult. Primarily young people should be educated about psychoactive substances and the risks associated with their use, if a young person has already started using different substances, he has to be offered different treatments and rehabilitation programs, young people have to develop different life skills, be involved in different new activities, interest groups, get to know new things and people.

Young people are starting to use addictive substances mainly as a result of peer pressure, having problems with friends, out of curiosity, and family problems. However, knowledge of the consequences discourages the use of various intoxicating substances, the control of the parents, the fear and the fact that their friends also do not use. To be able to abstain from addictive substances, young people need to train their ability to say, no, decision-making skills, critical thinking skills, ability to defend one's opinion, and reasoned negotiating skills helps to refrain from using addictive substances.

Literatūra References

- Ceplis, D., Liepiņa, L., Prišpetjeva, J., Rupā, T., Sūniņa, V., & Vilks, A. (2001). *Bērns un kriminalitāte*. Rīga: Raka.
- Davis, C., Cohen, A., Davids, M., & Rabindranath, A. (2015). *Attention-deficit/hyperactivity disorder in relation to addictive behaviors: a moderated-mediation analysis of personality-risk factors and sex*. Retrieved from <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=f08e3f88-da74-466a-9672-8c9b14c1f04b%40sessionmgr4004&hid=4106>
- Jegorovs, A. (2009). *Uzvedības atkarības*. Rīga: Raka.
- Jirgena, S. (2006). *Jaunieši un adiktīva uzvedība*. Rīga: Drukātava.
- Kristapsone, S. (2014). *Zinātniskā pētniecība studiju procesā*. Rīga: Turība.

- Pazzaglia, M., Stafford, E., & Rodriguez, S. (2016). *Survey Methods for Educators: Analysis and Reporting of Survey Data*. Retrieved from <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=4&sid=db549b5c-538e-453e-8748-b9b092a2a713%40sessionmgr104&hid=130&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=ED567753&db=eric>. 22.02.2019.
- Sniķere, S., & Trapencieris, M. (2016). *Atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumi un tendences skolēnu vidū*. Rīga: ESPAD
- Vilks, A. (2001). *Deviantoloģija*. Rīga: Tiesu namu aģentūra.

PROJEKTS ERASMUS + KA2 NR.2017-1LT01-KA201-035234 “MEDIĀCIJAS SISTĒMAS ATTĪSTĪBA IZGLĪTĪBAS SEKTORĀ”

Project ERASMUS + KA2 Nr.2017-1LT01-KA201-035234 “The Mediation System Development in the Education Sector”

Rita Orska

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Aija Vonoga

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Abstract. *Mediation is one of the important topics in today's pedagogical science. The topicality of the project is based on educational development requirements. The main aim of the project is development of nonviolent communication skills in schools by implementing mediation system. The objectives of the project are the following: enhancing school educators' professional development through development of mediation training programme and organization of trainings; fostering pupils' conflict resolution skills through development of training programme and organization of training activities; raising awareness of mediation as effective method for nonviolent communication within school communities. Results of the project - teacher mediator preparation program; teaching material for the preparation of teacher mediators; pupil mediator preparation program; recommendations for introducing mediation in school.*

Keywords: *conflict, education, mediation, method, seminar, training.*

Ievads

Introduction

Mediācija (no latīņu valodas - starpniecība) ir skaidri strukturēts sarunas process konflikta risināšanai. Mediācijas procesā atšķirībā no citiem konflikta risināšanas veidiem lēmumu nosaka nevis mediators, bet gan konflikta partneri paši. Mediators palīdz viņiem pašiem rast savu personisko risinājumu. Mediācijas procesā, kas iedalīts piecās fāzēs, mediators piedāvā konflikta dalībniekiem nevis apmainīties pozīcijām konfliktā, bet gan izdibināt konflikta cēloņus, izpētīt jūtas un vajadzības, nosaukt tās. Mediācija piedāvā abiem partneriem telpu vienādā mērā, lai izteiktos drošos rāmjos mediatora vadītā procesā (Will, & Ramdohr, 2015).

Mediators ir neitrāla, strīdā neiesaistīta persona, ko puses nolīgušas vai grasās nolīgt un kas kā speciālists uzklausa abas puses un palīdzēs konfliktējošām pusēm sasniegt apmierinošu risinājumu. Mediatora darbs ir pārrunāt iespējamus

risinājumus, motivēt un mudināt puses uz risinājuma sasniegšanu, nevis noteikt, kā strīds būtu jārisina. Mediācijas process ietver visu pušu saskari ar mediatoru, no pirmās sarunas līdz atvadīšanās brīdim. Mediācija ietver tikai pušu sarunas ar mediatoru formālās mediācijas tikšanās reizēs. Noklausoties, kā puses pašas strīdu apraksta, mediators kā pušu nolīgta neitrāla persona palīdz pusēm pašām atrast risinājumu. (Bolis, 2007)

Sadarbības partneri no sabiedriskās iestādes "Pagalbos paaugliams iniciatīva" (Atbalsts jauniešu iniciatīvai), Lietuva; Vitauta Dižā Universitātes, Lietuva; Rēzeknes Valsts 1.ģimnāzijas; Biržu „Saules” ģimnāzijas, Lietuva; izglītības iestādes "Arbeit und Leben Thüringen", Vācija; kā arī no Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas, Latvija, īsteno projektu ERASMUS + KA2 Nr.2017-1LT01-KA201-035234 "Mediācijas sistēmas attīstība izglītības sektorā".

Projekta galvenais mērķis ir nevardarbīgas komunikācijas prasmju attīstība skolās, īstenojot mediācijas sistēmu. Projekta apakšmērķi:

1. Skolu pedagogu profesionālās pilnveides uzlabošana, izstrādājot mediācijas apmācību programmu un organizējot apmācības;
2. Skolēnu konfliktu risināšanas prasmju veicināšana, attīstot mācību programmu un organizējot apmācību pasākumus;
3. Izpratnes paaugstināšana par mediāciju kā efektīvu metodi nevardarbīgai komunikācijai skolu kopienās.

Projekta aktivitātes *Activities of the project*

Starpvalstu projektu tikšanās Lietuvā. Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Izglītības, valodu un dizaina fakultātes docētājas Aloida Jurčenko un Veronika Korkla projekta ietvaros 29.-30. novembrī 2017.gadā piedalījās starptautiskajā projekta administrēšanas sanāksmē, kas norisinājās Viļņā. Darba grupa vienojās par precīzām sadarbības formām un precizēja pedagogu apmācības programmas mediācijai izstrādes posmus. Šī projekta ietvaros tiks izstrādāta skolotāju apmācības programma mediācijai, kas dos iespēju izvērsti un pilnvērtīgi gatavot skolotājus, īpaši sociālos pedagogus mediācijas darbam skolā. Tādējādi tiek attīstīta sociālo pedagogu un audzinātāju kompetence konfliktu risināšanā. Projekta eksperte Rita Orska norāda, ka mediācijas ieviešana skolā veicina jaunas komunikācijas kultūras veidošanu, nodrošina līdztiesību, iesaistīšanos un demokrātiskumu, kā arī pilnveido sociālās kompetences. Protams, mediācija nav brīnumlīdzeklis, kas atrisinātu visas skolas vides problēmas, tomēr ieguvumi ir nozīmīgi. Jaunais projekts turpina mediācijas izpratnes, apguves un ieviešanas procesu skolā. Tieši tāpēc pilntiesīgi projekta dalībnieki ir arī Rēzeknes 1.valsts ģimnāzija no Latvijas un Biržu Saules ģimnāzija no Lietuvas. Tās ir mācību iestādes, kuru pārstāvji apgūs mediācijas pamatus un piedalīsies skolēnu mediatoru paredzēto apmācību materiālu izstrādāšanā un aprobācijā.

Visu 2018.gadu notika skolotāju mediatoru sagatavošanas programmas un mācību materiālu izstrāde un pilnveide, paralēli notiekot arī mācību procesam. Skolotāju mediatoru sagatavošanas programmas un mācību materiālu novitāte ir tā, ka tieši kontaktstundu ir mazāk (tikai 40stundas), bet pārējās 200 stundas skolotāji mācās, izmantojot e-vidē ieliktos materiālus, veido nelielas darba grupas un izpilda praktiskos uzdevumus, kas arī ir e-vidē. Pieaugušo raksturo pašnoteikšanās savā dzīvē, t.i., arī mācību procesā. Pieaugušais uzņemas pats atbildību par savām mācībām, jo ir iekšēja nepieciešamība pēc zināšanām. Mācību laikā pieaugušais balstās uz savu pieredzi, jaunās zināšanas sasaista ar jau esošajām zināšanām un praksi (Ivanova, 2011). Skolotāji ir gatavi patstāvīgam mācīšanās procesam. Viņiem ir raksturīga aktīva līdzdalība mācību procesā. D.Tanasolas (Thanasoulas, 2003) par pieaugušo mācību procesā ir teicis, ka viņš ir autonomš studējošais, kurš ir aktīvs mācību procesā, spēj pamatot savus spriedumus un atziņas, ir neatlaidīgs savu mērķu sasniegšanā, pārziņa savu mācīšanās stilu. Skolotājs atbilst šim aprakstam.

Starpvalstu projekta tikšanās Vācijā. 2018.gada septembra beigās Erfurtē Arbeit und Leben Thuringen dienestā tikās visi projekta sadarbības partneri, lai izskatītu izveidoto skolotāju mediatoru sagatavošanas programmu un mācību materiālus, veiktu korekcijas. Tika izskatīti arī pirmā moduļa mācību rezultāti. Programmas pirmais modulis veido izpratni par mediāciju, tās norisi. Skolotāji šos pamatus bija apguvuši, tagad viņiem jāšak praktizēt skolā, reāli vadot konfliktu risināšanu ar starpniecības palīdzību. Par pārējiem sešiem moduļiem vienojās, ka to mācību materiāls būs vienāds visās projekta valodās un tas tiks sagatavots e-vidē noteiktā formātā. Skolotāji saņems katra moduļa materiālu e-vidē noteiktā laikā un apgūs šo materiālu patstāvīgi.

Mācību procesa organizēšana skolotājiem-mediatoriem Rēzeknē. Projekta „Mediācijas sistēmas attīstība izglītības sektorā” ietvaros no 28/01/2019 līdz 01/02/2019 norisinājās kopīgs personāla īstermiņa apmācību seminārs „Mediācija skolā”. Pasākumā piedalījās sadarbības partneri no Pagalbos paaugliams iniciatīva (PPI), Lietuva; Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva; Rēzeknes 1.valsts ģimnāzija, Latvija; Biržu „Saules” ģimnāzija, Lietuva; Arbeit und Leben Thüringen, Vācija; kā arī Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas projektā iesaistītie darbinieki. Semināra mērķis bija mācību procesa organizēšana skolotājiem - mediatoriem. Galvenās tēmas, kuras semināra gaitā tika veiksmīgi apgūtas – skolas vides sagatavošana mediācijai; skolēnu mediatora sagatavošana; skolotāja - mediatora e-mācību programmas un materiālu vērtēšana; dalība grupas supervīzijās. Ļoti lielu atbalstu supervīziju norisē sniedza profesors Hanss Dītrihs Vills no Vācijas. Viņa vadībā tika izanalizēti vairāk kā divpadsmit konfliktu gadījumi, noskaidrots kā veiksmīgāk katrā gadījumā izmantot mediāciju vai arī atsevišķos gadījumos mediācija nebija iespējama. Supervīzija ir process, kura vērsta mediatoru meistarības attīstīšanā, mediatora identitātes apzināšanā,

stiprināšanā, kompetenču paplašināšanā (Truskovska, 2016). Skolotāju vērtējumi par skolotāju mediatoru sagatavošanas programmu un mācību materiālu bija pozitīvi. Vairāk kritisku piezīmju un ieteikumu bija saistībā ar otro moduli par konfliktiem. Skolotāji ieteica saīsināt mācību materiālā teorētisko skaidrojumu par konfliktiem, vairāk akcentējot konflikta cēloņus, norises gaitu un veidus. Grūtības ir sagādājuši arī praktisko uzdevumu izpilde. Materiālā piedāvātos uzdevumus nevar izpildīt individuāli, tie jāpilda grupā. Atrast brīvu laiku, saskaņot to ar citiem grupas dalībniekiem nav tik viegli. Jābūt augstai motivācijai, ieinteresētībai, atbildībai, lai to izdarītu un iegūtu pieredzi. Skolotāji atzina, ka pildot praktiskos uzdevumus ir bijušas grūtības analizēt, izvērtēt paveikto: domas dalījušās, dažādi viedokļi radušies par vienu un to pašu jautājumu un ir bijusi nepieciešamība pēc konsultanta. Intervīzija ir viens no gadījumu apspriešanas veidiem komandā. Tā ir interkolēģiālās mācīšanās metode. Intervīzija ļauj dalībniekiem pārbaudīt, vai kolēģiem ir līdzīgas problēmas, vai viņi var mācīties no kolēģiem risināt attiecīgos jautājumus (Mārtinsone, 2012).

Informatīvais seminārs Latvijā “Skolas vide bez vardarbības”. Semināra mērķis: izglītības iestāžu vadītāju, pedagogu, skolēnu iepazīstināšana ar mediācijas sistēmas skolā pozitīvajiem ieguvumiem un projekta rezultātiem. 07/05/2019. Rēzeknes Tehnoloģiju Akadēmijā no Latgales un Vidzemes reģionu izglītības iestādēm pulcējās interesenti, lai apspriestu mediācijas ieviešanas skolā jautājumus. Semināra pirmajā daļā dalībnieki tika iepazīstināti ar iespējām mediācijai skolā. Skolas mediācijas prakse sniedz attīstības potenciālu iesaistītajiem skolēniem, veic preventīvo darbu vardarbības mazināšanā, rada drošāku, labvēlīgāku atmosfēru skolā. Ar mediāciju skola sper drosmīgu soli: ierastā hierarhija tiek vājināta, institūcija uzņemas jaunu uzvedības formu skolēnu konfliktu risināšanai. Sarunas kļūst par izvēles līdzekli, vienošanās par noteikumu, ietekmīgākie lēmumi par izņēmumu. Skola sāk jauno uzvedības formulu praktizēšanas ceļu. Skolas vadība nodrošina pārliecināšanas darbu, nespīlētu darba atmosfēru un labu atmosfēru kolektīvā, pieņem lēmumus caurskatāmi, veicina atvērtu komunikāciju, palīdz konfliktos, piesaista/ nodrošina resursus, caur aktīvo atbalstu veicina skolotāju identifikāciju ar izmaiņu iecerēm (Will, Ramdohr, 2015). Otrs uzdevums šajā semināra daļā bija iepazīstināt ar projekta rezultātiem un to izmantošanas iespējām. Dalībnieki iepazīs ar skolotāju mediatoru sagatavošanas programmu, mācību materiālu skolotāju mediatoru sagatavošanai, skolēnu mediatoru sagatavošanas programmu un rekomendācijām mediācijas ieviešanai skolā. Pēc projekta beigām nākošajā studiju gadā Rēzeknes Tehnoloģiju Akadēmijā skolotāju mediatoru sagatavošanas programmu varēs apgūt kā skolotāju profesionālās pilnveides programmu Mūžizglītības centrā. Šīs programmas apguve būs kombinēta: gan kontakstundas, gan patstāvīgas studijas e-vidē. Parastās e-mācības fokusējas uz mācību materiālu novadīšanu līdz izglītojamajam ar interneta tehnoloģiju

palīdzību, izglītojamais lasa un izpilda kontroles uzdevumus. Neatkarīgā mācīšanās prasa no izglītojamā, lai viņš viens pats soli pa solim apgūst noteiktus mācību materiālus un pilda noteiktus uzdevumus, te liela nozīme ir paškontrolei. Priekšrocības: apmācības netiek plānotas konkrētos laikos, izglītojamais pats var izvēlēties, kad mācīties, daži cilvēki vislabāk apgūst mācību vielu, kad mācās vieni paši sev vēlamā tempā un saskaņojot mācības ar citām ikdienas aktivitātēm. Trūkumi: nav pasniedzēja un citu izglītojamo, ar kuriem komunicēt attiecīgā kursa ietvaros, dažiem cilvēkiem ir grūtības patstāvīgi ievērot disciplīnu un noteikt laikus, kad mācīties (Gorbāns, 2006). Lai novērstu šo nepilnību, programmas realizācijas laikā būs paredzētas konsultācijas un supervīzijas.

Otrajā semināra daļā notika diskusija par mediācijas ieviešanas jautājumiem skolā. Diskusija tika organizēta RTA sociālā darba izglītībā un praksē aprobētā *Kafejnīcas dialoga formātā*: dalībnieki paši sadalās piecās grupās, atbilstoši jautājumu skaitam; izvirza atbildīgo par notiekošo pie kafijas galda; vienojas, ka diskusijā piedalās pēc vienlīdzības, atklātības un brīvprātības principa; kā arī vienojas cik ilgs laiks nepieciešams, lai visi dalībnieki pēc rotācijas principa varētu izdiskutēt grupā visus piecus jautājumus. Atbildīgais par kafejnīcas galdiņu vada diskusiju grupā, noskaidro viedokļus, apkopo jauno informāciju, kā arī pieraksta to. Kad visi dalībnieki ir atgriezušies pie sākotnējās grupas, atbildīgais par grupu vienojas ar pārējiem par grupas darba prezentācijas saturu, veidu un tiem dalībniekiem, kuriem tiks uzticēta prezentācija. Prezentāciju procesu vada un diskusijas rezultātus apkopo *Kafejnīcas dialoga* moderatori (Truskovskas red., 2018).

Diskusijā tika skatīti sekojoši jautājumi:

- Kādi ieguvumi skolas kopienai būtu no mediācijas ieviešanas?
- Kādi pasākumi skolā būtu jāveic, lai varētu sākt ieviest mediāciju?
- Ar kādām grūtībām ir jārēķinās skolai, ieviešot mediāciju?
- Kā varētu veikt skolēnu mediatoru atlasī un motivēšanu apgūt mediācijas prasmes?
- Kādi varētu būt skolēnu mediatoru mācību šķēršļi?

Diskusijas rezultātu apkopojums.

- Ieviešot mediācijas metodi skolā mainīsies skolas mikroklimate, uzlabosies komunikācija, jo tiks pilnveidotas komunikācijas prasmes, emocionālās intelekces līmenis paaugstināsies, klases kolektīvos paaugstināsies sadarbības un saliedētības līmenis, kopumā skolas vide kļūs drošāka, mazināsies emocionālā vardarbība.
- Lai varētu ieviest mediāciju skolā būtu jāizvērs plašs informatīvais darbs, ar to palielinot ieinteresēto skaitu. Ļoti svarīgi, lai ieinteresēta būtu skolas administrācija. Tālāk varētu veidot darba komandu, kura izstrādā ieviešanas plānu un realizē to. Jānotiek skolotāju mediatoru sagatavošanas mācībām, tad viņi varēs mācīt skolēnus. Pēc iespējas

- jāiesaista arī vecāki šajos pasākumos. Skolas administrācijai jārisina finansēšanas un telpu jautājumi.
- Ieviešot mediāciju skolā ir jārēķinās ar grūtībām. Pirmkārt, tas var būt saistīts ar mediācijas metodes neizpratni (nepietiekama informācija vai nevēlēšanās mainīt, ieviest ko jaunu) un nepietiekamu atbalstu (daļa skolas saimes atbalsta šīs metodes ieviešanu, bet lielākā daļa neatbalsta, sevišķi ja neatbalsta arī skolas administrācija). Otrkārt, grūtības var radīt finansējuma trūkums skolotāju un skolēnu mācību organizēšanai.
  - Spēcīgs motivators skolēniem mediācijas prasmju apgūšanai būtu viņu vienaudžu paraugs no skolām, kur šī metode jau tiek ieviesta. Vienaudžu stāstījums ir vislabākā reklāma. Arī skolotāju ieinteresētība un aizrautība ar šo metodi motivēs arī skolēnus mācīties mediāciju. Svarīgi, lai skolēni ierauga personiskos ieguvumus apgūstot šo metodi. Mācīties mediācijas metodi var visi skolēni, ja viņi ir izteikuši šādu vēlmi. Skolotāji varētu rekomendēt skolēnus, kuri viņuprāt varētu veikt mediatora darbu. Mācību beigās skolēni kārto pārbaudījumu un brīvprātīgi lemj par to, vai viņš veiks mediatora pienākumus skolā, vai iegūtas zināšanas un prasmes izmantos tikai personiski.
  - Skolēnu mediatoru mācību procesā lielākās grūtības varētu sagādāt laika trūkums. Skolēniem ir liela mācību slodze, tad vēl interešu pulciņi, sabiedriskās aktivitātes, tāpēc mediācijas mācībām varētu neatlikt laika, arī nogurums varētu mazināt motivāciju.

Projekta rezultāti *Results of the Project*

Skolotāju mediatoru sagatavošanas programma. Programmas mērķis: skolotāju mediatoru sagatavošana. Programmu veido 7 moduļi.

Mācību materiāls skolotāju mediatoru sagatavošanai. Pieejams e-vidē. Mācību materiāls izstrādāts 2. – 7.modulim. Materiāls sakārtots moduļos, noteiktā struktūrā:

- Moduļa nosaukums, mērķis, anotācija, tēmu saraksts, literatūras saraksts;
- Tēmas nosaukums, mērķis, uzdevumi, teorētiskais izklāsts, paškontroles jautājumi, praktiskie uzdevumi.

Skolēnu mediatoru sagatavošanas programma. Programmas mērķis: sagatavot skolēnus mediatorus vienaudžu konfliktu risināšanai skolā. Programmas apjoms - 32 akadēmiskās stundas. Vēl ir izstrādāta darba burtnīca / dienasgrāmata skolēniem 24 lappušu apjomā.

Rekomendācijas mediācijas ieviešanai skolā. Šo rekomendāciju mērķis ir sniegt informāciju par veiksmīgas mediācijas ieviešanas posmiem skolā,

ieguvumiem. Rekomendācijas arī brīdina par apdraudējumiem, ja mediācija tiek ieviesta formāli.

Summary

Introducing mediation at school increases social competence for all involved. For pupils, it helps constructively resolve conflicts, develops independence, prepares for life. The school environment becomes more secure, violence decreases, and forms of cooperation develop better.

Introducing mediation to the school is a bold step. The interest and support of the school administration is crucial in this process. Together with the interested teachers, it forms a mediation school implementation group, solves financial issues.

The implemented project ERASMUS + KA2 Nr.2017-1LT01-KA201-035234 “The mediation system development in the education sector” offers a wide range of materials to start the implementation of school mediation. They are both recommendations for a successful mediation school implementation process, as well as a teacher mediator preparation program and teaching materials for e-learning, as well as a program for preparing students' mediators (a model to follow) and a workbook for pupils in mediation. The project also involved informing teachers, pupils and students about school mediation.

Understanding of the importance of mediation and its use in society is increasing, so the introduction of mediation in school is becoming topical. Improving social competences is one of the main tasks of modern schools.

Literatūra References

- Bolis, J. (2007). *Mediācija*. Rīga: Juridiskā koledža.
- Gorbāns, I. (2006). *E-mācību vides MOODLE izmantošana pedagoģiskajā procesā*. Pieejams <http://profizgl.lv/mod/book/view.php?id=16456&chapterid=3191>
- Ivanova, I. (2011). *Pieaugušo mācīšanās īpatnības*. Pieejams https://ec.europa.eu/epale/sites/epale/files/i_ivanova_pieauguso_macisanas_ipatnibas_31_08_11.pdf
- Mārtinsone, K., Lāss, I., Mihailovs, I., & Āboltiņa I. (2012). *Supervīzija, koučings un mentorings pieaugušo izglītībā*. Rīga, RaKa.
- Thanasoulas, D. (2003). What is Learner Autonomy and How Can it be Fostered? Pieejams www3.telus.net
- Truskovska, Ž., & Ļubkina, V. (2016). Sociālā pedagoga profesionālās kompetences veidošanās supervīzijā. Rēzekne: RTA.
- Truskovskas Ž. red. (2018). *Zinātniski metodisko rakstu krājums: Preventīvs sociālais darbs mūsdienās: idejas, risinājumi, praktiskā pieredze*. Rēzekne, RTA.
- Will, Hans-Dieter, & Ramdohr, Sven. (2015). *Ievads mediācijai skolā. Rokasgrāmata*.